

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ;
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА;
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА;
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ;
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА;
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ;
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»
(МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ)



**«Глухівські історико-філософські читання пам'яті
Валерія Белашова, Мечислава Заремського,
Віктора Заїки та Юрія Коваленка»**

Випуск 1

**Збірник наукових праць
за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної онлайн
конференції
20 квітня 2023 року**

**Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

м. Глухів

УДК 94:1:001(082)

Г 55

*Затверджено до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(протокол № 13 від 26 квітня 2023 р.)*

Редакційна колегія:

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, директор ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, співголова

Колієнко Анжеліка Анатоліївна - асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мінченко Марина Василівна – асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання, голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мисник Світлана Олексіївна – старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Петренко Наталія Миколаївна - асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

«Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Белашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. – Вип. 1. – 172 с. : іл.

Перший збірник наукових праць містить статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Белашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка», присвяченої актуальним аспектам дослідження ролі особистості в дослідженні історичного минулого; філософії освіти та ролі філософа у закладі вищої освіти; освіти й сучасного історико-філософського виховання: знання, цінності та функції; гуманітарних парадигм науки: історія та філософія.

Матеріали збірника наукових праць можуть скласти інтерес для дослідників історії та філософії, викладачів та науковців закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти, методистів науково-методичних центрів професійного розвитку педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та широкого кола зацікавлених осіб, а також стати джерелом для подальших досліджень.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори статей. Думка авторів не завжди співпадає з думкою редакційної колегії.

УДК 94:1:001(082)

ISBN 978-966-376-106-0

© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023

Вступне слово

Ідея проведення подібного наукового заходу зародилася влітку 2022 року як дань пам'яті відомим науковцям, викладачам, що кожен багато десятиліть працював у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. Це – знатний історик, археолог, дослідник, прекрасний викладач та автор наукової концепції «Глухівського періоду в історії Гетьманщини», доцент Валерій Іванович Белашов (помер 20 липня 2022 року). Також серед видатних викладачів кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського вишу, безперечно, автор ґрунтовних напрацювань з дослідження історії Глухівщини XVII - XX століття, які вже стали надбанням вітчизняної історіографії та визнаються дослідниками історії Глухівського краю Віктор Володимирович Заїка (помер 25 жовтня 2020 року). Важливим представником філософської школи Глухівського закладу вищої педагогічної освіти також був кандидат філософських наук, доцент Мечислав Йосипович Заремський (помер 10 червня 2022 року). Цей сумний список втрат знатних науковців та видатних людей вже 2023 року поповнив викладач кафедри Юрій Олександрович Коваленко – видатний український вчений, історик, археолог, учасник місії «Чорний тюльпан», краєзнавець, музикант, штаб-сержант Збройних Сил України, учасник російсько-української війни, що загинув 14 березня 2023 року в ході російського вторгнення в Україну.

Перша Всеукраїнська науково-практична онлайн конференція «Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Белашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка» проходить за партнерства науковців Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Українського державного університету імені М. П. Драгоманова, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Донбаського державного педагогічного університету, а також Національного заповідника «Глухів» та Національного заповідника «Гетьманська столиця».

Ми висловлюємо слова щирої вдячності колегам, що підтримали та розвинули цю ідею. У нашій спільній конференції взяли участь 114 учасників. Серед учених представлені матеріали понад 20 докторів наук, понад 30 кандидатів наук, докторів філософії та наукових співробітників. Важливий вклад до обговорення актуальних питань – це напрацювання 12 вчителів-практиків. Про перспективи розвитку порушеної на конференції тематики свідчить участь близько двох десятків аспірантів та здобувачів вищої освіти – майбутніх науковців. Географія учасників конференція в Україні представлена 11 областями та м. Києвом.

Завдяки нашій спільній співпраці під час проведення конференції відбулося обговорення достатньо важливих та актуальних аспектів дослідження історичної біографістики й ролі особистості в дослідженні історичного минулого, а також питань філософії освіти та роль філософа у закладі вищої освіти. Ми впевнені, що цей науковий захід в майбутньому стане традиційним. До зустрічі у квітні 2024 року!

*З повагою, **Андрій Гриценко**, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії,
правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка, голова редколегії збірника.*

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ

«РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО»

Микола Гурець

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ВИКЛАДАЧІВ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 9

Олександр Курок, Андрій Гриценко

ТРАДИЦІЇ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ ГЛУХІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: РОЛЬ ПЕРСОНАЛІЙ В ЇХ РОЗВИТКУ 10

Віктор Прокопчук

ОРГАНІЗАТОР І ДИРЕКТОР УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ У ВАРШАВІ (1930-1938) 14

Володимир Зінченко

ОЛЕКСІЙ ПЕТРОВИЧ РОМАНОВ ТА ЙОГО ВНЕСОК У СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТРАДИЦІЙ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)22

Надія Мірошниченко

РЕФОРМАТОРСЬКІ ІДЕЇ В.Н. КАРАЗИНА В ГАЛУЗІ АГРАРНОЇ ОСВІТИ 26

Ольга Федоренко

«КЕМБРИДЖ НИМ ЗАХОПЛЮЄТЬСЯ ТЕЖ»: УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ І ПИСЬМЕННИК ДМИТРО ФЕДОРЕНКО 28

Микола Гурець

БІЛА ПЛЯМА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 32

Тетяна Ащаулова

ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ БЄЛАШОВ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА 37

Тетяна Ащаулова

ОСОБИСТОСТІ НАРОДНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ГНПУ – ЯК ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В 1918-1954 РР. 39

Людмила Артемова, Олена Чумаченко ІСТОРІЯ ГЛУХОВА ПЕРОМ ВАЛЕРІЯ ІВАНОВИЧА БЄЛАШОВА	42
Наталія Давиденко, Світлана Цінько, Поліна Новикова ІГОР БІЛЕВИЧ: СТЕЖИНАМИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ	44
Валентина Загалевич РОЛЬ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	46
Надія Заремська ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЕСЕ	53
Людмила Васянович СТОРІНКАМИ ЖИТТЄПISУ АРХЕОЛОГА, НАУКОВЦЯ, МУЗИКАНТА, ВОЇНА ЮРІЯ КОВАЛЕНКА	56
Людмила Некрасова ЖИТТЯ ТА ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ А. КАЛИНОВСЬКОГО (ГАЛАНА) ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ НАУКОВОГО МАТЕРІАЛУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 1920-30-х рр.	59
Марина Зима ВНЕСОК ЮРІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА КОВАЛЕНКА У РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЇ, ВІДРОДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ	61
Світлана Жукова ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ТА НАУКОВИЙ СПАДОК ГЛУХІВСЬКОЇ ІСТОРИКО- ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЛУХІВ»	64
Альона Грабовець КАМІЛ РОЗУМОВСЬКИЙ. ВНЕСОК НАЩАДКА ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ У ЗБЕРЕЖЕННЯ РОДИННОЇ СПАДЩИНИ	73
Олена Костенко, Людмила Зеленська ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИКО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	80
Ярослав Чуприна, Андрій Гриценко ОБРАННЯ ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО 22 ЛЮТОГО 1750 РОКУ В ГЛУХОВІ	82

СЕКЦІЯ
«ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА РОЛЬ ФІЛОСОФА
У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Сергій Рудишин

ПАМ'ЯТІ МЄЧИСЛАВА ЙОСИПОВИЧА ЗАРЕМСЬКОГО ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ:
ДИСКУРС РОЗМОВ З ФІЛОСОФОМ (2012-2022 рр.) 84

Сергій Терепиций

ВАЖЛИВІСТЬ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ЛАНДШАФТІ:
ФІЛОСОФСЬКА ПЕРСПЕКТИВА 87

Анжеліка Шевель

ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ СУЧАСНИМ СТУДЕНТАМ 91

Іванна Заремська

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ ТА ФІЛОСОФІЯ У ЖИТТІ МЄЧИСЛАВА
ЗАРЕМСЬКОГО 94

Олег Кубрак

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ
ОСВІТИ 101

Максим Єна, Едуард Хряпін

ЗНАЧУЩІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ 104

Олександр Лєлюшкін, Лариса Слїнченко

АРХІТЕКТУРА ПОМПЕЙ ТА ГЕРКУЛАНУМА КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРЕЦЬКОЇ
ФІЛОСОФІЇ 106

Ілона Крисєнко

РОЛЬ І МІСЦЕ ФІЛОСОФІЇ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ
ОСВІТИ 109

СЕКЦІЯ

**«ОСВІТА Й СУЧАСНЕ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ВИХОВАННЯ:
ЗНАННЯ, ЦІННОСТІ ТА ФУНКЦІЇ»**

Ігор Коляда, Дмитро Пацерук

МУРАЛИ У СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ:
НАЦІОНАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ 111

Світлана Лупаренко

ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДИТИНСТВА І ДИТИНИ ... 114

Михайло Харламов, Марина Чиркіна

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСТВА 116

Надія Воронова

ЕСТЕТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИЯВИ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС
ВІЙНИ 118

Людмила Шкіль

ФІЛОСОФІЯ ЯК СПОСІБ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ 121

Ігор Федоров

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ
СУЧАСНОГО ПАТРІОТА 123

Ольга Ляшко

ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В СУЧАСНОМУ ВИХОВАННІ:
ВІДКРИВАЮЧИ НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ 125

Марія Самощенко

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ НУШ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ 127

Антон Павленко, Інна Павленко

СПЕЦИФІКА І АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЇЇ ЗАВДАННЯ ТА
ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА 129

Анна-Марія Афанасієвська, Наталія Петренко

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ» У СУЧАСНИХ
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 132

СЕКЦІЯ

«ГУМАНІТАРНІ ПАРАДИГМИ НАУКИ: ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ»

Тетяна Глушко

ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ: ІСТОРІЯ ТА УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ 135

Ігор Немчинов

АВТОБІОГРАФІЧНЕ ПИСЬМО У КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 137

В'ячеслав Артюх

ЩО ВВАЖАТИ ІСТОРИЧНИМ МІФОМ 139

Віталій Крижанівський

ВИПУСКНИК ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ Г.А. ІВАНЕЦЬ – БАГАТОРІЧНИЙ СЕКРЕТАР ПРАВЛІННЯ ВУАН 144

Катерина Маленко

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПАРАДИГМИ В ПРОФЕСІЙНИХ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ 147

Олексій Мозговий, Андрій Гриценко

ПРОПАГАНДА ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА 150

Нікіта Поскрипко, Олена Чумаченко

ПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ЄС У ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ АКТОРІВ У РЕГІОНІ 153

Юлія Цибата

ГУМАНІТАРНО-НАУКОВІ ПАРАДИГМИ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА 156

Олег Клещ, Анжеліка Шевель

ЧОМУ ТЕОРІЇ ЗМОВИ КОРИСТУЮТЬСЯ ПОПУЛЯРНІСТЮ У СУСПІЛЬСТВІ 159

Юлія Сігалова, Ігор Снегірьов

ГЕРМЕНЕВТИКА: МЕТОД ТА ПРИНЦИП ГУМАНІТАРИСТИКИ 162

ПРО АВТОРІВ 166

**СЕКЦІЯ
«РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРИЧНОГО
МИНУЛОГО»**

**СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ВИКЛАДАЧІВ
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ**

Перервалася стежа наукова, -
в Альма-матір прокралась зима...
вже Заїки нема й Белашова
і Заремського з нами нема.

Науковці поважного ВИШу
Україні служимли вони.
Поселилась надовго тут тиша
у чеканні Нової Весни.

Хтось спинив цю армаду сталеву,
Україну спасав від орди.
На щиті повернувся Білевич.
Пам'ятаєм про нього завжди!

На заміну прийдуть спражні вчені,
вже не буде страшною війни...
Естафету приймуть дерзновенні,
Альма-матір прославлять вони!

Микола ГУРЕЦЬ

Газета «Глухівщина». 2023. № 9 (2799). 2 березня. С. 5.

ТРАДИЦІЇ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ ГЛУХІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: РОЛЬ ПЕРСОНАЛІЙ В ЇХ РОЗВИТКУ

Олександр Курок, Андрій Гриценко

Роль кожного вченого – це своя унікальна та своєрідна діяльність в науці, яка стає помітною ще на початку та зростає в процесі, додаючись новими публікаціями, захистами дисертацій, здобуттям наукових степеней та інших досягнень. З часом чи не у кожного вченого з'являються свої послідовники та учні, а то й наукові школи. Важливу роль відіграє співпраця вчених – колег по кафедрі, факультету чи закладу вищої освіти. Кафедра історії в Глухівському національному педагогічному університеті в 2010 році була реорганізована на основі кафедри суспільних наук, а в 2011 році одержала назву кафедри історії, правознавства та методики навчання. Однак науковці-історики та викладачі працювали у закладі вищої педагогічної освіти в Глухові з початку його заснування в 1874 році.

Поступово склалася історико-філософська школа Глухівського вишу – це викладачі, які були також і завідувачами кафедр, і ректорами закладу вищої освіти, а, найголовніше, що на кожному часовому проміжку викладачі кафедр – це представник загальноприйнятої професійної формули: сплав молодості та досвіду. Завдяки цьому постійно відбувався передача досвіду, формування професійних компетентностей та викладацької майстерності.

Майже два післявоєнних десятиліття (з 1946 по 1963 рік) очолював кафедру марксизму-ленінізму Глухівського учительського інституту кандидат історичних наук Павло Федорович Богданов (народився 2 жовтня 1900 р. у с. Успенське Ржевського району Калінінської області (нині - Тверська область, РФ)). Він мав значний викладацький та управлінський досвід, обіймаючи посаду заступника директора з навчальної частини в Фінансовій академії Народного комісаріата фінансів СРСР в Ленінграді в 1929-1937 рр. Однак після арешту брата восени 1937 року переїхав до Ростова, де працював у місцевому фінансово-економічному інституті, а під час німецько-радянської війни викладав історію ВКП (б) у Другому Ростовському училищі самохідної артилерії, а у червні 1946 р. переїхав до Глухова, де написав та захистив кандидатську дисертацію з теми: «Большевики Сумщини за восстановление колхозов области (1943 - 1945 гг.)». У листопаді 1963 р. Богданов П.Ф. полишив посаду завідувача кафедри марксизму-ленінізму у зв'язку із виходом на пенсію. У червні 1964 р. звільнений з посади через погіршення здоров'я [10, с. 188-189].

Якраз за його керівництва на кафедру прийшли ряд молодих перспективних викладачі історії – учасників другої світової війни. У 1951 році – 30-річний Іван Михайлович Ляшко (народився 4 листопада 1921 року в селі Танюшівка Білолуцького району (нині Новопокровського) Луганської області), а наступного року – 42-річний Василь Карпович Ткаченко (народився 31 грудня 1910 року в с. Кирилівка Костянтиноградського повіту Полтавської губернії (Красноградський район Харківської області)).

Після закінчення історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка І. Ляшко з 1951 по 1988 рік працював на посаді викладача

історії КПРС і завідувача кабінету марксизму-ленінізму, керував музеєм історії Глухівського державного педагогічного інституту (створений ним в 1967 році разом зі школою лекторів-екскурсоводів з числа студентів). Він відзначився проведенням професійно організованими студентськими конференціями, а також лекціями та бесідами. Вчений координував зв'язок кафедри зі школами міста та району, щедро ділився досвідом зі створення кабінетів історії та суспільствознавства й музеїв. І. Ляшко, опрацювавши архівні матеріали, документи, книги та фотографії, брав активну участь у підготовці та виданні на громадських засадах багатотомної "Історії міст і сіл УРСР", за що у 1975 році був нагороджений Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР [3, с. 116-117].

В. Ткаченко мав значний досвід педагогічної діяльності (в 1931-1936, 1938-1941 рр. - учителем історії та географії Щербинівської школи № 3 (Дзержинський район, Сталінська область). На німецько-радянській війні одержав інвалідність I групи. Після закінчення в 1946 році історичного факультету Харківського ДПІ ім. Г. С. Сковороди три роки навчався в аспірантурі при кафедрі марксизму-ленінізму Харківського ДПІ. У 1950-1952 рр. працював старшим викладачем основ марксизму-ленінізму Конотопського учительського інституту. 1 вересня 1952 р. у зв'язку зі злиттям Конотопського з Глухівським учительським інститутом, був переведений на посаду старшого викладача основ марксизму-ленінізму Глухівського вишу. 18 листопада 1954 р. у Вченій раді КДУ ім. Т. Г. Шевченка захистив дисертацію «Коммунистическая партия Советского Союза в борьбе за воссоздание машиностроительной промышленности в 1921 – 1925 гг. (на материалах Украины)» та здобув науковий ступінь кандидата історичних наук. Був відомий, як автор історико-краєзнавчого нарису про Глухів, виданого у Харкові у 1968 р. та статті про Глухів до «Історії міст і сіл УРСР». 13 серпня 1971 р. вибув зі складу співробітників ГДПІ у зв'язку зі смертю [6, с. 201-202].

У грудні 1963 року кафедру очолив 33-річний Микола Васильович Сущенко (народився в 1930 році в місті Білопілья Сумської області). Він також мав значний управлінський досвід: з 1955 по 1960 рік працював секретарем Сумського обкому комсомолу, а потім три роки навчався в Академії суспільних наук при ЦК КПРС та захистив кандидатську дисертацію на тему: «Ріст культурно-технічного рівня робітничого класу України в 1956 - 1961 роках» [12, с. 88-94]. У березні 1967 року був призначений на посаду завідувача відділу Сумського обкому компартії України, а потім працював на партійній та викладацькій роботі у Києві, брав активну участь у роботі республіканського товариства «Знання». Також був одним із засновників Громадського об'єднання «Сумське земляцтво в м. Києві» Помер 2 січня 2006 року [15].

З 1961 року викладачем (до 1976 р.) працював Іван Михайлович Ткачов. На час відпустки та стажування М. Сущенка він тимчасово виконував обов'язки завідувача кафедри марксизму ленінізму (7 вересня 1965 р. – 1 лютого 1966 р.) та після його звільнення (2-17 березня 1967 р.). Працював над написанням дисертації «О развитии общественных начал в деятельности партийных организаций на Украине». Із 1 вересня 1970 р. – в. о. доцента. У 1976 р. перейшов до Глухівського технікуму електрифікації та гідромеліорації сільського господарства ім. С. А. Ковпака). У вересні 1985 р. повернувся до Глухівського державного педагогічного

інституту ім. С. М. Сергєєва-Ценського на посаду завідувача кабінету марксизму-ленінізму [6, с. 202-203].

Першим завідувачем кафедри, що став ректором (у 1971-1980 рр.) був Іван Тихонович Качан (народився 25 жовтня 1929 р. у с. Олине, Ямпільського р-ну, Сумської обл.). 1967 року при кафедрі наукового комунізму Академії суспільних наук при ЦК КПРС він захистив дисертацію та одержав учену ступінь – кандидата історичних наук. А з березня 1967 р. по 1974 р. працював завідувачем кафедри марксизму-ленінізму Глухівського педінституту. 1970 р. Вищою Атестаційною Комісією затверджений у вченому званні доцента [1, с. 35].

Першим кандидатом філософських наук, що очолив кафедру, був доцент Анатолій Володимирович Хмара (керівник в 1974-1976 та 1978-1981 рр.). Також кандидатом філософських наук була Зверєва Емма Андріївна, що очолювала кафедру в 1981-1985 роках [1, с. 161].

Якраз в цей час почали працювати видатні викладачі історико-філософської школи 1980-х – 2010-х рр.: у 1978 році прийшов на кафедру 27-річний випускник філософського факультету Київського державного університету Мечислав Йосипович Заремський (народився 2 січня 1951 року в селищі Малий Правутин Славутського району Хмельницької області), кандидат філософських наук (2011), доцент (2015) [1, с. 1; 4]. Наступного року в листопаді з Глухівської середньої школи № 2 до Глухівського педінституту перейшов 30-річний випускник історичного факультету Харківського університету імені О. М. Горького Валерій Іванович Белашов (народився 16 квітня 1949 року в м. Глухів Сумської області), доцент (1996) [8, с. 246 – 250; 13, с. 1, 2; 14; 16]. У 1982 році історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка закінчив 25-річний Віктор Володимирович Заїка (народився 28 липня 1957 року в місті Глухові Сумської області) і з того часу працював викладачем кафедри історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка [5; 9; 17].

Молоді та перспективні викладі починали свою професійну та наукову діяльність поряд з досвідченими викладачами, ветеранами війни, корифеями наукової справи.

У 1986 році кафедру очолив 46-річний кандидат філософських наук, доцент Леонід Володимирович Гнатюк (народився 24 вересня 1939 року у Ворзелі Київської області) – випускник філософського факультету Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова (1964). Він вже рік працював на посаді ректора Глухівського державного педагогічного інституту до якого прийшов на посаду проректора 1980 року з Ровненського педінституту, де працював завідувачем кафедри філософії. 12 травня 1990 р. був обраний секретарем Сумського обкому Компартії України [10, с. 108].

Саме з 1990 року починається період найбільших наукових досягнень Валерія Івановича Белашова. Він у 1990-1992, а потім з 1998 по 2011 роки очолює кафедру. В 1992-1994 та 1996-1998 роках також завідувачем кафедри працює Мечислав Йосипович Заремський, потім ще очолює кафедру філософії [7, с. 141-144]. Саме в означений час склалася історико-філософська школа Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Саме ці та інші викладачі-

науковці заклали основи професійної діяльності з «глухівським почервом», які продовжуються в а ніс час в 2020-ті роки.

Література та джерела

1. Альманах університетської слави: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (1874-2019) / Гол. редактор О. І. Курок. Суми : ПВП «Видавничий дім «Еллада», 2019, 195 с.
2. А народ залишається... Кандидат у народні депутати Української РСР по виборчому округу № 334 Мечислав Йосипович Заремський. *Народна трибуна*. 1990. № 32 (10241). 24 лютого. С. 1.
3. Белашов В. І. Ляшко Іван Михайлович: людина, педагог, дослідник. *Історичні студії суспільного прогресу* : електронний науковий журнал / [редкол. : Курок О. І. (гол.), Гирич Я. М. (заст. гол.), Крижанівський В. М. (відп. ред.)]. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України. Випуск І. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. С. 116 – 117. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/19.pdf> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
4. Відійшов у вічність викладач Глухівського національного педуніверситету. *Глухів.info*. URL: <https://hlukhiv.info/vidijshov-u-vichnist-vykladach-gluhivskogo-natsionalnogo-peduniversitytetu/> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
5. Віктор Володимирович Заїка. *Національний заповідник «Глухів»*. 3 листопада 2020 р. URL: <http://nz-hlukhiv.com.ua/novini/viktor-volodimirovich-zayika.html> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
6. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника "Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр." (літери "П, Р, Т, У, Ф, Ц, Ч, Я "). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 180-217. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/020hyrbio05.pdf> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
7. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 15. Ніжин, 2022. С. 140 – 147.
8. До 70-річчя Валерія Івановича Белашова. *Історичні студії суспільного прогресу* : електронний науковий журнал / [редкол.: Курок О. І. (гол.), Чумаченко О. А. (заст. гол. ред.), Крижанівський В. М. (відп. ред.)]. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України. Випуск VII. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2019. С. 246 – 250. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/do_70-richchya_valeriya_ivanovycha_byelashova.pdf (дата звернення: 23.03.2023 р.).
9. Жежера В. Заїки живуть в одній хаті півтораєста літ. Газета по-українськи. 3 жовтня 2007 р. URL: <https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/zayiki-zhivut-v-odnij-hati-pivtorasta-lit/184788> (дата звернення: 23.03.2023 р.).

10. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2018. Вип. 6. С. 112 - 147. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/krizhanivskiy_0.pdf (дата звернення: 23.03.2023 р.).
11. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, 1952 – 1991 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2 С. 99 - 112. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/16_0.pdf (дата звернення: 23.03.2023 р.).
12. Крижанівський В. М. Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут (1964 – 1972 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 1. С. 88-94. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/14.pdf> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
13. Магар М. Валерій Белашов – автор книги. *Народна трибуна*: Глухівська міськрайонна газета. 1992. № 63 (10688). 10 жовтня. С. 1, 2.
14. Помер Валерій Белашов. *Сумський історичний портал*. 2022. 22 липня. URL : <https://history.sumy.ua/news/9579-pomer-valerii-bielashov.html> (дата звернення: 28.03.20223 р.).
15. Сущенко Микола Васильович. *Україна молода*. 2006. № 7. 14 січня. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/593/116/21482> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
16. У Глухові відійшов у вічність викладач-історик Валерій Белашов. *Всі Суми.com*. 2022. 21 липня. URL : <http://www.vsisumy.com/news/osvita/u-gluhovi-vidiyshov-u-vichnist-v> (дата звернення: 29.03.20223 р.).
17. У Глухові пішов з життя депутат, викладач, історик... *Глухів.info*. 25 жовтня 2020 р. URL: <https://hlukhiv.info/u-gluhovi-pishov-z-zhyttya-deputat-vykladach-istoryk/> (дата звернення: 23.03.2023 р.).

ОРГАНІЗАТОР І ДИРЕКТОР УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ У ВАРШАВІ (1930-1938)

Віктор Прокопчук

У статті відображено основні етапи життя і різносторонньої діяльності державного, громадсько – політичного, церковного діяча, дипломата, письменника подолянина за походженням Олександра Гнатовича Лотоцького, досліджено його наукову діяльність та внесок в організацію наукової праці українців у західній українській діаспорі, зокрема Українського наукового інституту у Варшаві.

Ключові слова: Поділля, Бронниця, Олександр Лотоцький, семінарія, академія, автокефалія, церковна історія, еміграція, Варшава, Український науковий інститут.

Різностороння і плідна діяльність в Україні та еміграції Олександра Лотоцького малознана. Понад 70 років ім'я його замовчувалося, літературна і наукова спадщина вилучена з обігу, не перевидавалися твори. І лише в добу незалежності його ім'я і твори здебільшого в електронному варіанті повертаються до українців. Дві статті присвячені О. Лотоцькому та його дітищу-Українському науковому інституту у Варшаві в «Довіднику з історії України», з'явилася коротка інформація у «Вікіпедії» та збірнику статей [3-5;16; 18-19]. Інтерес до постаті знаменитого земляка посилюється у зв'язку із 150-річчям від дня народження, з'явилося кілька публікацій та брошура професора П.П. Брицького [2], у с. Бронниця Могилів-Подільського району Вінницької області, на батьківщині О.Г. Лотоцького, відкрили пам'ятну дошку.

Мета цієї статті – торкнувшись основних віх життя, глибше дослідити його наукову діяльність як в Україні, так і в еміграції.

Виходячи з цього наведемо лише хроніку основних подій життя і діяльності Олександра Лотоцького:

- 21 березня 1870 року – народився в с. Бронниця біля Могилева-Подільського в сім'ї православного священника о. Ігнатія і вихованки приватного польського пансіону шляхетних дівчат Єлизавети – дочки протоієрея Северина Дложевського. Лотоцькі належали до давнього боярського і військово-землянського роду, відомого з XV ст. та спорідненого з князями Друцькими, Соколинськими, Юрагами-Гедройцями;

- 1879-1880 н. р. – навчався у першому класі Шаргородської повітової духовної школи, де в 1841-1849 рр. здобував початкову освіту Степан Руданський;

- 1881 року – батько переїхав на нову парафію в с. Білоусівку за 5 км від Тульчина, і Олександр у другий клас пішов вже в Тульчинську повітову духовну школу. *«Жалко мені було мальовничої Бронниці з її гірськими краєвидами, з поезією її історичних легенд та й моїх переживань особистих»*, - пізніше згадував в мемуарах село свого дитинства [9,с. 17]. Тут вперше доторкнувся до поезій Т. Шевченка, коли брат Віктор позичив у лісничого німця Курца двотомник «Кобзаря», виданий в Празі 1876 року;

- 1884-1889 рр. – навчання в Подільській духовній семінарії;

- 1896 року – одружився з Німфодорою Руденко, з якою мали дочку Оксану (згодом – секретар українського посольства в Туреччині, дружина Яна Токаржевського-Карашевича, громадський і культурний діяч в українській діаспорі, зокрема – у Польщі, Франції, де і померла 1950 року);

- 1889-1890 рр. – навчався в Тифліській духовній семінарії, де викладачем після закінчення Київської духовної академії працював брат Віктор. Після невдалої операції брат почав сліпнути і домашня рада прийняла рішення перевести туди молодшого Олександра йому на допомогу;

- 1890-1891 рр. – після п'яти років викладацької роботи Віктор отримав мінімальну пенсію, виїхав у Білоусівку, а Олександр - у Київську духовну семінарію. Перша прогулянка Києвом привела його до книгарні Ф. Йогансона: *«Серце моє втішилося, коли на Прорізній вулиці вгледів на вітрині книгарні Ф. Йогансона в мережаній українській обкладинці «Кобзаря» Шевченкового. Я миттю купив се видання, що друкувалося т.зв. Старою громадою, і серце моє стиснулося болем,*

коли я на лавочці Михайлівського бульвару нетерпляче почав розглядати сю дорогу книжку. Як її немилосердно було пошкарльовано, коли порівняти з моїм двохтомовим «Кобзарем» празького видання» [9, с. 49];

- 1891-1892 рр. – один навчальний рік по закінченні семінарії жив у Білоусівці, після запалення легенів відновлював здоров'я, багато читав, проводив заняття в церковній школі, де учителював брат;

- 1892-1896 рр. – навчання в Київській духовній академії, участь в українській громаді, в українському національному русі;

- 1896-1900 рр. – праця в Контрольній палаті, літературна та історико-дослідницька діяльність, співпраця з періодичними виданнями, протягом 1898-1900 рр. – член ради Товариства українських поступовців, до якої входили Михайло Грушевський, Євген Чикаленко, Людмила Старицька-Черняхівська, Сергій Єфремов, Петро Стебницький, Симон Петлюра, Володимир Винниченко та ін.;

- 1900-1917 рр. – товариш генерального контролера Центральної контрольної палати в Петербурзі. Використовуючи своє службове становище, ходив до цензурного комітету виключно в мундирі Державного контролю з погонями військового зразка, «пробивав» до друку твори І. Нечуя-Левицького, А. Кримського, Б. Грінченків та ін. Особливо багато працював з виданнями рідного для нього видавництва «Вік» (70 книг для народного читання, 23 томи «Української бібліотеки», 9 томів творів українських письменників, 21 книга з серії «Наші справи», 13 томів інших друків). 1917 року – один з організаторів Української Національної Ради в Петрограді (голова О. Лотоцький, з травня – П. Стебницький, заступник М. Керченський, члени М. Славінський, Г. Голоскевич, П. Зайцев, Ф. Слюсаренко);

- 1917 року – з травня до вересня – був губернським комісаром Буковини і Покуття Тимчасового уряду, з вересня – Генеральним писарем Генерального секретаріату УЦР, у січні 1918 р. зайняв посаду Державного контролера УНР;

- 24 жовтня 1918 – січень 1919 рр. – міністр ісповідань Української держави та уряду Директорії, довів справу до проголошення автокефалії Української православної церкви;

- 3 січня 1919 до березня 1920 рр. – на правах надзвичайного і повноважного посла і повноважного міністра уряду очолював місію УНР у Туреччині, вів переговори з вселенським патріархом щодо визнання української автокефалії;

- 1920 року – емігрував до Відня, потім до Праги і Варшави;

- 1922-1929 рр. – доцент, професор церковного права Українського вільного університету;

- 1927-1930 рр. – міністр внутрішніх справ в екзильному уряді УНР;

- 3 1929 року – професор історії церкви у Варшавському університеті;

- 1930-1939 рр. – засновник і впродовж 8 років директор Українського наукового інституту у Варшаві й водночас заступник голови уряду;

- 22 жовтня 1939 року – помер, похований на кладовищі св. Андрія у Варшаві.

Упродовж всього життя він вивчав минуле Поділля та України – фольклор, побут українців, православного духовенства, історію церкви та внесок духовенства

в організацію початкової народної освіти. Його потяг до наукового пошуку обумовлений низкою факторів. Насамперед – середовищем, в якому жив. Батько Олександра отець Ігнатій навчався разом із Степаном Руданським та Анатолієм Свидницьким, був свідком та учасником їх фольклорних занять і перших літературних проб. Знав і сам немало переказів, легенд, пісень та казок Подільського краю, які зимовими вечорами переповідав дітям – старшому Віктору, молодшим Олександрові та Орисі. Ще в дошкільний період Олександр навчився читати і надалі пошук цікавих книг, особливо рідкісних в царські часи україномовних, та їх читання стали улюбленим заняттям. Вдома була гарна книгозбірка, яку суттєво поповнив князь Вітгенштейн, місцевий дідич, власник багатой домашньої бібліотеки, що займала кілька кімнат. Він спілкувався з парохом, як грамотною та інтелігентною людиною, часто на літературні теми, і, дізнавшись, що отець Ігнатій захоплюється книгою, що вдома читає дружина, вихованка пансіону шляхетних дівчат, і діти, подарував йому частину своєї бібліотеки - кілька сотень книг з галузі богословської, гуманітарної та белетристичної. Олександр Гнатович пізніше згадував, що *«ті книжки в розкішній оправі були невичерпним джерелом, з якого я на протязі всього часу моєї середньої освіти широко черпав скарби духовної поживи»* [9, с.11].

Окрім того в нього був чудовий приклад наукових занять в умовах провінції. У родині по маминій лінії відомими краєзнавцями були дід Северин Дложевський і його син, Сашків дядько Степан, а також родич Микола Яворовський, викладач і бібліотекар Подільської духовної семінарії, дійсний член Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, редактор «Подольских єпархиальных ведомостей». 1894 року, вступивши до Подільської духовної семінарії, він опинився в середовищі таких дослідників минулого краю, як Митрофан Симашкевич, Михайло Багинський, Микола Яворовський, Степан Дложевський, Віктор Якубовський, Кирило Стиранкевич, Юхим Сіцінський та ін. *«Ся група дослідувачів Поділля, – згадував О. Лотоцький, – на протязі десятків літ непомітно, але послідовно описувала рідну старовину»*[9, с.24]. Він уважно слідкував за їх працею, знайомився із здобутками, вміщеними в «Подольских єпархиальных ведомостях» і перших випусках «Трудов Подольского єпархиального историко-статистического комитета». Семінарист Олександр Лотоцький відчував природній покликання до інтелектуальних занять, наполегливо шукав своє місце в цій царині – то писав вірші (один з ранніх 1889 року в «Подольских єпархиальных ведомостях» опублікував редактор М.І. Яворовський), то в Тифлісі, де рік навчався в духовній семінарії, зробив переклад низки поезій Іллі Чавчавадзе та Акакія Церетелі. Під час канікул цікавився місцевим фольклором, пробував охудожнити почуті казки, передання.

Грунтовніші наукові заняття розпочав у Києві, навчаючись на останньому курсі Київської духовної семінарії, а згодом – у духовній академії. Вони також мали своє підґрунтя. *«На поріг вищої школи вступив я вже національно свідомим...Родинне суто українське оточення, стихійний вплив українського села дали ті підсвідомі підстави, на яких виросла національна думка»* [9, с.98]. Шукати однострумків практично не довелося. Квартирував з Олександром Дзбановським і той, зважаючи на українофільські погляди О. Лотоцького, ввів його в український

гурток, де роль організатора виконував Лука Скочковський. Олександр почав знайомитись з україномовною політичною літературою, зокрема відбитком промови Володимира Барвінського на роковинах Т. Шевченка. А вже наступного року виступив із своїм дослідженням «Політично – суспільні ідеали Тараса Шевченка», позитивно сприйнятим учасниками слухань, представниками української громади В.Б. Антоновичем, О.Я. Кониським, І.С. Нечуєм-Левицьким, М.С. Грушевським [9, с. 62].

Закінчення семінарії з групою однокашників відзначив гулянням по Дніпру, попав під дощ і захворів запаленням легенів. Наступного дня горів у високій температурі. Терміново був викликаний батько, плакав над своїм улюбленцем. І не важко було догадатися, чим у ті роки хвороба могла б закінчитися, якби не випадок. Якраз по сусідству проживав *«добрий лікар, після знаменитий професор Ф. Яновський, земляк (уродженець Миньківців, що на Дунаєвеччині) і навіть знайомий»*[9, с.68]. Він і виходив Олександра.

Вдома вирішили вступ до духовної академії відтермінувати на рік, аби син відпочив, а, головне, набрався здоров'я. У Білоусівці збирав фольклор, писав дитячі казки та оповідання, знайомився зі станом початкової освіти в повіті, допомагав братові – учителю, не раз промовляв разом з ним перед селянами, які цікавилися думкою молодих і грамотних священникових синів. За ті їх *«бесіди по-мужицьки»*, тобто – українською мовою, батько отець Ігнатій мав догану від повітового шкільного начальства.

1892 року став студентом Київської духовної академії (КДА), знову прилучився до близького йому середовища. Роки проходили в спілкуванні з видатними діячами українського руху, зокрема Олександром Кониським, мав гарні стосунки з професором КДА С.Т. Голуб'євим, видатним ученим творцем академічного Давньосховища, автором історичного нарису «Поділля», «Очерков по истории украинской литературы» та багатьох інших праць, одним з перших академіків новоствореної Української академії наук Миколою Івановичем Петровим [17].

Під час канікул подорожував Вінниччиною, відвідував родичів, знайомих, а то і просто цікавих людей, знайомився з їх домашніми книгозбірками, архівами. Пізніше згадував: *«По тих подорожах розшукав я, між іншим, розпорошену по руках літературну спадщину С. Руданського. Пощастило знайти мені кілька незаних поезій, децю видрукувалося у свій час в «Киевской старине», а кілька поезій увійшло у зредаговане мною до друку кількатомове видання творів поета»* [9, с.133]. Рукопис передав у кам'янецьке видавництво «Дністер». Там 1911 року побачив світ перший том. Решта творів тоді ще маловідомого С. Руданського в ході воєнних дій та частого закриття видавництва загубилася.

Перебуваючи в селі Павлівка, де священником був швагер Володимир Цапкевич, знайшов діда – сучасника У. Кармалюка, який свого часу постраждав за якусь співучасть у русі ватага, але вважав Устима «великим чоловіком», бо «він багатих розбиває, але бідним дає», записав і його спогади [9, с.135]. У «Правді» під заголовком «На Поділля», «На Поділля» вмістив опис своїх подорожей, а також художні твори – для дітей «Про що дзвонив дзвінок», оповідання «Батьків гріх».

На останньому четвертому курсі працював над дисертацією про моральний стан православного духовенства у 18 ст., вивчив низку літературних і наукових праць, архівних документів. Дисертацію успішно захистив, отримав ступінь кандидата богослов'я. А матеріали дисертації у вигляді статей друкував у «Записках Наукового товариства ім. Т. Шевченка», а також російських виданнях «Русская старина», «Исторический вестник».

1896 року закінчив духовну академію, але «за українофільство» був позбавлений права викладати в школах. Влаштувався в Київській філії Контрольної палати, з книг і практики опанував фахом економіста й фінансиста і згодом досяг на цьому поприщі чималих успіхів – попав у Центральний столичний апарат, а в роки Української революції 1917-1921 рр. став Державним контролером УНР. У 1898-1900 рр. був членом ради Товариства українських поступовців, яке ще задовго до Української Центральної Ради намагалося об'єднати і координувати діяльність українських політичних і громадських організацій. Співпрацював з періодичними виданнями, а з появою 1898 року «Літературно-наукового вісника» став його співробітником, вміщав огляди українського життя під псевдонімом «Spectator», у «Записках НТШ» та «Киевской старине» – рецензії. Його праця з церковної історії «Суспільне становище білого духовенства Росії і на Україні» була опублікована в «Записках НТШ», а статті про стан народної освіти на Поділлі – у петербурзькому журналі «Образование» та московському «Вестник воспитания». Співпрацював із заснованим 1895 року в Києві за його участі видавництвом «Вік», яке до 1914 року випустило 140 назв книг, зокрема тритомну «Антологію української літератури», енциклопедію «Украинский народ в его прошлом и настоящем», редагував рукописи книг для народного читання, томи «Української бібліотеки», добивався цензурного дозволу для друку цих та інших творів. Значну роль відіграв О. Лотоцький і у виданні україномовного Євангелія, яке побачило світ 1906 року. Організував повне видання «Кобзаря», за яке його редактор В. Доманицький зазнав переслідувань і вимушений був виїхати за кордон [2, с.4-5]. Не полишав і літературних занять. 1916 року в Петрограді побачив світ його «Колобок» – «співана казочка» на 3 дії [6], 1921 року у Львові – ілюстровані О. Кульчицькою «Пригоди вовка ненаситого»[1], уклав хрестоматію дитячої літератури «Вінок», яка видавалася двічі – 1905 і 1911 рр.

З початком революції став її безпосереднім і досить дієвим учасником. На посаді міністра ісповідань у гетьманському уряді, а згодом і в уряді УНР глибоко вивчив історію церкви, законодавчо закріпив автокефалію української православної церкви, умотивовано добивався її визнання константинопольським патріархом. І ця практика визначила дальший розвиток такого напрямку його наукових зацікавлень, як церковна історія.

Найвищого піднесення його наукова діяльність зазнала під час еміграції. 1920 року поселився у Відні, де купчилася українська еміграція, переїхав до Праги і протягом 1920-1928 рр. працював на посаді доцента права в Українському вільному університеті. У ці роки побачили світ його праці «Церковна справа в Україні» (1923) і «Церковний Устав князя Володимира Великого» (1925).

Особливо плідним у різносторонній діяльності О.Г. Лотоцького був варшавський період життя. Впродовж 1929-1939 рр. працював на посаді професора історії церкви Варшавського університету. Протягом 1927-1938 рр. був членом

українського екзильного уряду, міністром внутрішніх справ, заступником голови уряду. Брав активну участь у церковно – громадському житті, був членом групи, яка готувала собор православної церкви на теренах Польщі. На запрошення керівників створеного в листопаді 1931 року в Луцьку Товариства імені митрополита Петра Могили взяв участь у його засіданні, виголосив доповідь про церковну соборність. Мав високий авторитет, 1937 року польські урядові кола пропонували йому місце в сенаті за умови прийняття польського громадянства. Однак він не прийняв такої пропозиції і залишився й надалі вірним українській справі. Водночас вів науково-дослідницьку роботу в колективі Українського воєнно-історичного товариства.

Врешті виступив ініціатором і промотором створення у Варшаві Українського наукового інституту, який став своєрідним апофеозом його наукової діяльності. Відлік історії цього закладу почався з 7 лютого 1930 року, коли польський уряд своїм розпорядженням схвалив створення Українського наукового інституту при Міністерстві релігійних віровизнань і народної освіти і в параграфах 3 і 6-му цього розпорядження чітко визначивши рамки його діяльності: підготовка доповідей українською чи польською мовами для оголошення у вищих школах, наукових установах і товариствах; проведення курсів українською мовою у Варшаві та інших містах Речі Посполитої; видання власного друкованого органу [5]. Діяльність УНІ – його керівні органи, структура, основні напрями, зміст і форми діяльності – регулювалася статутом.

Управлявся він науковою колегією, директором (у 1930-1938 рр. – О. Лотоцьким, у 1938-1939 рр. – А. Яковлівим), вченим секретарем Р. Смаль-Стоцьким, було створено 3 відділи – українського господарського і громадського життя; української політичної історії та історії культури; історії церкви, а 1932 року в складі відділів – 4 кафедри (теорії права і духовних течій, завідувач О. Лотоцький; філології – Р. Смаль-Стоцький; історії літератури – Б. Лепкий; економічних наук – В. Садовський). Серед звичайних і почесних членів колективу крім названих були В. Біднов, Д. Дорошенко, П. Зайцев, Б. Іваницький, І. Кабачків, М. Кордуба, Б. Крупницький, В. Кубійович, К. Мацієвич, Є. Маланюк, С. Наріжний, С. Слонський, В. Томкевич, Л. Чикаленко, П. Шандрук, І. Шовгенів та ін. [3]. Співпрацювали з інститутом і польські науковці Л. Василевський, М. Гандельсман, О. Галецький, С. Слонський, О. Халецький, Г. Яблонський, С. Шобер та ін. Наукова діяльність велася і в складі комісій, семінарів, створюваних для розгляду важливих наукових проблем.

Інститут шляхом обміну і придбань сформував наукову бібліотеку з 10 тис. томів, якою завідував Є. Гловінський. В умовах еміграції вона стала справжнім зібранням україніки у Варшаві.

За неповних 10 років колектив інституту опублікував понад 70 томів наукових праць та важливих документів. Починаючи з 1932 року за редакцією Павла Зайцева видав 13 академічних томів творів Тараса Шевченка із 16 задуманих [18, с.442-443]. Більшість наукових розвідок були укладені в 13 серіях Праць УНІ. О.Г. Лотоцький вів правничу серію, в якій були опубліковані його «Українські джерела церковного права» [8], у серії мемуарів побачили світ його спогади «Сторінки минулого» і «У Царгороді» [9-10, 15]. За роки діяльності інституту зайнятий державною, викладацькою і різноманітною громадською роботою Олександр

Гнатович видав шість фундаментальних праць, у тому числі двотомне дослідження «Автокефалія»(1935, 1938), «Симон Петлюра»(1936), збірник статей «На ріках вавилонських» (1938) [11-14].

Розділяю думку Стефана Козака про те, що «що О. Лотоцький без сумніву заслуговує на те, щоб його пам'ятали нащадки, особливо з уваги на його величезний науковий доробок і значення та роль, яку він відіграв в українському державно-політичному, науковому та релігійному житті, у формуванні тривалих підвалин польсько-українських стосунків у ХХ столітті» [5]. Тим більше, що навіть в Україні багато - хто не знає про дійсно титанічну і різносторонню – громадсько-політичну, дипломатичну, державницьку, церковну, письменницьку, викладацьку і наукову – діяльність Олександра Лотоцького. Організатор краєзнавчого руху на Могилів-Подільщині Валерій Войтович, готуючи відкриття в Бронниці меморіальної дошки на честь славетного земляка, а також круглий стіл, з гіркою констатував, що в Бронниці та Могилеві-Подільському нерідко його запитують: «А хто такий О.Г. Лотоцький?». Час, а головне політика радянської влади щодо борців за незалежність України, віднесених до «українських буржуазних націоналістів» – ледь не головних ворогів народу, відсутність у ближчих до населення обласних, районних та сільських масових бібліотеках його творів віддалили цю видатну постать від свого народу. Було б добре крім відкритої 11 березня 2020 року в Бронниці меморіальної дошки, видати хоча б його мемуари, які відображають не тільки особисте життя, а й події і дух епохи.

Література та джерела

1. Безсмертний-Анзіміров А. Олександр Лотоцький. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/oleksandr-lotockij.html> (дата звернення: 1.03.2020).
2. Білоусенко О. Пригоди вовка ненаситого. Львів: Світ дитини, 1921. 67 с.
3. Брицький П.П. Лотоцький Олександр Гнатович (9.03.1870 – 22.10.1939). Чернівці: Яворський С.Н., 2020. 20 с.
4. Зашкільняк Л., Павлишен О. Український науковий інститут. *Довідник з історії України*: посібн. для середн. загальноосв. навч. закл. / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид, доопр., доп. Київ: Генеза, 2001. С. 968.
5. Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович; НТШ у Львові. Львів, 1994. Т. 4. С. 1379.
6. Козак С. Український науковий інститут у Варшаві (1930-1939). *Історіографічні дослідження в Україні*: зб. наук. пр. 2012. С. 59-68. URL: resource.history.org.ua/publ/graf (дата звернення: 10.03.2020).
7. Колобок: співана казочка на 3 дії / ред. О. Білоусенко. Петроград: Друк, А.Ф. Дреслера, 1916. 35 с.
8. Лотоцький О. Автокефалія. Засади автокефалії. Варшава, 1935. Т. 1. 208 с.
9. Лотоцький О. Автокефалія. Нариси історії автокефальних церков. Варшава, 1938. Т. 2. 560 с.
10. Лотоцький Олександр. *Довідник з історії України*: посібн. для середн. загальноосв. навч. закл. / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид, доопр., доп. Київ: Генеза, 2001. с. 422.
11. Лотоцький О. На ріках вавилонських: зб. статей. Львів, 1938. 194 с.

12. Лотоцький О. Симон Петлюра. Накладом ком. для вшанування X річниці смерті Симона Петлюри, 1936. 118 с.
13. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч.1. Праці УНІ. Серія мемуарів. Варшава, 1932. Т. 6, кн. 1. 288 с.
14. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 3. Праці УНІ. Серія мемуарів. Варшава, 1934. Т. 21, кн. 4. 396 с.
15. Лотоцький О. Українські джерела церковного права / ред. Р. Смаль-Стоцький. Праці Українського наукового інституту. Серія правнича. Варшава, 1931. Т. 5, кн. 1. 320 с.
16. Лотоцький О. У Царгороді Олександр Лотоцький. Праці УНІ. Серія мемуарів. Варшава, 1939. Ч. 3. Т. 40, кн. 5. 182 с.
17. Лотоцький О. Церковний Устав князя Володимира Великого. Львів: НТШ, 1925. 44 с.
18. Подолия: ист. описание / ред. П.Н. Батюшков. Санкт-Петербург: Общественная польза, 1891. 328 с.
19. Прокопчук В.С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ століття: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту: монографія. Ін-т історії України НАН України, Кам'янець-Поділ. нац. у-т ім. І. Огієнка, Центр дослідж. іст. Поділля. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. 600 с.

ОЛЕКСІЙ ПЕТРОВИЧ РОМАНОВ ТА ЙОГО ВНЕСОК У СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТРАДИЦІЙ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Володимир Зінченко

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка вже майже 150 років здійснює підготовку педагогічних кадрів для вітчизняної системи освіти. В його багатій історії відображена динаміка педагогічної освіти.

Історія складається з подій і особистостей. В плеяді непересічних особистостей Глухівського національного педагогічного університету виділяється постать колишнього завідувача кафедри педагогіки і психології доктора педагогічних наук, професора Олексія Петровича Романова.

У Глухівському державному педагогічному інституті Олексій Петрович Романов працював з 1968 року, коли був обраний за конкурсом завідувачем кафедрою педагогіки і психології.

З його появою педагогічна справа в інституті набула нового розвитку. І це не випадково, адже він як ніхто інший знав педагогіку не за книжками, а зсередини, пройшовши низку освітніх щаблів: учитель історії, директор школи, завідувач відділом освіти, педагог-дослідник, викладач педагогічного інституту, завідувач кафедри.



Олексій Петрович народився 21 березня 1923 року в сім'ї медичного фельдшера в невеличкому сибірському містечку Тайга Кемеровської області.

Пройшов 2-гу світову війну від Воронежа до Берліна.

У 1952 році з відзнакою закінчив історичне відділення Томського Державного педагогічного інституту імені Н.К. Крупської.

З 1953 року працював вчителем історії школи №39 міста Кемерово. Олексій Петрович Романов проявляв творчість та ініціативу в пошуках найбільш раціональних методів виховання школярів. Він вмів швидко і добре організувати колектив, керувати його життям. У позакласній роботі проявив великі організаційні здібності. Створив історичний гурток, драмгурток, які об'єднали велику кількість старшокласників. Брав активну участь у громадському житті школи.

З вересня 1956 року по вересень 1957 року Олексій Петрович працював директором школи робочої молоді, а потім до 1961 року завідувачем міським відділом освіти м. Кемерово.

У 1961 році Олексій Петрович призначений на посаду старшого викладача кафедри педагогіки і психології Семипалатинського Державного педагогічного інституту ім. Н.К.Крупської (з 1962 року до 1967 року – завідувач кафедри).

У 1966 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Педагогічні проблеми клубної виховної роботи в середній школі» в Казахському педагогічному інституті імені Абая Кунанбаєва.

Дисертація присвячена актуальній проблемі активізації розумової і фізичної діяльності учнів. Він висунув гіпотезу, що правильно організований шкільний клуб є тією організаційною формою, котра здатна підняти всебічну активність учнівської молоді. При цьому врахувався багатий історичний досвід 20-х років, коли цій формі суспільного виховання надавалась велика увага.

Протягом 3-х років він йшов шляхом практичних пошуків більш ефективних форм і методів роботи учнівського клубу, при цьому встановив тісний контакт з керівниками і вчителями шкіл Семипалатинської області, котрі працювали за його методикою. Наслідком цілеспрямованої праці була дисертація, в якій обґрунтовувались рекомендації про діяльність загальношкільного широкопрофільного клубу, як центру позашкільної роботи, як засобу єднання дитячого колективу і виявлення різнобічних інтересів школярів.

Коротко про сім'ю. Дружина Олексія Петровича Ніна Кузьмівна закінчила педагогічний інститут. Працювала в Глухівському педінституті старшим лаборантом кабінету іноземних мов. Потім бібліотекарем в районній бібліотеці, далі перейшла до бібліотеки педінституту.

Діти Олексія – донька Ольга та син Олексій навчались на «відмінно». Олексій відвідував спортивну школу, займався художньою гімнастикою. Олексій Олексійович пішов слідами батька. Тепер він доктор педагогічних наук, професор, академік, завідувач кафедри загальної педагогіки Рязанського університету, керівник науково-дослідницького центру.

Дочка Ольга крім навчання відвідувала клубні дні, гурток шиття, курси медсестер. Після закінчення школи вступила до медінституту, закінчила його, і стала лікарем-терапевтом.

1967 рік – Олексій Петрович обраний на посаду доцента Семипалатинського педагогічного інституту. Наступного року він став завідувачем кафедри педагогіки і психології Глухівського державного педагогічного інституту.

Колектив зустрів його сердечно. Ректор Олександр Дмитрович Томчук був приємно вражений, дізнавшись, що Олексій Петрович чудово грає в шахи, якими він захоплювався. О.Д. Томчук поважав Олексія Петровича як людину і як професіонала. Ця взаємоповага тривала довгі роки.

В той час Міністерством народної освіти України піднімалось питання про закриття Глухівського педінституту. Адже в Сумській області два педагогічних вузи.

Олексій Петрович приклав багато зусиль, щоб інститут залишився. Він пристрасно виступав перед членами численних комісій, доводячи, що нерозумно закривати старіший ВУЗ, заснований у 1874 році, де навчались видатні діячі науки, освіти та культури.

Він їздив до Міністерства народної освіти, запрошував членів комісії відвідати свої лекції і лекції таких викладачів, як Микола Григорович Кириченко, Василь Карпович Ткаченко, Іван Тихонович Качан, Йосип Мойсейович Казнадзей та інших. Лекції були проведені на надзвичайно високому рівні.

Інститут почав розширюватись, додалися факультети, збільшився набір, здійснювалось будівництво, встановлювалось нове обладнання, значно розширилась матеріальна база.

У 1972 році у закладі освіти розпочалась підготовка вчителів загальнотехнічних дисциплін (трудового навчання). Забезпечувати навчання мала значна кількість викладачів, що не мали педагогічної підготовки (інженери). Тому гостро постало питання педагогізації освітнього процесу і, насамперед, самих викладачів. Організувати цю нелегку справу доручено було завідувачу кафедри педагогіки і психології. На тривалий час слово «педагогізація» стало широко вживаним у колективі. Проводились спеціальні семінари, диспути, конференції, аналіз відвіданих занять, на яких О.П. Романов доводив, що інститут, не залежно від спеціальності готує компетентного вчителя школи і всі дисципліни і види діяльності повинні цьому служити. Тобто вже тоді піднімалось питання про реалізацію компетентнісного підходу в педагогічній освіті.

Дрес-код вчителя і студента. Питання зовнішнього вигляду вчителя не нове. За концепцією І.А. Зязюна зовнішність учителя - складовий елемент педагогічної техніки, яка у свою чергу є структурним компонентом педагогічної майстерності. З огляду на це, очевидна пряма залежність між цими поняттям [1].

На це ж звертав увагу і О.П. Романов, сам будучи прикладом педагогічного іміджу викладача. Ще задовго до знаного всіма досвіду Полтавського педагогічного

інституту відносно вимог до зовнішнього вигляду майбутнього педагога, Олексій Петрович запровадив педагогічний дрес-код у Глухівському педагогічному інституті. На заняття і іспити студенти приходили як вчителі.

Олексій Петрович керував кафедрою педагогіки і психології в Глухівському педінституті 14 років. За цей час кафедра займала не тільки провідне положення серед інших кафедр, а й фактично була навчально-методичним центром у місті та районі. При кафедрі активно функціонували: школа юного педагога, школа молодих батьків, школа вожатих, студентська кафедра громадської роботи, університет педагогічних знань, семінар класних керівників та вчителів класів, консультаційний пункт для керівників та вчителів шкіл, методичний семінар з проблем методології педагогічної науки і виховання підростаючого покоління, постійно діючий методологічний семінар, студентські проблемні групи, батьківський радіолекторій і багато іншого.

Брав активну участь у проведенні свят: восени – посвячення в студенти, весною – день останнього дзвоника для випускників. Читав лекції в школах, допомагав у організації шкільних клубів. Щорічно виступав на серпневих конференціях викладачів. Проводив шефську допомогу школам і дитячій кімнаті міліції з виховання учнів.

Студенти поважали його, не пропускали лекцій, писали конспекти. Нерідко лекції закінчувалися оплесками. Олексій Петрович часто говорив: «Гіркий корінь науки, але плоди його солодкі». Екзамени вважав святами, казав студентам: «Іспит – це свято, треба йти на нього не лише вивчивши матеріал, а й зовні бути охайним, чисто та скромно одягненим». Перед кожним екзаменом давав багато консультацій, котрі тривали по 4-5 годин. Не було не повторених питань, тому студенти складали екзамени на «добре» і «відмінно». Олексій Петрович не завищував оцінок, не йшов на компроміси. Не приймав від студентів навіть квітів, а якщо вони наполягали – віддавав їх лаборантам [1].

Основними напрямками досліджень Олексія Петровича були позакласне і позашкільне виховання учнів. Він багато років розробляв проблему дитячих та підліткових клубів. У 1982 році вийшла з друку книга «Дитячі клуби – центри позашкільної і позакласної роботи».

Розпорядженням Президента Академії Педагогічних Наук СРСР була видана наукова доповідь Олексія Петровича «Дитячі клуби в СРСР, як педагогічна проблема (історія, теорія, практика)».

Олексій Петрович був членом авторського колективу двотомної монографії – «Розвиток народного просвітництва в педагогічній науці на Україні (1917-1987 роки)». 1990 рік – в Московському державному педагогічному університеті на засіданні спеціалізованої Ради відбувся захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук Романова Олексія Петровича у формі наукової доповіді на тему: «Дитячі та підліткові клуби в системі суспільного виховання в СРСР (історико-педагогічний аспект)». Спеціальність 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. У 1991 році – присвоєно вчене звання професора.

З вересня 1991 року – професор кафедри педагогіки і психології Глухівського державного педагогічного інституту.

Олексій Петрович Романов є автором понад 180 наукових праць, пов'язаних з діяльністю дитячих клубів, зокрема: Ученический клуб. Методическое пособие для учителей и руководителей общеобразовательных школ. Семипалатинск. 1965. Общешкольные клубы учащихся. К. 1981. Детские клубы – центры внешкольной и внеклассной воспитательной работы – К. 1982. Школьный клуб выходного дня. К. 1982. Педагогические аспекты клубной работы в теории и практике А.С.Макаренко. *Радянська школа*. 1978. № 5. Формирование личности школьника в условиях работы ученического клуба. *Советская педагогика*. 1979. № 7. Клуб младших школьников. *Початкова школа*. 1980. № 6. Общешкольный детский клуб. *Радянська школа*. 1980. № 11. Возникновение и развитие детских клубов на Украине. *Педагогика. Республиканский научно-метод. сб.* Вып. 20. Киев, 1981.

Олексій Петрович був оптимістом. На святкуванні 115-ї річниці заснування Глухівського педагогічного інституту 27 жовтня 1989 року він сказав: «У недалекому майбутньому інститут перетвориться у велике студентське містечко, в сучасний культурно–освітній і науково–педагогічний центр Лівобережної України. Старі корпуси в стилі класичної архітектури, професійно відремонтовані, зіллються в єдиному комплексі з новими будівлями. Можна зрозуміти настрій і щастя тих, хто буде працювати, навчатися і навчати в цьому старовинному, але якісно молодому й оновленому педагогічному інституті». Проблеми клубної роботи з учнями, які досліджував О. П. Романов є актуальними і нині, про що варто пам'ятати й продовжувати дослідження у цьому напрямі.

Література та джерела

1. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. та ін. Педагогічна майстерність. Київ, 1997. 349 с.
2. Романова Н.К. Олексій Петрович Романов. Людина. Педагог. Вчений. Біографія і спогади. Глухів. 2005. 82 с.

РЕФОРМАТОРСЬКІ ІДЕЇ В.Н. КАРАЗИНА В ГАЛУЗІ АГРАРНОЇ ОСВІТИ

Надія Мірошніченко

Василь Назарович Каразін (1773-1842) зробив значний внесок у розвиток науки та освіти в Україні. Він підтримував дослідження в різних галузях науки, включаючи фізику, хімію, математику та медицину. Крім того, Василь Каразін був видатним філантропом та благодійником. Він виділяв значну частину свого доходу на благодійні цілі та підтримку малозабезпечених верств населення, сприяв будівництву громадських будівель, лікарень, шкіл та інших соціальних об'єктів.

Про різноплановість діяльності В. Каразіна висловився публіцист Яків Абрамов: «В істинних фахівцях завжди є значна доля вузькості світобачення, без якої і фахівцем не можна бути. А Каразін всього менш страждав такою вузькістю» [1, с. 24]. Видатний науковець був обдарований неймовірною енергією та вражав плідністю своєї діяльності. Він мав напрацювання та авторські винаходи в сфері харчової та

хімічної промисловості, фармакології, біології, винайшов парове опалення, сконструював одну з перших метеостанцій [4].

За визначенням українського історика, філософа та громадського діяча Д. Багалія, В. Каразін був справжнім «реформатором-емансипатором» і талановитим вченим [5, с. 31]. Перебуваючи під впливом ідей Г. Сковороди і французького просвітництва, Василь Каразін виступав з критикою кріпосного права, за налагодження братерських відносин у суспільстві.

Значний внесок В. Каразін приніс і в розвиток аграрної освіти. На думку В. Каразіна, школа не повинна відривати селян від землеробства, забезпечуючи знаннями для раціонального використання «природних дарів нашої України» і глибоким релігійним вихованням на основі «чистого вчення Христового», позбавленого «застарілої схоластики» [5, с. 34].

У 1806 р. Василь Каразін відкрив в с. Кручик Богодухівського повіту першу приватну народну школу на Східній Україні. На розвиток закладу, в якому на той час навчалися 20 учнів, він жертвував по 250 рублів асигнаціями на рік. До пожертв фундатор зобов'язав і своїх нащадків, проте заповіт не виконувався. Просвітитель залучав вихованців Кручанської школи Богодухівського повіту до роботи у власній хімічній лабораторії і бібліотеці, на дослідних ділянках і першій у країні метеостанції, відкритій у його маєтку, до використання передової техніки, зокрема власних авторських винаходів, що дало підстави Д. Багалію назвати цей осередок справжнім «сільськогосподарським інститутом із вченим директором на чолі» [3; 5]. Важливо, що найсумлінніших учнів просвітитель відзначав подарунками, дарував їм волю, дбав про продовження навчання. В. Каразін звертався до засновника землеробського училища у м. Горвіль Е. Фелленберга із пропозицією направити до нього для поглиблення освіти кращих своїх учнів [5, с. 31].

Василь Назарович запровадив у Кручику сільське самоврядування, що діяло майже півстоліття на основі розробленої ним конституції. Ідею законодавчого закріплення самоврядування сільських громад порушував перед урядом Катерини II відомий український просвітитель Я. Козельський, однак це суперечило офіційному курсу на уніфікацію і централізацію суспільного життя.

У «Проекті Харківського університету» (1804 р.), розробленого В. Каразіном на основі французької моделі вищої освіти, передбачалося відкриття у структурі університету землеробського училища для селян із дослідним полем для проведення практичних занять [2, с. 10]. Однак, ці наміри не були підтримані російським урядом, який вважав народну освіту соціально небезпечною. У 1819 р. за ініціативи В. Каразіна з метою інтенсифікації сільського господарства на базі Харківського університету було створено Філотехнічне товариство. Переймаючись проблемами розвитку жіночої освіти, просвітитель доводив необхідність створення жіночого училища, в якому викладалися елементи сільського господарства і домогосподарства [3, с. 271].

Василь Каразін, як і значна кількість інтелектуалів кінця XVIII – початку XIX століття (Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Капніст, О. Паліцин, П. Прокопович, П. Куліш та ін.), відстоював ідею доцільності формування юної особистості на лоні природи. На той час розробка подібних ідей для просвітильників була своєрідною формою соціального протесту і прагненням

реалізувати принцип природовідповідності виховання. На жаль, В. Каразіну не вдалося втілити в життя всі свої освітні проєкти. На заваді цьому ставала політика імперії та корумпованість влади.

Література та джерела

1. Абрамов В.Н. Каразин. Его жизнь и общественная деятельность: биограф. очерк: с портр. Каразина, грав. в Лейпциге Геданом. Санкт-Петербург: Обществ. Польза, 1891. 96 с.
2. Багалеї Д.И. Просветительная деятельность Василя Назаровича Каразина: речь сказанная 8 ноября 1892 г. по случаю 50-ти летия со дня кончины В. Каразина. Харьков: Типография А. Дарре, 1893. 31 с.
3. Багалеї Д.И. Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и отредактированные профессором Д.И. Багалием. Харьков : Харьковский университет, 1910. С. IX-XIX.
4. Баличева Л.В. , Юрченко Л.І. Василь Назарович Каразін – невизнаний новатор-винахідник. *Вісник аграрної історії*. Київ, 2019. С. 188-193
5. Майструк О. Історія педагогіки в персоналіях: Василь Каразін (1773-1842): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Умань, 2014. 154 с.

«КЕМБРИДЖ НИМ ЗАХОПЛЮЄТЬСЯ ТЕЖ»: УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ І ПИСЬМЕННИК ДМИТРО ФЕДОРЕНКО

Ольга Федоренко

*Він народивсь в голодомору рік,
І зірка щастя ще для нього не вставала.
Казала мати: «В нього був слабенький крик,
Бо я й сама тоді від голоду вмирала»*

Дмитро Тимофійович Федоренко народився 5 вересня 1933 року в м. Марганці на Дніпропетровщині в багатодітній родині. Це про нього потім казатимуть: «Дев'ятнадцятий в сім'ї і дуже талановитий».

У 1954-1977 роках жив у Павлограді, де працював вихователем дитячого будинку № 1, вчителем української мови та літератури, а згодом – директором середньої школи робітничої молоді № 3.

За час роботи в Павлограді Д. Т. Федоренко підготував і прочитав одну тисячу дев'ятсот сорок лекцій, доповідей, лекторіїв. Створив і дев'ять років керував літературною студією міста ім. Миколи Шутя, де випускали «Літературну сторінку», проводили «Дні поезії». Дмитро Федоренко дав путівку в життя поетесі Ганні Світличній.

Упродовж 1955-1961 років Дмитро Федоренко навчався в Харківському державному університеті ім. М. Горького. Здобув спеціальність «філолог, учитель української мови і літератури середньої школи».

Після захисту кандидатської дисертації на тему виховання в Болгарії у 1977 році Д. Т. Федоренко переїхав до Кривого Рогу. Понад четверть століття (1977-2004 роки) у Криворізькому державному педагогічному університеті плідно працював звитяжець, невтомний збирач і дослідник козацької старовини, козацької педагогіки, народних традицій і обрядів, етнопедагогік населення України [7].

Дмитро Тимофійович Федоренко був людиною енциклопедичних знань. Він вільно володів близько 10 мовами: українською, білоруською, болгарською, російською, сербохорватською, македонською, старослов'янською, німецькою, івритом.

Д.Т. Федоренко – автор понад 400 наукових праць. Особливої популярності набули його фольклорно-етнологічні та етно-педагогічні дослідження «Ой у дяка суета» (1961), «Щедрий вечір» (1961, 1968), «Від серця до серця» (1997), «Первоцвіт дивослова. Малі розповідні жанри дитячого фольклору в етнопедагогіці України» (1997).

Доцент, кандидат педагогічних наук Д.Т. Федоренко є співавтором фундаментальних праць «Історія педагогічної думки і освіти України» (ч. 1 «Дохристиянський період», ч. 2 «Княжа доба», ч. 3 «У неволі», ч. 4 «Козацька доба», ч. 5 «В борні»), «Історія української школи і педагогіки». Новітні педагогічні теорії, розроблені Дмитром Федоренком, перевірені практикою і стали здобутками майже всіх педагогічних вузів України.

У книгах «Спочатку був Дажбог» (1995), «Листи з античної України» (1997), «Дитинство античної України» (1998), «Велесова книга» – найдавніший літопис України» (1999) Дмитро Федоренко відзначає високий рівень культури наших пращурів, наводить приклади унікальних зразків їхнього побуту, виховання і світосприйняття. Д.Т. Федоренко вивчає давню писемність, яка розвивалася на теренах сучасної України задовго до примусового хрещення Русі. Дмитро Федоренко переконливо доводить автентичність «Велесової книги». Першоукраїнський літопис «Велесова книга» сповіщає про події доісторичної доби, життя давніх проукраїнських поколінь і дає відповідь на питання: «Хто ми? Чиї ми діти та онуки? Де витоки нашого народу?» [1].

Д.Т. Федоренко вперше переклав сучасною українською літературною мовою Остромирову Євангелію-Апракос – першу датовану книгу (1056-1057 рр.) на пергаментних аркушах з телячої шкіри. Над перекладом, який Дмитро Федоренко вважав вершиною своєї дослідницької діяльності, автор працював, не шкодуючи ні сил, ні часу, ні знань. Робив це безкоштовно, розуміючи, що повертає рідному народові його святиню. Нарешті 1997 року був завершений і відправлений у видавництво машинопис рукопису об'ємом 252 сторінки «Остромирове Євангеліє-Апракос, 1056-1057 рр. Переклад, науковий коментар, післямова Д.Т. Федоренка».

З особливою теплою Дмитро Тимофійович ставився до історії козацьких часів – досліджував побут і звичаї, легенди та перекази, гумор, літературні твори, історичні факти з життя запорозьких козаків, серед яких були справжні велетні духу, непереможні характерники. Дмитро Федоренко згадував-розповідав: «Історія козаччини мене полонила, вона була скрізь, вона була моїм життям!». Сповнені патріотичного звучання, книги Д.Т. Федоренка «Школа і освіта Запорізької Січі» (1990), «Запорозькі козачата» (1996), «Жили собі запорожці та й на Запорожжі» (1994), «Мудрість козацької доби» (1999) мають велике повчально-виховне значення.

Книга Дмитра Федоренка «Кошовий лицарів чубатих. Іван Дмитрович Сірко в українській етнопедагогіці, фольклорі та етнології» (2000) розкриває нові малодосліджені

факти життя людини-легенди, національного героя українського народу, найвизначнішого козака-характерника, непереможного кошового отамана Запорозької Січі Івана Дмитровича Сірка (1605-1680). У народній пам'яті образ Івана Сірка залишився найсвітлішим. Український народ шанує цю непересічну людину, яку вісім разів підряд обирали кошовим отаманом (нечувано в історії козацтва), видатного полководця, який виграв понад п'ятдесят битв, рішучо зупиняв наступи ворогів, звільнив тисячі полонених християн. Автор книги Дмитро Федоренко висвітлює історичні факти з життя отамана-характерника, подає зразки фольклорних і літературних творів про славетного провідника козаків, уславлює образ Івана Сірка як приклад мужності, сили духу, любові до Батьківщини – України [3].

Створені на засадах української народної педагогіки і біблійних заповідей, книги Д.Т. Федоренка «Тасмниці ненароджених геніїв. Народно-педагогічні уявлення про спадковість і виховання» (1997) [5], «Блудні батьки – блудні діти» (1998), «Врятуймо духовність українців» (2007), «Виховні притчі діда Дмитра» (2014) [2] вчать, як підготуватися до шлюбу, як народити і виховати талановиту або навіть геніальну дитину, прожити гідне життя.

Увагою читачів користуються численні статті і книги Дмитра Федоренка з народної педагогіки євреїв Придніпров'я «Мудрий Гершелє серед друзів. Народно-філософські, культурологічні, побутові, фольклорні та етнопедагогічні уявлення євреїв Придніпров'я. Нетрадиційний посібник для єврейських навчальних закладів і домашнього читання» (1999), друга книга «Абрам Рабинович серед друзів» (2000). Праці Дмитра Федоренка тепло зустрінуті єврейськими читачами України і навіть Ізраїлю, а деякі твори про єврейську етнопедагогіку прийняті до друку в ізраїльській енциклопедії.

Вивчаючи історію ріднокраю, Дмитро Федоренко дослідив події в місті Павлограді в роки другої світової війни. Провівши кропітку роботу по збиранню фактичного матеріалу, Д.Т. Федоренко у книзі «Нескорені павлоградці» (2003) на підставі документів, свідчень учасників тих подій переконливо стверджує: антифашистське повстання у лютому 1943 року відбулося в Павлограді, його герої заслуговують пошани і вічної пам'яті [4].

Після перенесеної тяжкої, практично невиліковної хвороби Дмитро Федоренко 2001 року виявився прикутим до ліжка. І у такому стані мужній вчений продовжував створювати рукописи нових етнопедагогічних і фольклорних, та суто педагогічних праць про найсвятіші сторони менталітету України, допоки 16 листопада 2009 року серце Вчителя зупинило свій земний біг.

Близько 20 написаних, готових до друку книжок Д.Т. Федоренка ще чекають свого оприлюднення, видання і наукового відкриття.

Великий повчальний потенціал містить книга «Виховні притчі діда Дмитра» (2014). Замислитися над своїм життям, бути прикладом для власних дітей, повністю проявити свій творчий потенціал закликає автор у ненав'язливих історіях-розповідях із повсякденного життя «Притча про віру в дитину», «Притча про синівську любов до батька», «Притча про вирізаний кабель», «Притча про інкубаторських сиріток», «Притча про блудного батька», «Притча про синівські жнива батьківського виховання», «Притча про педагогіку радості» [2].

«Цвірінькало» (2016) – нетрадиційна книжечка новел для дітей дошкільного віку та учнів початкових класів, яка в захоплюючій формі розповідає про взаємини дітей і

підлітків із живим світом України, переважно з домашніми тваринами. Непомітно автор Дмитро Федоренко вчить дітей засобам і методам вдосконалення та збагачення словникового запасу, розвитку мови і мовлення, моральності, духовності, доброти й порядності, вчить, «як на світі жить» [6].

Невтомна наукова і педагогічна діяльність Дмитра Тимофійовича Федоренка отримала міжнародне визнання. Так, у 1984 р. уряд Народної Республіки Болгарія нагородив Д. Федоренка ювілейною медаллю «100 років з дня народження Георгія Димитрова».

Відмінник народної освіти України Д.Т. Федоренко був визнаний кращим освітянином 1999 р. і лауреатом премії «Малиновий дзвін душі» за книгу «Мудрість козацької доби» і ряд підручників з української педагогіки. Д. Федоренка також визнано кращим освітянином 2000-го року і лауреатом премії «Залиш мені в спадщину думку найвищу».

Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет нагородив Д.Т. Федоренка своєю Благовісною грамотою.

У 1999 р. Дмитру Федоренку присвоєно звання «Почесний громадянин м. Павлограда». А у 2003 р. його нагороджено медаллю «Захиснику Вітчизни» за книгу «Нескорені павлоградці».

У 2011 році Д.Т. Федоренка посмертно нагороджено медаллю «За заслуги і досягнення у сфері єврейського відродження».

Серед нагород Дмитра Федоренка – іменна медаль Кембриджа.

Книги Дмитра Федоренка зберігаються в бібліотеках України, в бібліотеці Конгресу США, у бібліотеках Англії, Ізраїлю, Болгарії та багатьох інших країн світу.

Література та джерела

1. Федоренко Д. «Велесова книга» – найдавніший літопис України. Навчальний посібник з українознавства і рідної літератури. Київ: Бібліотека українця, 1999. 160 с.
2. Федоренко Д. Виховні притчі діда Дмитра / упоряд. О. Федоренко. Кривий Ріг: Видавець Роман Козлов, 2014. 76 с.
3. Федоренко Д. Кошовий лицарів чубатих. Іван Дмитрович Сірко в українській етнопедагогіці, фольклорі та етнології: нетрадиційний навчально-виховний посібник. Кривий Ріг: Видавничий дім, 1999. 144 с.
4. Федоренко Д. Т. Нескорені павлоградці: історичне і народно-педагогічне безсмертя подвигу учасників збройного повстання в місті в лютому 1943 року. Дніпропетровськ: Пороги, 2003. 496 с.
5. Федоренко Д. Таємниці ненароджених геніїв. Народно-педагогічне уявлення про спадковість і виховання. Кривий Ріг: Бібліотека «Саксагань», 1997. 94 с.
6. Федоренко Д. Цвірінькало. Вечірні розповідні картинки бабусі Ярини про братів наших менших та дорогих маляток, любих хлопчиків і дівчаток. Кривий Ріг: Видавець Роман Козлов, 2016. 75 с.
7. Федоренко О.Б. Добросій: Документи та матеріали про учителя, кандидата педагогічних наук, доцента, відмінника народної освіти України Дмитра Федоренка. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. 208 с.

БІЛА ПЛЯМА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Микола Гурець

В історії України мало дослідженим залишається період з 1708 по 1783 рік – «Глухівський період в історії Гетьманщини». Поняття «Глухівського періоду» історії України, що охоплював майже все XVIII століття, в науковій історичній літературі не функціонувало, хоча чимало дореволюційних і радянських істориків вивчали державний і суспільно-політичний лад цього періоду. Серед них: Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, О. Лазаревський, М. Костомаров, М. Грушевський, І. Крип'якевич, Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблін, О. Гуржій, Д. Дорошенко, О. Кістяківський, М. Василенко, О. Апанович та інші. На причину історичного забуття цього періоду дає відповідь член археографічної комісії НАН України, кандидат історичних наук Я. Дашкевич у публікації «Полково-сотенний лад XVII-XVIII століть на Україні – штучна біла пляма» [1, с. 35].

Дійсно, саме штучністю утворення історичного вакууму навколо цього періоду і пояснюється причина довгого забуття. Тому глибинне дослідження цього періоду, що включає розгляд політично-правового змісту української державності, форм боротьби за збереження автономних прав і вольностей, умов розвитку національно-визвольної ідеї та етапів українського відродження, економічного, інтелектуального і культурного рівня населення 1708-1786 рр. дозволить відійти від стереотипного розуміння історичного процесу і виявити нове незаідеологізоване бачення історичного минулого нашого народу.

Термін «Глухівський період» історії України вперше озвучив директор Гарвардського інституту українських студій, професор кафедри історії України Гарвардського університету Омелян Пріцак (пізніше – дійсний член НАН України) на Другому радянсько-американському симпозіумі «Давня українська література і становлення нової української літератури», який проходив у червні 1988 р. в Києві та Львові.

Хронологічні рамки цього дуже важливого для української історії періоду О.Й. Пріцак окреслює 1708-1786 роками – від початку гетьманування І.І. Скоропадського і до останнього року існування Малоросійської колегії та Генерального суду. Більш прагматично до визначення «Глухівського періоду» підійшов дослідник Гетьманщини, науковий співробітник Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові, доцент Глухівського педуніверситету В.І. Белашов, котрий обмежує цей період 1782 роком, аргументуючи тим, що з січня 1882 р. друга Малоросійська колегія не виконувала адміністративних функцій, а за рішенням російського Сенату розглядала лише незавершені судові справи. Крім того, його указом від 16 вересня 1781 р. з січня 1782 р. на лівобережну Україну розповсюдився адміністративно-територіальний устрій Росії. Тут було створено три намісництва: Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське. На основі загальноросійського «Установлення для управління губерніями» полковий і сотенний устрій, міське самоуправління за Магдебургським правом і Литовським статутом були практично знищені. Глухів перестав бути столицею Лівобережної України і на правах звичайного повітового міста ввійшов до складу Новгород-Сіверського намісництва [2, с. 65].

«Глухівському періоду» передували трагічні події 1708 р., що негативно позначилися на майбутній долі українського народу. Як писав видатний історик Дмитро Дорошенко, «небагато в українській історії моментів, які так тяжко заважили на долі українського народу» [3].

Восени 1708 р. Північна війна між Швецією та Росією докотилась і до Гетьманщини. Московські війська заступили дорогу шведському королеві Карлу XII, не пустивши його вглиб своєї країни. Тоді він, скориставшись таємною угодою з І. Мазепою, рушив на Гетьманщину, сподіваючись на допомогу українського гетьмана.

Збувались найгірші передчуття І. Мазепи: «Сам чорт пхає його сюди. Він розвіяв усі мої плани і ще накінець стягне сюди російські війська. Ось як зруйнують і згублять нам нашу Україну» [4, с. 38].

24 жовтня (4 листопада) 1708 р. гетьман Мазепа разом зі старшинами на чолі півторатисячного війська вирушив з Батурина на з'єднання зі шведами. Зустріч відбулась в с. Горках поблизу Н.-Сіверського 8 листопада. А вже 7-8 листопада, дізнавшись про перехід І. Мазепи на бік шведського короля, Петро I видав «Маніфест», де він офіційно оповіщав «малоросійські чини» про вчинок Мазепи і яким дозволив обрати нового гетьмана замість «изменившего Росіи», обіцяв підтвердити всі попередні права та привілеї, наголошував на терміновості виборів нового гетьмана «из верных, знатных и искусных особ вольными голосами по правам своим» [5, с. 6]. Маніфест свій цар дописував кров'ю: через два дні після його підписання гетьманська столиця Батурин за наказом «светлейшего князя» Меншикова була зруйнована вщент. Увірвавшись у Батурин, московські війська вчинили нечувану різанину, знищивши не тільки козаків, а й усе мирне населення міста включно з немовлятами. Була захоплена гетьманська скарбниця, артилерія, припаси продовольства. З Батуринської катастрофи почалося винищення по всій Україні прихильників гетьмана. Тільки в Лебедині замучили майже тисячу українців.

За таких трагічних умов відбувались вибори нового гетьмана. Цар, прибувши до Глухова 15 листопада, наказав обрати гетьманом Івана Скоропадського. 17 листопада, після служби Божої у Троїцькому соборі, полковники з генеральною старшиною і козаками вийшли на Радний майдан і обрали нового гетьмана за заздалегідь підготовленим сценарієм. Князь Г. Долгорукий звернувся до присутніх, запитавши, кого вони хочуть обрати гетьманом. Натовп завчено прокричав: «Івана Скоропадського!» Останній, буди соратником Мазепи, відмовлявся на користь П. Полуботка. Однак старшина, налякана батуринським погромом, не ризикнула діяти проти волі Петра I.

Ставши володарем гетьманської булави в умовах фактично громадянської війни та чужоземної окупації, досвідчений І. Скоропадський мусив гнучко орієнтуватися у мінливій ситуації, як міг, рятував залишки української державності. Щойно ставши гетьманом, майже відразу видав універсал про дозвіл селитися «батуринским разоренным жителям на посадах и хуторах» колишнього міста [6, с. 511].

Гетьман досить чітко висловлювався про підпорядкований йому народ як особний, піклувався про цілісність країни. В універсалі стародубським полковникам від 16 лютого 1709 р. Скоропадський запевняє їх, щоб за його правління «не тільки город Стародуб, але й целая отчизна наша Малороссийская в покой не нарушімою целости и во всяком пребывала довольстве...», а з 17 липня 1709 р. подав у Решетилівці на

височайше ім'я документи «о подтверждении прав и вольностей, дарованных войску Запорожскому царями Алексеем Михайловичем и Фёдором Алексеевичем», на що було накладено резолюції державним канцлером, графом Г. Головкиним: «Обещано содержать оныя без всякого нарушения» [7, с. 56].

Поява «гетьманських» статей і резолюцій на них не випадково збіглися з наданням Петром I ближньому стольнику А. Ізмайлову інших «таємних статей», як саме тому «поступать в советах», перебуваючи при І. Скоропадському.

З одного боку І. Скоропадський розділяв погляди мазепинців, а з іншого, як слухняний арештант, виконував волю царя. Цінними свідченнями з цього приводу є подорожні нотатки Данієла Крмана, який супроводжував Карла XII з релігійною місією у 1708-1709 рр. У Бендерах він став свідком приїзду послів від Петра I до короля з умовами мирного договору, серед яких був і Скоропадський: «Він (Скоропадський) виправдовувався перед Мазепою, що прийняв від царя титул воєводи і пообіцяв, що йому, своєму воєводі, буде вірний, та що при добрій нагоді приведе до нього збунтованих козаків» [8, с. 413].

Та коли за «доброї нагоди» 1711 р. Пилип Орлик з допомогою турецьких і шведських військ задумав звільнити Україну від московського війська, московські урядовці здійснили ряд превентивних заходів, щоб запобігти цьому з'єднанню: до гетьмана та полковників були приставлені російські наглядові підрозділи. Московські війська увійшли в Гадяч, Сорочинці, Золотоношу та Чигирин, а згодом дружин старшин за царською вказівкою «для лутчого безопасения от неприятелей» перевезли у Київ, зробивши заручниками.

Незважаючи на «недремне око государеве», І. Скоропадський як досвідчений політик налагоджує діяльність головних державних та урядових інституцій війська Запорозького. Тут щороку проходять ради генеральної старшини та полковників, до них залучаються полкові старшини, сотники, козаки, духовенство, міські війти й отамани, цехова старшина. Це був своєрідний парламент Гетьманщини, який своїми демократичними традиціями суттєво відрізнявся від керівних органів самодержавно-кріпосницької Росії і на десятки років випередив демократичні інституції Європи. Якщо додати до цього діяльність Генеральної військової канцелярії, через яку гетьман впроваджував свої військові та цивільні рішення, то постає яскрава картина тривалої боротьби гетьманської держави «Глухівського періоду» з імперською Росією за автономію.

Цю справу після смерті І. Скоропадського 1722 р. продовжив з більшою енергією наказний гетьман П. Полуботок, який, рятуючи рештки державної автономії, почав встановлювати справедливість у соціальних стосунках, правопорядок і законність у адміністрації, позбавляв Малоросійську колегію втручатися в українські справи, за що був арештований царським урядом і помер у Петропавлівській фортеці в 1724 р. [9, с. 51].

Ефективну політику щодо зміцнення економіки української автономії проводив гетьман Данило Апостол. За час свого гетьманування (жовтень 1727 – січень 1734 рр.) він заснував казначейство, яке склало перший в історії Гетьманщини річний бюджет із сумою витрат 144000 рублів. Особливо ретельно він відстоював інтереси української торгівлі від конкуренції російських купців, провів ревізію та повернув незаконно присвоєні землі у громадське користування, відвоював право самому призначати

генеральну канцелярію та полковників, відмінив мито, встановлене для українських купців на кордоні з Росією, добився, щоб Гетьманщина була у веденні Колегії іноземних справ, а не Сенату [10, с. 263].

Загалом у державницькій діяльності гетьманів на початку «Глухівського періоду» чітко простежуються зусилля, спрямовані на збереження давнього козацького устрою, захист національних інтересів в економічній галузі, зміцнення збройних сил. Таким чином відбувався процес національного відродження, котрий мав коріння, заглиблене в українські національні традиції.

Література та джерела

1. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. Київ, 1993. 609 с.
2. Белашов В.І. «Глухівський період» історії України (1708-1782 рр.). *Глухів і Глухівщина в історії українського національного відродження*: матеріали наукової конференції. Київ, 1998. С. 34-46.
3. Белашов В.І. Глухів – столиця гетьманської України (1708-1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ВПП «Фабрика друку», 2019. 419 с.
4. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманщини (До «Глухівського періоду» історії України (1708-1782 рр.)). Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
5. Вечерський В., Белашов В. Глухів: монографія. Київ: Абрис, 2003. 168 с.
6. Гуржій О.І. Іван Скоропадський. Київ: Альтернативи, 2004. 309 с.
7. Мазепа Іван. Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями. *Пам'ятки України*. 1991, № 6. С. 6-7.
8. Маркевич М. Історія Малоросії / ред. і автор передм. Ю.С. Шемшученко, примітки О.В. Кресіна. Київ: Ін Юре, 2003. 664 с.
9. Костомаров М.І. Галерея портретів: біографічні нариси. Київ: Веселка, 1993. 324 с.
10. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепа: соратники та прибічники. Київ: Академія, 2004. 602 с.

НАСТАВНИКИ, КОЛЕГИ, ДРУЗИ: НАУКОВА СПРВПРАЦЯ З М. Й. ЗАРЕМСЬКИМ, В. І. БЕЛАШОВИМ, В. В. ЗАЙКОЮ, Ю. О. КОВАЛЕНКОМ Сергій Обуховський

Я вважаю себе щасливою людиною, адже мені пощастило зустріти людей з великою любов'ю до рідного краю. І хоча ми проживаємо на півночі України, наш регіон є центром української краєзнавчої науки. А люди, про яких згадуватимемо, належать до когорти її створення.

Моє знайомство з Мечиславом Йосиповичем, Валерієм Івановичем, Віктором Володимировичем відбулося ще в далекі 80-ті роки ХХ ст., коли був студентом Глухівського ПІ ім. С.М. Сергєєва-Ценського.

Зі школи дуже любив історію, і зустріч з прекрасними наставниками сприяла ще більшому захопленню історичною наукою.

Заремський Мечислав Йосипович своїм натхненним викладанням зміг прищепити любов і до такої непростой дисципліни, як філософія. Нас зближував ще й спорт: тоді я грав за команду інституту з футболу, Мечислав Йосипович не пропускав жодного матчу, та й сам любив грати. Пізніше вже колегою неодноразово приїздив у Сваркове, у рідну мою школу. Я звертався за допомогою при викладанні спецкурсу «Основи філософії» і завжди отримував методичну та наукову допомогу.

З Белашовим Валерієм Івановичем та Заїкою Віктором Володимировичем тісно співпрацював на багатьох історико-краєзнавчих конференціях, а на одній, на честь 300-річчя з дня народження відомого історика, етнографа Якова Марковича, навіть приймав у Сварковому шанованих гостей, де особисто познайомився з академіком Юрієм Шемшученком.

Більше про професійні здобутки та про безмежну любов до Глухівщини Віктора Володимировича дізнався під час співпраці з Березівською громадою, де останні роки той працював.

Продовження професійної діяльності з Валерієм Івановичем та Мечиславом Йосиповичем відбулося в університеті, куди запросили мене очолити державну екзаменаційну комісію, і я радо погодився на це.

Коли газета «Глухівщина» сповістила про смерть Юрія Коваленка, було сказано, що на Глухівщині його багато хто знав. Я вважаю, що це не зовсім так: його знає і Сумщина, і вся Україна. Історик-археолог, дослідник, митець... Просто добра і світла людина. Він завжди займався тим, що вважав потрібним сьогодні, а роботи в небайдужих людей нескінченно: археологічні розкопки, експедиції, перепоховання загиблих у роки Другої світової війни (не повинно бути, на його думку, невідомих солдат, усім треба повернути імена), дослідження древнього Батурина (чим неймовірно пишався), храмів Глухівщини (що в них та під ними) ...

Побратими називали Юру «маестро», для мене був «вічним двигуном». Знав його більше 30 років, тісно співпрацював з історичного краєзнавства, адже він був практичним істориком, радо допомагав, підказував, консультував, часто відвідував Сварківський музей. З теплотою згадую його слова: «Якщо хочу підняти настрій, їду в село – Некрасове, Сваркове... Ніколи не повертався з пустими руками, було що знайти».

Після 2014 року двічі приїздив до Сварківської школи на зустріч із старшокласниками, розповідав про місію «Чорний тюльпан», демонстрував шокуючі відео злочини росіян. Останні роки після підписання контракту брав участь у формуванні Глухівської територіальної оборони.

Війна забирає найкращих. Так, забирає, але герої не вмирають, бо залишають свої дослідження, реліквії та цінності. Юра залишив це нам, колегам, своїм учням, кращим студентам історичного факультету ГНПУ, які продовжать його справи, а це значить, що Юрій Коваленко **завжди з нами**.

Пишаюся, що доля подарувала мені зустріч з прекрасними, талановитими професіоналами, інтелігентними й порядними людьми, яких я з гордістю називаю **наставниками, колегами, друзями**.

**ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ БЕЛАШОВ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

Тетяна Ашаулова

У статті розглянуто історіографічну спадщину Валерія Івановича Белашова, який досліджував історію Глухівського інституту і був викладачем Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Ключові слова: історіографія, дослідження, статті, Белашов, Глухівський педагогічний інститут.

Валерій Іванович Белашов – талановитий викладач, історик краєзнавець доцент та вчений, просто прекрасна людина. Його перу належить сотні наукових праць з історії. Вчений більшість своїх досліджень присвятив так званому «Глухівському періоду в історії Гетьманщини», також зосереджуючи значну увагу дослідженню минулого закладу вищої педагогічної освіти, де розпочав свою викладацьку діяльність. Саме, у Глухівському тоді державному педагогічному інституті імені С. М. Сергеева-Ценського де він у 1979 році почав працювати асистентом, вчений активно досліджував історичну спадщину Сумщини та всього Північного Лівобережжя України.

У 1985 році він став старшим викладачем, а у 1996 році отримав звання доцента, що дозволило йому ще краще та професійніше займатися улюбленою справою. Саме після здобуття значного професійного досвіду, паралельно з написанням наукових праць з історії Гетьманщини, Валерій Іванович починає свої перші дослідження з історії Глухівського педагогічного інституту. Адже має вільний доступ до архіву та бібліотек закладу вищої освіти.

Зазвичай дослідження історика можна знайти у таких наукових виданнях, як «Сіверщина в історії України» та «Історичні студії суспільного прогресу». Публікації у цих збірниках наукових статей є дуже символічними, адже «Історичні студії суспільного прогресу» – це видання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, викладачем якого був В. Белашов. Натомість «Сіверщина в історії України» – це збірник наукових праць, який видається Національним заповідником «Глухів», де з 1994 року Валерій Іванович працював науковим співробітником [4; 5; 8]. Звичайно він публікував свої наукові доробки і у інших виданнях, але історію Глухівського інституту про яку він писав можна знайти саме тут.

Більшість статей про історію інституту надруковані саме в «Історичних студіях суспільного прогресу». Тут він один із перших починає аналізувати джерельну та історіографічну базу з історії ГНПУ. Саме про це свідчить його наукова стаття: «Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874-2014 рр.)» [6]. Цей науковий доробок містить в собі перелік таких історичних джерел: звіти 1891-1913 років, спогади (викладачів, студентів, діячів).

Історіографія яку проаналізовано, представлено монографіями, статтями, нарисами, довідками. Валерій Іванович зміг чітко та коротко проаналізувати історію становлення навчального закладу, використавши при цьому велику кількість джерел. Він наголошує на тому, що університет є найстарішим педагогічним закладом, а от досліджень про нього є дуже мало [3]. Тому таким чином він хотів не тільки донести історичну довідку а і популяризувати інших науковців досліджувати історію навчальних закладів у тому числі і Глухівського педагогічного університету. Унікальним є те, що аналіз історії університету завжди був у контексті дослідження історії Глухова та Сіверщини [5; 8] Що чітко говорить про важливість та статусність Глухівського інституту.

Варто зазначити, що Валерій Іванович вів свої дослідження і з іншими істориками. Про це може слугувати колективна праця Валерія Белашова та Віктора Заїки, який теж був викладачем Глухівського педуніверситету. Ці історики колективно випустили не одну статтю. Але ця: «Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр.)» є певним екскурсом у минуле закладу вищої освіти. У статті було проаналізовано документальну спадщину Глухівського учительського інституту [2]. А саме документи, на основі яких функціонував інститут, навчальні плани, робочі програми тощо. Обґрунтовано основні причини створення даного навчального закладу. У статті наявна періодизація розвитку інституту відповідно до політичної, культурної ситуації у регіоні за певний історичний період. Історики також склали перелік директорів Глухівського учительського інституту, проаналізувавши їх вклад у розбудову навчального закладу.

Наступна спільна стаття В. Белашова та В. Заїки є «Ветерани у строю» присвячена функціонуванню музею інституту та його керівнику І. Ляшку – учаснику Другої світової війни [7].

Важливим джерелом з вивчення історії інституту є також посібник В. Белашова «Глухів – столиця гетьманської Лівобережної України». Саме тут вперше дослідником подана інформація про важливе місце Глухівського інституту, як першого закладу вищої педагогічної освіти України [8].

Ще однією працею знаного науковця є монографія «Глухів – забута столиця гетьманської України», де, серед іншого, висвітлено революційні події 1905-1907 рр. та участь у них тодішніх студентів учительського інституту. А також ґрунтовно проаналізовано дореволюційний період, виокремлено діяльність впливових викладачів та студентів закладу вищої освіти [4; 5; 8].

Нарис «Золоте намисто Сумщини, яке теж належить перу Валерія Івановича, у співавторстві зі знайомим журналістом та поетом Миколою Єрохою, є цінним джерелом для вивчення переліку випускників та викладацького складу Глухівського учительського інституту [1].

Отже, Валерій Іванович Белашов зміг дослідити та проаналізувати чималу кількість джерел з історії вивчення Глухівського учительського та державного педагогічного інституту. Завдяки науковим надбанням вченого дослідження цієї теми мають неабиякі перспективи подальшого вивчення й удосконалення даної тематики з використанням напрацьованих у подальших дослідженнях.

Література та джерела

1. Белашов В.І., Гурець М.П., Заїка В.В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр.). Суми: Мрія, 1994. 79 с.
2. Белашов В.І. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України: посібник для навч. і наук. роботи. Глухів: Глухівська міська друкарня, 1996. 145 с.
3. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманської України (1708-1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
4. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманщини (До «Глухівського періоду» історії України (1708-1782 рр.)). Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
5. Белашов В.І. До історії заснування першого в Україні Глухівського учительського інституту. Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. *Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25-26 жовтня 1994 року)*. Глухів, 1994. С. 10-12.
6. Белашов В.І., Єроха М.С. Золоте намисто Сумщини: Путивль, Глухів, Ромни: путівник. Харків: Прапор. 1987. С. 60-96.
7. Белашов В.І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874-2014 рр.). *Історичні студії історичного прогресу: збірник наукових статей*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 01.04.2023).
8. Белашов В.І. Ляшко Іван Михайлович: людина, педагог, дослідник. *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. Вип. 1. С. 116-117.

ОСОБИСТОСТІ НАРОДНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ГНПУ – ЯК ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В 1918-1954 РР.

Тетяна Ащаулова

Ключові слова: музей, історіографія, дослідження, статті, Глухівський педагогічний інститут, джерела.

Важливим місцем де зберігається велика кількість різних типів історичних джерел є – музей. Саме він є «святою святих» істориків. Зазвичай більшість історичних досліджень починаються саме в музеї, у ході дослідження експонатів. Музей відіграє дуже важливу роль у розвитку освіти, культури, зберігаючи та доносячи до громадськості історико-культурну спадщину. Цей заклад має роль посередника у поширенні та розповсюдженні цінної інформації минулого. Музей є осередком для створення сприятливих умови унікального розвитку національних цінностей. А також виконує важливу роль дослідницького центру який є доступним для кожного.

Одним із таких місць звідки можна черпати багато джерельної інформації у дослідженні Глухівського педагогічного інституту є Народний музей історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Музей був заснований на початку ХХ століття у місті Глухові. Його основною метою було збереження та розповсюдження різних типів інформації про створення, функціонування першого педагогічного університету в Україні. Засновником закладу став М. Григоревський, який на виручені гроші меценатів та різних видів пожертви, почав створення перших експозицій [1]. Спочатку в музеї зберігалося багато методичної літератури, що і приваблювало студентів, які могли з нею там ознайомлюватися. На початку створення музей налічував до 331 книгу та близь 243 навчальних посібників [5]. Наразі музей налічує велику кількість експозиції які належать різним періодам життя університету (від заснування до сьогодення). Самі ж експонати представлені різними типами джерел (речові, письмові тощо).

До фондів народного музею належать експонати з історії університету різних років. Окрім архівних колекцій (свідоцтва, грамоти хроніки, пам'ятні книги тощо), у музеї також зберігається шкільне приладдя та навчальні програми, матеріали, які складають постійну колекцію музею. Тут можна зустріти моделі механічних пристроїв, таких як мікроскоп, також указки, зброя, набойки, а також багато навчальних посібників. У колекції музею також є предмети, які були потрібні кожному студенту. Тут можна побачити печатки, абетки, букварі, підручники, зошити та багато іншого.

Народний музей слугував для студентів саме як навчальна лабораторія, де вони могли навчатися та розширювати свій кругозір. Вести свої дослідження мали змогу не лише вихованці закладу, а міські науковці, викладачі.

У приміщенні музею не тільки навчалися, а і проводили різноманітні зустрічі, з науковцями, письменниками тощо. Велике значення він мав саме для студентів істориків, по-перше музей є особливим місцем де зберігаються різні типи джерел, по-друге в народному музеї проводили тематичні лекції для студентів цієї спеціальності, де вони не тільки слухали теорію, а і працювали практично з джерелами [2].

З часом та розвитком музею, збільшенням експонатів, адміністрація Глухівського університету вирішує офіційно закріпити за собою музей. Саме 24 жовтня 1967 році офіційно було його відкрито в новій якості. Робітники музею були істориками, і безпосередньо працювали на історичному відділенні. Саме І. Ляшко зробив великий внесок у розбудову народного музею. Доповнював експозиції, робив опис джерел, підручників, групував [3]. Саме за його керування музей отримав почесне третє місце у всесоюзному конкурсі найкращих музеїв закладів освіти.

Великий внесок у збереження історичної спадщини та підтримку у функціонуванні музею зробив і продовжує робити ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка Олександр Курок. За період його керування було значно оновлено та доповнено експозиції музею. Вже у 2002 році музей отримав звання народного [5].

Велику роль у збагаченні музею в різний час також відігравали директор учительського інституту М. Григорєвський, який суттєво доповнив експозиційний ряд музею, а також директор Л. Сапітон. Ще однією важливою постаттю для народного музею був викладач І. Ляшко який теж досліджував історію Глухівського закладу вищої освіти та поповнював музей різними типами історичних джерел [3; 4; 5].

У ході створення нових експозицій, регулярно проводиться листування з випускниками та викладачами університету, все це робиться для дослідження та створення їх спогадів, яка важливого історичного джерела. При музею діє загін студентів пошукової групи до якого входять 30 осіб, які займаються пошуковою роботою з метою поповнення нових та доповнення вже відомих експозицій. Успішним є також дослідження старих підручників, методичок, посібників [5].

Музей співпрацює з відомою кіностудією імені Олександра Довженка та з музеями Довженка (Сосниця, Київ).

Сьогодні народний музей налічує приблизно 2 тис. історичних джерел. Працівники народного музею проводить широку науково-просвітницьку роботу на базі постійних експозицій, виставок та фондів колекцій музею, таким чином налагоджують зв'язки з іншими науковцями, студентами, навчальними закладами. Даний музей розкриває важливу роль Глухівського педагогічного університету у розбудову освіти краю. У ньому представлений історичний шлях одного із найстаріших вузів України, а також педагогічні, наукові, мистецькі, літературні напрацювання викладачів та студентів університету, які регулярно поповнюється, вдосконалюється. Музей є унікальним адже налічує не тільки експонати, які безпосередньо стосуються життя університету, а і містить в собі просвітницьку місію.

Література та джерела

1. Белашов В.І., Гурець М.П., Заїка В.В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр.). Суми: Мрія, 1994. 80 с.
2. Белашов В.І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874-2014 рр.). *Історичні студії історичного прогресу: збірник наукових статей*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL:http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 01.04.2023).
3. Белашов В.І. Ляшко Іван Михайлович: людина, педагог, дослідник. *Історичні студії історичного прогресу: збірник наукових статей*. 2014. Вип. 1. С. 116 – 117
4. Ляшко І.М., Гамалій А.Т. Глухівський державний педагогічний інститут: фотоочерк (фото Є.О. Павлова) / відповід. за випуск ректор інституту І.Т. Качан. Харків: Прапор, 1974. 47 с.
5. Народний музей історії університету URL:https://kursach.in.ua/uk/blog/jak_oformiti_spisok_vikoristanih_dzherel#_Toc83662984 (дата звернення: 07.03.2023).

ІСТОРІЯ ГЛУХОВА ПЕРОМ ВАЛЕРІЯ ІВАНОВИЧА БЄЛАСШОВА

Людмила Артемова

Науковий керівник:

Олена Чумаченко

Протягом останніх десятиліть у сучасній українській історичній науці істотно зросла кількість наративів, присвячених вивченню маловідомих аспектів регіональної історії та непересічних особистостей у ній.

Практична мета означених розвідок полягає в можливості використання фактографії й історичних реконструкцій для популяризації історії рідного краю, патріотичного виховання молоді, а для тих, хто все ще перебуває в пошуках власної ідентичності, такі дослідження є гарним прикладом національної конкурентоспроможності [2].

Серед таких дослідників локальної історії, добре відомих загалом, виділяється Валерій Іванович Белашов (16.04.1949 – 20.07.2022). Український історик і викладач, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, колишній науковий співробітник Національного заповідника «Глухів», коло наукових інтересів якого – Українська держава доби Гетьманщини та роль Глухова, як культурного центру, у ній. Що є цілком логічним, адже впродовж XVIII ст. усі важелі урядування Гетьманщини зосереджувалися в Глухові, котрий із 1708 по 1784 рік був столицею гетьманської України.

Валерій Іванович – непересічна особистість, високоосвічена людина, наполегливий шукач історичної істини, який був серед тих, хто «доторкнувся» до минулого літописного Глухова [1]. Протягом 1990-х років він – учасник Глухівської археологічної експедиції, метою роботи якої було встановлення 1000-ліття від дня заснування міста Глухова. У ході експедиції відбулася локалізація у західній частині міста мисовидного дитинця давньоруського Глухова кінця X–XI ст. та виявлено давньоруські культурні шари XII–XIII ст. [3].

В.І. Белашов багато років поспіль фундаментально та систематично досліджував цінні матеріали історико-культурної спадщини Глухова від найдавніших часів до наших днів та сприяв її збереженню. Зібрані за його безпосередньої участі речові археологічні пам'ятки на території як Глухова, так і Глухівського району відображають давню історію межиріччя Десни та Сейму й натеper є експонатами Глухівського міського краєзнавчого музею, Музею археології Національного заповідника «Глухів», Народного історико-педагогічного музею Глухівського НПУ імені О. Довженка [1].

У своїх наукових працях вчений вивчав питання становлення й функціонування Української козацької держави другої половини XVII–XVIII ст., коли правляча еліта України була носієм ідеї незалежності й намагалася втілити цю ідею в життя в найскладніших, найтяжчих, іноді найтрагічніших для нашої країни умовах. Він уперше ввів до сучасного наукового обігу термін «Глухівський період в історії Гетьманщини» на означення великих здобутків цього періоду в політиці, культурі та освіті [4].

Результати досліджень історика втілені в його кількох монографіях, зокрема, «Глухів – забута столиця гетьманської України» (1992), «Глухів – столиця Гетьманщини (До «Глухівського періоду» історії України (1708-1782 рр.))» (2005), «Глухів – столиця Гетьманської України (1708-1782 рр.): від перших поселень до сучасності» (2019) [3].

Відстежуючи актуальні тенденції та запити історичної науки, Валерій Іванович, окрім вище згаданого, свої студіювання присвячував й іншому колу питань: вивченню навчального процесу у Глухівській чоловічій та Глухівській жіночій гімназіях у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.; подіям, що відбувалися на Глухівщині у період Української революції 1917-1921 років; історії Глухова радянської доби під час більшовицької політики НЕПу тощо [1].

Історик брав активну участь у обговоренні результатів своїх наукових досліджень, апробаціях, обміні думками щодо розв'язання тієї чи іншої конкретної історичної проблеми. Його наукова думка була почута та врахована, а частина праць В.І. Белашова ввійшла до джерельної бази проєкту історико-культурного заповідника у місті Глухові. Дослідження В.І. Белашова в контексті студіювання історії України публікувалися в українських і міжнародних виданнях та фаховому збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України» Національного заповідника «Глухів», стейкхолдерами якого тоді були Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка.

В.І. Белашов є автором 117 публікацій у всеукраїнських, обласних і регіональних видавництвах, виступив із 48 доповідями на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських, вузівських конференціях та тематичних читаннях [3].

Свої зусилля знаний історик усе життя спрямовував на збереження історичної спадщини колишньої гетьманської столиці – Глухова. До інтелектуальної діяльності Валерія Івановича Белашова та результатів його роботи була прикута увага не лише багатьох науковців і краєзнавців Глухова, а й наукової спільноти з різних куточків України. Викладаючи історичні дисципліни у Глухівському національному педагогічному університеті ім. О. Довженка та формуючи ґрунтовну теоретичну базу історичних знань у майбутніх вчителів він давав можливість студентству почути наукову думку досвідченого історика та від узагальнення добре перевірених фактів піти у бік нового і непізнаного [1].

Література та джерела

1. Артемова Л. Наполегливий шукач історичної істини. *Соборний майдан*. 2019. № 2. С. 3.

2. Артемова Л.В. Соціальна відповідальність та підприємницька благодійність Терещенків як елемент національної конкурентоспроможності у контексті локальної історії. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ*. Випуск № 1.: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практик. онлайн конференції з міжнародною участю. 17 листопада 2022 року. Глухів : ГНПУ, 2022. С. 26–28.

3. Белашов Валерій Іванович. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=2164036> (дата звернення: 07.03.2023).

4. Навчально-наукова лабораторія «Глухівщинознавство»: в умовах реалізації концепції Нової української школи». *Сайт Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. URL: <http://nnifi.gnpu.edu.ua/nnl-hlukhivshchynoznavstvo/> (дата звернення: 07.03.2023).

ІГОР БІЛЕВИЧ: СТЕЖИНАМИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ

Наталія Давиденко, Світлана Цінько, Поліна Новикова

У цей складний час, коли український народ бореться за свою свободу, боронячи від ворога рідну землю, можна щодня писати й досліджувати життєвий шлях воїнів-захисників, які відстоюють незалежність своєї України на полі бою, або тих, хто вже не з нами, але назавжди залишається в пам'яті народу. На жаль, ворог забирає у нас найкращих. До таких належить наш земляк Ігор Білевич.

Ігор Володимирович Білевич народився 4 жовтня 1971 року в місті Шостка Сумської області.

Навчався Ігор у Шосткинській середній школі №1. Навчання в освітньому закладі на той час велося російською мовою, яку хлопець не любив з дитинства.

Навчався непогано, але особливих успіхів не виявляв. Разом з тим мав нахил до спорту (у шкільні роки зацікавився гірвовим спортом), фізичної праці (у родині хлопця виховували працьовитим, батьки – Володимир Іванович та Катерина Прокопівна – вчили не боятись будь-якої фізичної роботи).

У школі Ігор любив уроки трудового навчання (праці), які проводив учитель Грива Сергій Іванович.

Вагому роль у становленні Ігоря відіграв батько Володимир Іванович (учитель фізики й математики, а пізніше – столяр Шосткинської середньої школи №1). Володимир Іванович мав «золоті руки» й був надзвичайно душевною людиною. Він умів усе робити сам в господарстві, навіть шив на швейній машинці. Відзначався умінням переконувати, підтримувати.

Після закінчення школи, у 1988 році (за рекомендацією батька, бо сам Ігор хотів вступити до художнього училища) Ігор Володимирович вступив до Глухівського державного педагогічного інституту на навчання за фахом «Трудове навчання».

У 1993 році закінчив навчання в інституті й здобув кваліфікацію «Учитель загальнотехнічних дисциплін»).

Проходив строкову службу в лавах ЗСУ в Євпаторії (до речі, після повернення зі строкової служби Ігор Володимирович остаточно й безповоротно перейшов на українську мову у повсякденному й професійному спілкуванні), працював за фахом.

У 1995 році був призначений на посаду викладача кафедри трудового навчання Глухівського державного педагогічного інституту (до 2000 року). З 2000 року по 2003 рік навчався в аспірантурі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова в місті Києві.

З 2003 до 2008 року працював на посаді викладача кафедри інженерної графіки Національного університету харчових технологій (м. Київ).

Водночас, у 2005-2008 роках, за сумісництвом працював відповідальним секретарем Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

У 2008 році покинув обидві посади та перейшов на посаду старшого викладача кафедри художніх виробів з дерева і металу Київського інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука.

Попри успіхи в столиці, Ігор сумував за рідними місцями й через певний час вирішив повернутися до Глухова, до рідної альма-матер працювати на посаді старшого викладача кафедри технологічної і професійної освіти: від 2010 року – асистентом кафедри педагогіки і методики трудового навчання, з 2017 року – старшим викладачем кафедри технологічної і професійної освіти, а з 2019 року – доцентом кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету ім. О.П. Довженка.

Після приїзду до Глухова молода родина Білевичів отримала кімнату в гуртожитку, але Ігор Володимирович мав мрію побудувати власне житло своїми руками і з часом здійснив її, збудувавши будинок і майстерню.

Викладач психології Глухівського національного педагогічного університету ім. О.П. Довженка (на той час) Поліщук Світлана Анатоліївна, з якою молода родина заприятимилась і тісно спілкувалась, характеризувала Ігоря Володимировича як меланхоліка на 98 %.

Він любив спілкуватись з учнями, студентами у дії, у процесі навчання, передачі практичних умінь і навичок; любив жартувати, дуже любив тварин, не міг пройти байдуже повз безпритульне кошеня, гостро відчував несправедливість, не любив підлабузництва, брехні.

Як згадує Богдан Тропак, куратором у якого був Ігор Білевич, він був дуже колоритною особистістю: довгі вуса, вишиванка (а тоді вишиванка ще не була в тренді й зустріти людину в такому одязі було рідкістю), міцна статура, богатирський зріст [3].

Цікавим і вельми оригінальним був його підхід до викладацької діяльності: він ніколи не був авторитарним, спілкувався зі студентами «на рівних», що вабило й імпонувало молоді; не слідував сліпо методичним догмам, мав свій стиль і свій педагогічний почерк, який, можливо, колись вивчатимуть і назвуть «Школою Ігоря Білевича».

На його заняттях звучала виключно українська музика (теж своєрідний педагогічний прийом виховання патріотизму) і в цьому питанні компромісів бути не могло, ніякої російськомовної попси. А ще панувала атмосфера партнерства, вільного висловлення думки не тільки не практичних заняттях, але й на лекціях; політ фантазії, творчості.

На занятті можна було запропонувати для виготовлення свій виріб, чи той, який студентам хотілось виготовити, але вони не знали, як. Це подобалось Ігорю Володимировичу, він залюбки допомагав втілити ідею в життя, радив і підказував.

«Він міг навчити виготовляти будь-який виріб», – ділиться враженнями Богдан Тропак [3]. На його заняттях панувала свобода творчості.

Студенти згадують, що Ігор Володимирович умів цікаво розповідати про різні речі, і навіть, якщо хтось і не дуже цікавився темою розповіді, все одно не міг байдуже пройти повз оповідача.

«Коли Ігор Володимирович починав розповідати – цікаво було всім, бо така в нього була манера подачі інформації», – згадує Богдан Тропак [3].

Як викладача найбільше Ігоря Білевича дратувала в студентах лінь, особливо, коли він бачив природні задатки, але людина не хотіла їх розвивати, не прагнула більшого, а зупинялась на простому.

Як куратора й як викладача Ігоря Білевича всі любили. Він був принциповий, вимогливий, але справедливий. Він міг сприйняти як особисту образу, коли студент не виявляв бажання щось пізнати, чомусь навчитись (зі слів Богдана Тропака).

Стиль його викладання можна назвати, на думку дружини Світлани Вікторівни, педагогікою співробітництва в дії.

У кожному його учневі залишилась часточка вчителя, його доброти, працелюбності, ентузіазму, запалу справою, гострого відчуття несправедливості, патріотизму.

Окрім педагогічної діяльності, Ігор Володимирович присвятив своє життя відродженню та популяризації сіверського сухого різьблення. Майстер також використовував рельєфне та об'ємне різьблення. Виготовляв довбані ложки, ковші, таці, скрині та меблі [1].

Вражаючі витвори автора зберігаються у Національній спілці майстрів народного мистецтва України, Національному музеї архітектури і побуту – с. Пирогово, м. Київ; Національному музеї іграшкарства, м. Київ; Глухівському краєзнавчому музеї; Сумському обласному художньому музеї ім. Никонора Онацького, а також у приватних колекціях України, Польщі, Канади.

Ігор Білевич має 7 персональних виставок [2].

Такий шлях Ігоря Білевича до початку його бойової звитяги.

Герой загинув за наше майбутнє, але... Герой живий! Ігор Білевич живе в своїх учнях і студентах, у вихованцях «Гарди» й народних умільцях, у вдячних серцях глухівчан!

Література та джерела

1. Білевич Ігор Володимирович. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=4691295> (дата звернення: 09.04.2023)
2. Майстри. Загинув, захищаючи Україну, 29 вересня 2022 року. Білевич Ігор Володимирович. URL: <https://cnt.sumy.ua/maistry/5/> (дата звернення: 09.04.2023).
3. Спогади Богдана Тропака. Аудіофайл. URL: https://drive.google.com/file/d/13jICxQzZrxvle_SIONYPKDKmArdSETFn/view (дата звернення: 09.04.2023).

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЕСЕ

Надія Заремська, місто Глухів

У роботі зі студентами Мечислав Йосипович Заремський часто використовував написання есе з тієї чи тієї проблеми, формулюючи тему у формі проблемного чи риторичного питання. «Написання есе, – зазначав він, – допомагає «прощупати» студента, тобто розкрити спосіб його філософування, логіку викладу думок, глибину засвоєння матеріалу, висловлення власної точки зору на основі не лише вивченого, а й індивідуального досвіду».

Такий вибір форми контролю знань цілком зрозумілий, зважаючи на саму суть терміну, адже з французької «essai» значить «спроба», «нарис», тобто його

створення передбачає індивідуальну спробу філософування, чому й учив М.Й. Заремський: він прагнув розвинути у студентів здатність мислити вільно, не шаблонно, експлікувати мисленнєву парадигму кожної особистості.

Появу цього літературного жанру пов'язують з ім'ям французького письменника М. де Монтеня, який у книзі з однойменною назвою, «Essais», зазначав: «Я вільно викладаю свою думку про всі предмети, навіть ті, що виходять за межі мого розуміння і кругозору. Висловлюю її не задля того, щоб дати поняття про речі, а для того, щоб дати поняття про мої переконання». Саме такої точки зору й дотримувався філософ у своїй викладацькій діяльності.

І справді, проблемне питання – тема есе – спонукала студентів до вільного міркування, вимагала не простого опису фактів чи узагальнення прочитаного і сказаного, а пошуку відповіді на питання: чому щось відбувається і як це відбувається, тобто причин і механізмів кожної окремої проблеми.

Надихаючись переконаннями чоловіка, будучи вірним супутником і співбесідником Мечислава Йосиповича, його дружина, Заремська Надія Іванівна, вирішила викласти деякі думки стосовно ключових питань екзистенційного дискурсу у формі есе.

СПОВІДЬ ПЕРЕД ТОБОЮ

*То все разом, а ти – окремо
І сьогодні, і завтра, й навек.
(Л. Костенко).*

«Перш ніж щось писати подивись, який прекрасний чистий листок паперу» (Японське прислів'я). Перш ніж розпочати писати це есе, я довго думала над змістом цього прислів'я.

Ти дуже любив використовувати філософське есе як тематичну перевірку знань, бо в них можна побачити «малюнок» кожного студента, переведення реєстру ментального у текстуальний. Вживання слів і речень завжди відбувається у певному практичному контексті, який визначається як «мовна гра». Коли ми читаємо, то «розплутуємо думки автора», знайомимося із ним.

Спогади – це те, що зберігається у нашій пам'яті; це те, що залишається зі мною, залишається попри все... Вони подорожують у нашій свідомості і переносять нас у минуле. Незабутні спогади – це ті моменти, які розповідають нашу історію. Із чого розпочати нашу історію? Мабуть, із того моменту, коли ти, Мечиславе, з'явився у моєму житті. Зустрілися наші Доли і на 43 роки стали єдиним цілим...

Був початок листопада 1978 року. Осінь тоді була дуже зимною, а до нас, студентів 2-го курсу педагогічного факультету Глухівського педінституту, прислали молодого викладача філософії КДУ імені Тараса Шевченка. Та чи нам, 18-19-літнім дівчаткам, потрібна була тоді філософія? Чи розуміли ми її? Та й учили ми тоді стільки всього зайвого, що сучасним студентам навіть не зрозуміти, про що я розповідаю: «Історія КПСС», «Науковий комунізм», «Атеїзм»... філософія була тоді не такою цікавою. Вона поділялась на «Історичний матеріалізм» та «Діалектичний матеріалізм». Це лише у 1999 році професор А. Лой із КДУ зробив усе для того, щоб філософія стала класичною європейською

дисципліною. Над цим питанням працювало багато філософів, але то було пізніше. Ми ж повертаємось до 1978 року.

Із курсу лекцій із філософії, прочитаних філософом А. Хмарою, я запам'ятала лише одну істину про «матеріальну мадам Кувіклі, до якої можна доторкнутись і побачити». І лише із приходом тебе до нас я почала розуміти філософську проблематику. Це було непросто. Враховуючи те, що не було комп'ютерів, інтернету, Вікіпедії, не можна було «загуглити» чи знайти в гаджеті якусь інформацію. Були лише читальні зали, радянські книжки і філософ, до якого ми ходили на пари. У мене й зараз немає відповіді на питання, що ж спонукало до цього? Чи твій непересічний розум й ерудиція, чи цікаві розповіді, чи захопленість філософією, чи симпатія до тебе – як чоловіка. Ти, мабуть, не задумувався над такими питаннями. Колись, значно пізніше, читаючи одну із філософських книг, знайшла там маленький віршик, де ти шукав відповідь, що важливіше для тебе – кохання чи філософія?

Кохання... так, воно Є! Я це знаю точно. Одного разу, на перших заняттях, дівчата запитали тебе про кохання, і, як справжній філософ, ти довго й аргументовано, іноді навіть переконливо, пересипаючи свої доводи цитатами Сократа, переконував нас, що його немає. Та чи міг хто нас тоді переконати, адже ми вірили у велике і чисте, і на все життя; чекали того єдиного, свого, неповторного; вірили у це. Та згодом та ж сама студентка запитала: «Мечиславе Йосиповичу, що скажете зараз? Кохання є, а чи його немає?» В аудиторії запанувала тиша. Ці декілька секунд мені здалися годиною. «Маю визнати, що воно є!» – сказав ти і посміхнувся. Аудиторія швидко пожвавішала, почала щось обговорювати і коментувати, але я вже того не чула, бо у скронях пульсувала єдина фраза: «Воно (кохання) Є!». Тоді я зрозуміла, що у цьому світі все відбувається не випадково. Ми із тобою повинні були зустрітись. Ті почуття мали бути хоча б для того, щоб ти визнав, що кохання існує, що воно щось більше за нас, що ми не завжди можемо цілком керувати своїми почуттями. Скоріше, вони керують нами, а ми просто стаємо учасниками якогось чарівного дійства, що не залежить від нас.

Тоді ми були молодими, щасливими, закоханими... Мабуть, і справді, шлюби укладаються на небі, бо хто може пояснити той феномен, що ти наснився мені за три місяці до нашої першої зустрічі? Що ж таке сон? Психологи пояснюють це як «гру» нашої уяви, фантазії, роботи мозку. Під час сну не вся кора загальмована – деякі ділянки її залишаються збудженими і створюють певні відчуття у вигляді сновидінь. Можна це прийняти, але як? Як могла я тебе побачити у сновидіннях, коли ми ніколи не зустрічались? Ти – із Хмельниччини, а я – із Сумщини; ти служив в армії в Ангарську, Іркутської області, а я тоді навіть не знала, де знаходиться ця територія; тобі було 18 років, ти приймав армійську присягу, а мені – 10 років, я вчилася у школі; ти здобував освіту в Києві, а я там ніколи не була... Але сон був кольоровим і дуже цікавим. Ти був поряд, твої очі, твоя усмішка, твої ніжні дотики... чомусь нічого не говорив, тільки дивився і тримав за руку. Навіть одяг на тобі був таким, в якому прийшов на перше заняття. І ніхто так і не зміг пояснити мені цей феномен.

Я усвідомлюю, що в мозку є механізми-реакції на прекрасне; змінюється сіра речовина, товщина кори, організація в ній нейронних шляхів, – усе це складна

когнітивна діяльність. Що робить наш мозок? – він «імпровізує». У ньому сто мільярдів нейронів, що мають багато зв'язків (трильйони!), а отже, у кожного своя неповторна нейронна сітка... Але як ти міг «потрапити» у мій сон? – це залишилося таємницею...

ФІЛОСОФІЯ

Філософія – це не професія, це – доля. Вона – найкраще, що створило людство. Є люди-філософи, а є професіонали – кандидати, доктори наук, але не філософи. Ти був щасливчиком, бо поєднав у собі обидві іпостасі. З чого ж усе розпочалось? Ти дуже любив читати і читав багато, розмірковував і осмислював прочитане. Коли тебе призвали до армії, з 2-го листопада 1969 року по 2 грудня 1971 року, можливостей читати книжки майже не було. У військовій частині було обмаль книжок, але серед них – книга під назвою «Аристотель».

Ти завжди говорив, що читання розвиває мислення, допомагає «розплутувати» думки автора. Звичайно, що ту книгу, крім тебе, ніхто не читав, а ти зробив це декілька разів. І, при поверненні додому, командир подарував її тобі. Можливо, саме із неї розпочалось захоплення філософією. Може, та книжечка відіграла у твоїй долі величезну роль, бо саме після армії, у 1972 році, ти вступив до КДУ імені Тараса Шевченка на філософський факультет. Що то було? – випадковість чи усвідомлений вибір – знаєш тільки ти!

Пам'ятаю, як, отримавши на парі оцінку з філософії, я вирішила проігнорувати підготовку до наступного заняття і не вчити тему. Мені навіть і на думку не спадало, що ти «посмієш» мене викликати на наступному семінарському, бо хто ж так робить? Якій логіці піддається це твоє рішення? Філософії зовсім не було в моїх планах, а ти був. Розпочалася пара і... з твоїх вуст прозвучало моє прізвище. Будучи дуже кмітливою студенткою, швидко зорієнтувалася в критичній ситуації і, маючи гарний зір, трішки самовпевнено, прочитала відповідь із підручника, який лежав на першій парті. Одногогрупниці дуже уважно слухали мою відповідь. Лише ти, я і моя сусідка по парті розуміли всю критичність моменту. Тут, в абсолютній тиші, прозвучав твій вердикт: «Сідайте, Надежда, Вам сьогодні двійка. Прийдете перескладати тему». Аудиторія захвилювалася, збентежилася, не розуміючи, «за що» така оцінка: «Вона ж як гарно розкрила питання?». Я мовчала, а ти пильно дивився мені у вічі. Лише ти і я знали, «за що»? було дуже соромно... Я не могла підняти очей і подивитися на тебе. Сучасні студенти, мабуть, і не зрозуміють мене і «докори» моєї совісті...

І ось настав день перескладання. Визубрила всю тему, дуже хвилювалася, сором ще десь жеврів у глибині душі, мучив мене і не давав спокою. Чекала черги, аж поки зайшла в аудиторію, а коли почала розповідати, побачила посмішку на твоєму обличчі, і лише тоді на душі стало тепло і спокійно.

Ми говорили про філософію, життя, інтереси, уподобання, плани. Ти дуже цікаво розповідав і, як завжди, жєстами доповнював свою розповідь. У якусь мить рукою зачепив мої довгі коси (а волосся в мене було дуже красиве – коси, купані в любистку!), час ніби зупинився... ми мовчали і дивились один на одного. Потім ти взяв моє волосся і ніжно поклав на плече. Це була лише мить, але така приємна, така незабутня, така хвилююча. Це та мить, яка залишається на все життя. Від

спогадів про неї й досі частіше б'ється серце. Мабуть, саме тоді я зрозуміла, що ти МІЙ! Бо той дотик перевернув у мені все, все моє єство. Я й досі відчуваю його. Відчуваю не тілом, а душею. Я й зараз пам'ятаю той твій погляд, який сягає найсокровенніших глибин душі...

ПОЛІТИКА СТАЛА СУПЕРМАРКЕТОМ

Ти був упевнений, що філософію варто починати вчити у старших класах школи, бо вона є великою школою запитань і здивувань, сприяє розвиткові цілісного погляду на світ, вчить аналізувати та розвивати критичне мислення. Філософія дає можливість не тільки опрацьовувати інформацію, а й мислити. Схоласти говорили, що мислити – це значить розпізнавати, мислення «перетворює різноманіття даних» у єдність знань. Сократ ставив питання: «Чим ми мислимо – кров'ю, повітрям чи вогнем»? Але мисленню, як і будь-якому виду діяльності, потрібно вчитися; його не можна відокремлювати від дій, а особливу цінність зараз становить критичне мислення. Критичне мислення – це система суджень, яка дає змогу аналізувати інформацію таким чином, щоб на її підставі ухвалити раціональні рішення. Глобально ж – це здатність відрізнити брехню від істини, що надзвичайно важливо в так звану «епоху постправди», в яку ми зараз живемо. Рецепти Сенеки, Епітекта та Марка Аврелія зараз надто затребувані на Заході, а головний меседж римських філософів такий: культивуйте стабільний психічний стан, який стоїки асоціювали з раціональністю та чеснотами, і буде вам щастя. Емоції – це психічні стани, які відображають ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе. Зараз базовими відмінностями є не істина і брехня, не добро і зло, а «резонує воно» чи «ображає» (викликає біль, образу, ненависть). Коли тебе переповнюють позитивні емоції, це одне, а коли негативні – все значно гірше.

Емоції і почуття – ти був дуже емоційним; іноді вони «зашкалювали»; твій польський гонор завдавав нам багато клопоту, але, маючи гарне критичне мислення, ти вміло справлявся із цим; умів приборкати свої емоції. Зазначу, що критичним мисленням, за даними досліджень, володіє лише 25 % населення будь-якої країни, а 75% сприймають інформацію, подану через певні медіаканали (дослідження Ліпмана). Новини й істини – не одне й те ж саме, тому їх слід розрізняти. Між «картинкою» новин і реальністю існує «екран», який називається політикою, медійною інсценізацією. Відтак більшість людей реагують не на реальність, а на поведінку оточуючих, а тому зараз так дуже важко доносити істину до людей.

Пишу ці роздуми, адже політика не пройшла повз тебе. Іноді вона тебе захоплювала, а часом ти ставав і зовсім аполітичним. Мабуть, далися взнаки вибори 1990 року до Верховної Ради України, коли в суспільстві панувало піднесення, багато людей вірили у зміни на краще, і ти теж повірив. Ще існувала комуністична партія і Сумський її обком, були партійні «боси» і, як завжди, не обходилося без «договорняків». Тоді було чотири кандидати у депутати: Грабін Володимир Володимирович, Заремський Мечислав Йосипович, Смик Василь Михайлович, Суворов Володимир Дмитрович. До другого туру вийшло двоє – ти і другий секретар Сумського обкому партії і, незважаючи на те, що ти набрав більше

голосів за комуніста, зрозуміло, хто переміг у цьому «політичному пасьянсі». У твою ж перемогу вірило багато людей, вони допомагали тобі з агітацією, сподівались, що справедливість нарешті отримає втілення. Які були надії на краще майбуття... Пам'ятаю і приїзд секретаря обкому «на розмову», і його «порада» зняти свою кандидатуру, бо за будь-яких обставин буде зроблено так, що переможе він, і почуту ненароком розмову третього секретаря міському партії Тетяни Журби із тодішнім ректором інституту Л. Гнатюком, коли йому було запропоновано «зробити вибори на користь Грабіна» в обмін на «підвищення» – переїзд і праця в Сумах і отримання там житла. Зрозуміло, що це був прямий і відвертий підкуп посадової особи, але, на жаль, він згодився на це, отримавши усі запропоновані зиски. Це було твоїм і моїм першим розчаруванням у брудній політичній боротьбі. Фальсифікація, залякування, бруд, нечесність, лицемірство, брехня... Я іноді себе запитую, а чи були в Глухівському окрузі колись чесні вибори?

Останньою краплею, яка переповнила чашу твого політичного терпіння стала знову ж таки брудна кампанія прихильників «руського мира» із дискредитації мера Мішеля Терещенка агентурною сіткою відомого донедавна ще народного депутата України. Ти і мене відмовляв, адже чітко усвідомлював нищість і підлість тієї влади і тих депутатів, деякі з яких і до цього часу відчувають себе «королями моменту».

Я іноді замислююся, як Гетьманська столиця, край, який ти так любив, хоч і народився в іншому куточку України, який асоціював із Батьківщиною, розробляв краєзнавчий курс «Глухівщинознавство», аби молоде покоління не втрачало своєї причетності до багатовікової історії славетного міста, перетворився у вочину проросійського агента; як навіть депутати, які позиціонували себе як «демократичні сили», стали на підтанцювку «хазяїнові»?

Мабуть, правий був Платон, коли говорив, що державою мають керувати філософи, тому й такими популярними у західному світі є філософсько-політичні наративи. Ми завжди робили вибір на краще, і він збігався. Так було й на виборах 2019 року. Політика – це не шоу, не кіно і не супермаркет, а складне і заплутане мистецтво вести справи, яке потребує надзвичайної підготовки й ерудованості, широкого світогляду й стійких переконань, обізнаності в усіх сферах життя народу, на чолі якого ти стаєш.

Політика – це місце, де озвучуються ідеї й ухвалюються рішення, обговорюються стратегії групами еліт та інтелектуалів. Чи спостерігаємо щось подібне зараз? Ні. Запит на особистість і людяність пішов у небуття: «Ми живемо у час, але не з часом».

Пам'ятаю кинуту ненароком фразу: «Я є Президент, але хочу залишитися людиною». Красива фраза, але говорити і бути – не одне й те ж саме. Чекали «вітру змін» на краще, але... Сподіваюся, що все ж президентом стане філософ, або людина з розвинутим критичним мисленням, яка знає, що таке пайдея, але це вже буде без тебе... А я надіюся, що дочекаюся, бо я ще живу, мій любий...

ДЕ СІМ – ЩАСТЯ ВСІМ»

«Дім завжди тебе зігріває, і перебувати в ньому серед рідних, «цілющих» людей – невимовне щастя. Це твоя територія – і все. Без слів».

Ми розпочали історію нашої СІМ'Ї 26 червня 1980 року. Був сонячний літній теплий день... Здавалося, що щастя оселилося у нас. Ті обіцянки, каблучки, поцілунки вже одружених людей, весільне вбрання, тости і розуміння того, що МИ – РАЗОМ! Ми трималися за руки і усміхалися, дивилися один на одного і здавалося, що так буде завжди! Та через 42 роки я зрозуміла, що насправді означають ті слова, що «завжди разом і в горі, і в радості, доки ВОНА не розлучить нас...». Розлучила... 10 червня 2022 року...

Говорять, що кохання усе може, але тут воно безсиле. Навіть воно не може зупинити, відстрочити чи скасувати ту страшну мить... Яка ж тонка межа між світами, який страшний і невідворотний той перехід у Вічність; як тяжко сприймати те, що твоя кохана людина зараз розмовляє, щось планує, думає, посміхається, торкається тебе, і ось мить... і її вже немає... НЕМАЄ...

Усвідомлення того, що вже НІКОЛИ НЕ БУДЕ ТАК, ЯК БУЛО, обпікає мою душу і серце. Розумом все сприймаю – невідворотність того, що сталося, – але душею і серцем – не можу! Біль... Біль... Біль... Він заповнює кожен клітиночку і кожен атом моєї душі і мого тіла. «Я живу, бо ще мені живеться». Таке відчуття, що хтось проник всередину мене, дістав душу, закрив і сказав: «Живи», але як? – не сказав... мій коханий, мій єдиний, мій любий, ти завжди знав, як мене розрадити, як заспокоїти, як вселити в мені впевненість у тому, що МИ ЗМОЖЕМО з цим упоратися! Я клала голову тобі на плече, а ти обіймав мене. Здавалося, що, крім нас, нічого не існувало – так було спокійно і затишно. Ти мовчиш, а де, у кого мені тепер шукати відповідей і підтримки? Хто тепер обійме мене, поцілує і скаже: «Все буде добре»? Немає відповідей на ці питання, бо немає тебе. Ця проклята повномасштабна війна з росією, мабуть, теж зробила свою «темну справу»: ти дуже хвилювався за дітей і онуків; розумів прекрасно, що це не на день і не на місяці. Та ще ж наша старша донечка, Маріанна, сьогодні проживає там разом із родиною, а скільки разів під час відпусток ми говорили їм повертатися на Батьківщину, ніби передчуваючи біду, але сталося, як сталося, що вже тепер говорити.

Ніби щось відчуваючи, ти занадто часто запитував мене, коли приїде Іванка з онуком. Наша меншенька доця. Добре, що вони змогли приїхати на останнє твоє День народження. Ти тоді був такий ЩАСЛИВИЙ! Говорив, що це – найкращий подарунок для тебе; ми всі разом раділи їхньому приїздові – ще не було війни, ще всі були живі.

Сьогодні 8 лютого 2023 року. Вісім місяців, як ТЕБЕ немає поряд; вісім місяців болю, сліз і розпачу... маю тільки пам'ять про тебе, мій любий, та спогади. На вулиці лютий мороз і сонце. Ти б прийшов із роботи, і ми б пішли пройтися містом, як то було завжди, ти б розповідав щось цікаве, згадував якісь життєві моменти, а головне – БУВ БИ ПОРЯД!!! Був БИ... все розумію. Все сприймаю. Реальність – вона така іноді жорстока, а я продовжую чекати і надіятись на чудо. Мабуть, даремно батьки назвали мене Надією, або, як ти любив говорити, «Наdejда».

РОЛЬ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Валентина Загалевиц

Однією з складових процесу формування української державності є становлення системи вищої освіти, яка сприяє формуванню громадянської свідомості та самоідентифікації українського народу. Одним з яскравих представників ХХ століття, що відіграв важливу роль у становленні вищої освіти в Україні є Павло Петрович Скоропадський. Що нам відомо про дану історичну постать? Спробуємо з'ясувати.

Павло Скоропадський народився 15 травня 1873 р. у Вісбадені (Німеччина) у дворянській сім'ї. Його батько, Петро Скоропадський, був великим поміщиком, полковником, прямим нащадком українського гетьмана Івана Скоропадського. Мати, у дівоцтві, Міклашевська, походила зі стародавнього козацького роду. У 1893 р. Павло закінчив кадетський корпус і вступив на військову службу в чині корнета.

Наприкінці 1905 р. він дослужився до полковника й був призначений фігель-адютантом імператора Миколи II. У 1916 р. під час Першої світової війни, став генерал-лейтенантом. «Він прекрасно служив, відрізнявся великою ретельністю, рідкісним сумлінням й великою працьовитістю, згадував про нього Петро Врангель – Начальники нам були дуже задоволені й охоче висували його по службі, але багато хто з товаришів не любили. Йому ставили в провину сухість і замкнутість. Лютнева революція застала Скоропадського в Україні, що вирішила боротися за незалежність. Коли Тимчасовий уряд визнав легітимність української Центральної ради, Павло Петрович українізував свій корпус, дав йому назву «1-го Українського» і став його отаманом [1, с. 677].

Потім, у проголошеній 20 листопада Українській народній республіці, був призначений командуючим збройними силами. Узяття Києва більшовиками 8 лютого 1918 р. змусило Скоропадського перейти на нелегальне становище. Після вступу в Київ німецьких військ і відновлення влади Центральної Ради він очолив офіцерсько-козацьку організацію «Українська народна громада». А 29 квітня 1918 р., на з'їзді великих землевласників, проголошений «гетьманом всієї України». УНР перестала існувати, поступившись місцем Українській державі на чолі з гетьманом, якого підтримувала німецька армія.

Одержавши владу, Скоропадський направив свої зусилля на державотворення з усіма необхідними атрибутами: був прийнятий закон про громадянство, затверджений державний герб, введена власна грошова система, сформовано кілька національних дивізій, проголошено автокефалію Української церкви, організовано Українську академію наук, відкрито два університети [1, с. 678].

У березні Рада Міністрів УНР затвердила план Міністерства освіти, за яким передбачалась, між іншим, поступова українізація вищої школи, відкриття українського класичного університету у Кам'янці-Подільському, низки народних університетів у губернських містах [1, с. 677].

Відомо, що у серпні гетьман підписав, розпорядження про виділення Кам'янецькому університету з місцевих демобілізаційних складів потрібного майна.

17 серпня 1918 р. гетьман України затвердив «Закон про перетворення Українського Народного Університету в Київський Державний Український Університет».

Заклад складався з чотирьох факультетів – історико-філологічного, фізико-математичного, правничого й медичного. Цікавий факт, того ж дня керівник держави надав сили «Закону про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» [3, с. 26]. Новостворений ВНЗ мав чотири факультети: історико-філологічний, фізико-математичний з двома відділами – математичним та природничо-історичним, правничий та богословський. Хоча на початку першого навчального року відкрили свої двері лише математичний та історико-правничий. Створювалися кафедри польської та єврейської літератури та історії. В обох університетах мовою викладання, крім деяких випадків, санкціонованих міністром освіти, вперше в університетській практиці світу ставала українська [2, с. 19].

Гетьман сприяв розвитку вищої освіти в повній мірі, адже, дозвопив пропускати до себе в кабінет ректорів Сушицького та Огієнка позачергово. П.П. Скоропадський високо цінував творців національної університетської системи, зокрема І.І. Огієнка, який, на його переконання, «зміг зовсім тихо цілий університет створити, являючись завжди з готовими обґрунтованими доповідями, і я ні разу ні в чім йому не відмовив, чому Кам'янецький Університет став такий міцний і багатий» [3, с. 27]. Кам'янецький ректор вузу змушений був звертатися до гетьмана неодноразово. Так, відомо, що незадовго до святкування відкриття університету він відвідав П. Скоропадського. Підтвердженням цього слугує лист І. Огієнка в якому зазначено: «Я був у п. Гетьмана по справах Університету аж двічі – 1 і 2 жовтня, – писав І.І. Огієнко у листі до секретаря університетської комісії О.М. Пащенко. – Прийом був «високоповажний», – перший раз Гетьман держав мене у себе 1,5 години. На проханні до пана Молова (головноуповноважений з ліквідації майна зі складів російської армії. – авт.) про відпуск Університетові потрібного майна пан Гетьман власноручно написав: «Пану Г. Молову. Прошу Вас всім, чим можна, допомогти Кам'янець-Подільському Державному Українському Університету і видати йому по змозі всього, чого він просить. Коли тільки на це єсть яка перешкода, прошу зайти до мене і докласти про це мені для остаточного мого розрішення справи. Цьому Університетові я надаю величезне політичне і культурне значіння. Павло Скоропадський. 2.X.1918 р. Київ» [3, с. 27].

Недивлячись на запрошення гетьмана до Кам'янця-Подільського на урочисті події пов'язані з відкриттям університету, приїд очільника держави не відбувся. Історики вважають, що було дві обставини, які знівелювали прагнення гетьмана потрапити на свято.

По-перше у жовтні 1918 р. почались поширюватись чутки про замах на життя гетьмана. По-друге в середині жовтня виникла урядова криза. На підтвердження першої обставини виступають свідчення із мемуарів В.К. Приходька, відомого земського діяча, в яких зазначено, що у серпні-вересні 1918 р. навпроти університету, в колишньому будинку «Просвіти», несподівано виникла крамничка, в якій здійснювали «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» продаж содової води. Відомо, що торгували два члени російської партії

лівих есерів. «Коли стало відомо, що на свято відкриття Університету має прибути Гетьман Скоропадський, то рішено, що це буде відповідна нагода вчинити на нього замах. Виконати це завдання доручили тим молодим людям, що мали крамничку з содовою водою. Коли Гетьман не приїхав, то минула потреба і в крамниці з содовою водою, а її власники зникли з Кам'янця невідомо коли» [2, с. 23].

Можливо, неприїзд П.П. Скоропадського пов'язаний і з урядовою кризою. Так, 16 жовтня 1918 р., за 5 днів до святкувань у Кам'янці-Подільському, на засіданні Ради міністрів обговорювали нові пріоритети зовнішньої політики країни, зокрема, делегування українських дипломатичних місій до Англії, Франції і США. Частина міністрів рішуче виступили проти зближення із зазначеними країнами, тому гетьманрозпочав переговори з представниками опозиційного Національного союзу про створення коаліційного кабінету.

Дійсно поява двох національних університетів була подією великого історичного значення. Національно свідомі інтелігенція, наукова еліта прекрасно це розуміли. Як зазначили, зокрема, працівники Подільської губернської управи, «втрачена сотні літ тому назад Українська вища школа нині могутньою волею народу покликана до життя, і вже ніякі хвилі бурхливої майбутності не зметуть її з того міцного ґрунту, на якому вона буде стояти, спираючись на свідоме українське громадянство» [3, с. 105]. Відомо, що 23 серпня був підписаний закон про розмір платні працівникам вищих шкіл в Україні. Наприклад, основний оклад ординарного професора становив 8 тис. карб. (надбавка за перших і других п'ять років – по 2 тис. карб.), екстраординарного професора – 7200 (надбавка – по 1800), штатного доцента – 5400 (по 1350), старшого асистента – 4800 карб. (по 1200 карб.) і т.д [3, с. 26].

22 жовтня 1918 р. відбулося урочисте відкриття університету в Кам'янці-Подільському. Будинок, що був непридатний до навчання чотими місяцями змінився до невпізнаванності. В.К. Приходько зазначав: «уквітчаний, обмайований зеленою та жовто-блакитними прапорами, новенький і чистенький, укритий килимами, радісно зустрічав своїх гостей. На імпазантному будинкові, у височині, заблищали золоті кирилівські літери на темносиньому тлі: «Кам'янець-Подільський Державний Український Університет» [4, с. 108]. Генерал-хорунжий Лібов, особистий представник гетьмана офіційно зачитав грамоту Гетьмана Скоропадського про відкриття Кам'янецького Державного Українського Університету. Під спів національного гімну, він урочисто вручив грамоту І. Огієнку. Далі ректор виступив із доповіддю про історичні аспекти та перспективи новонародженої школи. А потім представників різних організацій почали урочисто вітати з відкриттям університету. Надалі П. П. Скоропадський, незважаючи на кризу державної влади і антигетьманське повстання, продовжував дбати про національну вищу освіту. Так, 20 листопада був затверджений закон про заснування в складі Кам'янець-Подільського університету богословського факультету, де передбачалось 26 штатних викладацьких посад – 20 професорських і 6 доцентських [3, с. 33].

Павло Скоропадський відіграв визначальну роль у становленні вищої освіти, підтримав прагнення передової подільської національно свідомої, інтелектуальної еліти, відкрити на межі Поділля, Північної Буковини та Східної Галичини

національний заклад вищої освіти, затвердивши відповідний закон Української держави, надаючи допомогу ректору університету при вирішенні складних матеріально-технічних проблем, сприяв структурному розвитку КПДУУ, переймався його долею, перебуваючи в еміграції.

Література та джерела

1. Завальнюк О.М. Гетьман Павло Скоропадський в історії Кам'янець-Подільського державного українського університету. Поділля у добу Української революції 1917-1921 рр.: матеріали круглих столів. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 216 с.

2. Завальнюк О.М. Гетьман Павло Скоропадський і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918 р.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. URL:<http://journals.urau.com/index.php/2309-8074/article/view/54925> (дата звернення: 25.03.2023)

3. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917-1920 р.р.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 496

4. Левашова І.Ю. Вони змінили світ. Донецьк: Глорія Трейд, 2011. 704 с.

СТОРІНКАМИ ЖИТТЄПІСУ АРХЕОЛОГА, НАУКОВЦЯ, МУЗИКАНТА, ВОЇНА ЮРІЯ КОВАЛЕНКА

Людмила Васянович

На початку ХХІ століття кінцевою метою шкільної освіти стала підготовка молодої людини до активного життя і праці та створення умов для її всебічного розвитку. Сучасний світ вимагає, щоб, виходячи за межі школи, молода людина була не тільки озброєна знаннями, а й навичками здобувати ці знання самостійно, умінням співставляти, аналізувати, відстоювати свою точку зору, розвивати свої творчі здібності, умінням розуміти інших та співпрацювати з ними, вирішувати різноманітні задачі, що ставить життя.

Саме тому в останні роки ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти стало запровадження компетентнісно-орієнтованого підходу в навчанні та вихованні молоді. Зараз відбувається переорієнтація оцінювання результатів освіти з понять «підготовленість», «освіченість» на поняття «компетенція», «компетентність» здобувачів освіти. Тепер одним із шляхів оновлення освіти називають перенесення акцентів з процесу навчання на його результати й орієнтацію змісту освіти на компетентісний підхід.

Процес реформування освіти в Україні є спробою застосування нових форм роботи в межах традиційної системи. Результативність у роботі досягається пошуками відповіді на питання: «Як навчати, як і чим зацікавити дітей на уроках та в позаурочний час», тому особливу увагу у своїй роботі відводжу дослідженню, що

базується на історичних джерелах, з яких черпаю інформацію про минуле й сьогодення, що інтерпретую, осмислюю і на основі якої відтворюю, реконструюю (чи конструюю) картину-образ минулого чи сучасності, до чого намагаюся залучити і своїх вихованців.

Одним із найважливіших принципів забезпечення вірогідності результатів дослідження є принцип об'єктивності, що зобов'язує розглядати історичні постаті, явища і події у всій їх складності, багатогранності й суперечливості, з урахуванням усієї сукупності позитивних і негативних сторін їх змісту.

З досвіду роботи пропоную фрагменти дослідження «Сторінками життєпису археолога – аматора, науковця, музиканта, воїна Юрія Коваленка».

Хто ж він такий?

Юрій Коваленко народився 22 березня 1966 року в селі Некрасове Глухівського району, на Сумщині, де закінчив середню школу. У дорослому віці навчався на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який закінчив за фахом археолога та музеєзнавця. З 1988 року займався пошуковою діяльністю. Завдяки його групі, що входить до складу Всеукраїнського громадського об'єднання «Спілка «Народна пам'ять»» було перепоховано тисячі воїнів, полеглих під час Другої світової війни. Також наприкінці 1980-х років став членом українських патріотичних організацій у Глухові, брав участь у перших проукраїнських мітингах, виступав на сцені з гітарою. У 1991 році Юрій Коваленко взяв участь у відомому музичному фестивалі «Червона рута», що проходив у Запоріжжі. У 1992 році Юрій Коваленко в Глухові з однодумцями заснував пошуковий загін «Обеліск», що входив до Всеукраїнського об'єднання «Спілка «Народна пам'ять»». У результаті проведених розкопок на місці табору військовополонених часів Другої світової в Глухові у 1994 році було організовано «Всеукраїнську вахту пам'яті». Зокрема, 1 жовтня 1994 року відбулося перепоховання загиблих на новоствореному меморіалі в урочищі Борок на околиці Глухова. Це була перша подібна акція в Україні, що набула загальнодержавного резонансу.

З 1999 року обіймав посаду завідувача науково-дослідного відділу Національного заповідника «Глухів». Учений та археолог-практик, з 2005 року брав участь у численних археологічних експедиціях, досліджував руїни спаленого московитами у 1708 році Батурина, відшукав у північній частині колишньої гетьманської фортеці місце розташування головного столичного храму – собору Живоначальної Трійці та його кладовища. Також ученому вдалося реконструювати зовнішній вигляд Батуринської фортеці, гетьманського будинку та замкової церкви. Крім того, він керував дослідженнями руїн Цитаделі Батуринської фортеці, розкопками замиської резиденції гетьмана Івана Мазепи на Гончарівці, разом з іншими вченими досліджував садибу генерального писаря Пилипа Орлика.

Активно досліджував минуле Глухова, організувавши масштабні археологічні розкопки, зокрема – дослідження літописного давньоруського Глухова. На основі знайдених у колишній гетьманській столиці артефактів у 2008 році у Глухові був відкритий Музей археології. Юрій Коваленко був автором його концепції. Того ж року заповідник «Глухів» отримав статус національного. Дослідник знайшов усипальницю Терещенків у Трьоханастасіївській церкві.

З початком війни на сході України в 2014 році як військовий археолог, брав участь у гуманітарній місії «Чорний тюльпан». Разом з колегами з ризиком для власного життя волонтери віднайшли та ідентифікували понад 150 тіл загиблих в боях за Іловайськ та Дебальцеве. Зібрані фахівцем факти та фотовідеофіксація злочину російських військ були використані у книзі «Іловайськ» сумського письменника Євгена Положія. За роботу у «Чорному тюльпані» був нагороджений відзнакою Міністерства оборони України.

Крім волонтерства у «Чорному Тюльпані», Юрій понад чверть століття займався пошуками військових поховань часів Першої та Другої світових воєн.

У грудні 2020 року Юрій Коваленко підписав контракт із ЗСУ і брав участь у бойових діях за Авдіївку в складі 58-ї окремої мотопіхотної бригади імені гетьмана Івана Виговського. Був нагороджений відзнаками Генштабу та командувача Об'єднаних сил. Перебуваючи на військовій службі у травні 2021 року, захистив кандидатську дисертацію на тему «Історична топографія Глухова доби Середньовіччя та ранньомодерного часу». Юрій Коваленко – автор понад 70 наукових статей.

У перші години російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року брав участь у боях за Глухів. Потім у лютому-березні 2022 року брав участь у бойових діях у на Броварському напрямку та в Чернігівській області. Після звільнення Чернігівщини деякий час лікувався в шпиталі й паралельно займався волонтерством: домовлявся про купівлю автомобілів для своєї бригади, сам переганяв машини. Потім працював у військоматі, але невдовзі знову повернувся на фронт – спочатку на південний, пізніше східний, де воював у найгарячіших точках війни. Обіймав військову посаду стрільця-снайпера. Загинув 14 березня 2023 року в ході запеклих боїв поблизу села Кузьмине Кременської міської громади Северодонецького району Луганської області. Поховали загиблого в рідному Некрасові.

На жаль, ворог забирає у нас найкращих, але герої не вмирають.

Вікторія Сімкіна, колега Юрія по пошуковій роботі, згадувала, що познайомилася з Юрієм у 2014 році під час ротаций у «Чорному Тюльпані». Група Юрія змінювала Криворізьку групу. Потім так сталося, що дві групи працювали разом. Вона говорила: «Він надзвичайно розумна і дуже тактовна людина. Мені здається, немає такого, чого б він не знав. Особливо, це історія – Другої світової війни та історія України. Я чудово пам'ятаю, що під час наших розмов у 2014 році він казав, що буде велика війна» – і це дійсно сталося.

Юрій Коваленко пішов у вічність, залишивши у спадок те найдорожче, що збирав протягом життя – історію свого народу, чию душу розумів набагато глибше за нас. Людина. Історик. Воїн. Українець. Зі щирим і добрим серцем, чистою і світлою душею, відкритою усмішкою. Розумний, талановитий, гідний... Прожив своє життя чесно, зробивши багато для науки, музейної справи, творчості. Він хвилювався, що час плине надто швидко, а ще стільки незавершених справ... Він захищав нас, щоб ми могли жити. Його душа поряд з нами у музейній експозиції і фондівій колекції, наукових статтях і в дослідженні, у результатах археологічних, відеозйомках і екскурсіях.

Література та джерела

1. Іванущенко Г. Пам'яті Юрія Коваленка. *Сумський історичний портал*. 16 березня 2023. URL: <https://history.sumy.ua/news/9675-pamiati-yurii-kovalenka.html> (дата звернення: 05.04.2023).
2. Омельченко М. Смерть великого лицаря. Археолог, пошуковець, музикант, воїн – яким був Юрій Коваленко, що загинув за Україну. *Новинарня: новини України, що воює*. 25 березня 2023. URL: <https://novynarnia.com/2023/03/25/yukovalenko/> (дата звернення: 05.04.2023).
3. Пилипенко Г.-Г. Юрій КОВАЛЕНКО: «Не можна, щоб бійці бачили непохованих побратимів». *Урядовий Кур'єр*. 25 липня 2015. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yurij-kovalenko-ne-mozhna-shob-bijci-bachili-nepoh/> (дата звернення: 05.04.2023).

ЖИТТЯ ТА ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ А. КАЛИНОВСЬКОГО (ГАЛАНА) ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ НАУКОВОГО МАТЕРІАЛУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 1920-30-х рр.

Людмила Некрасова

Українська діаспора – це всі українці, які опинилися за межами історичної батьківщини незалежно з якої причини: розвалу імперій, світових воєн, природних катаклізмів, політичних чи економічних криз, особистих обставин. Анатоль Галан (Калиновський) належить до третьої хвилі масової української еміграції, що відбувалася наприкінці Другої світової війни – на початку 1960-х рр.: переважно біженці із британської, американської та французької окупаційних зон.

Анатолій Васильович Калиновський – український поет, прозаїк, сатирик, гуморист, журналіст. Відомий під псевдонімами – Анатоль Галан, Іван Евентуальний, Кость Галан, Василь Орлик, Колібри, Андрій Чечко.

Народився А. Калиновський 09 серпня 1901 року в родині священика в селі Землянка Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині Березівська сільська територіальна громада Шосткинського району Сумської області). Дитинство провів в селі Гамаліївці того ж повіту [2, с.10]. Середню освіту здобув у Новгород-Сіверській духовній семінарії. Але до вищого навчального закладу – Ніжинського інституту народної освіти його не прийняли через соціальне походження. Диплом цього навчального закладу Анатолій Калиновський отримав 1929 року, закінчивши навчання заочно [7, с.92].

Перші дві книжки молодого літератора були опубліковані наприкінці 1920-х рр. в радянській Україні. Твори, написані в рамках соцреалізму, не викликали зацікавлення читача. На той час А. Калиновський мав репутацію освіченого й талановитого журналіста. Працював у «Вістях ВУЦВК». Згодом влаштувався кореспондентом лісового журналу, районних видань. Багато подорожував. З накопиченням вражень і досвіду глибоко розуміння ситуації, що «владу в Союзі прибрал до рук «геній людства», ... стало небезпечним критикувати не тільки центральні установи, а й

обласні, чи районів. ... Прийшов кривавий експеримент із суцільною колективізацією... СРСР перетворився у «великого німого» [3, с.7].

Анатоль Галан з 1933 р. перестав друкуватися. «Рятуючись від нав'язливої уваги чекістів (співробітників ОДПУ та НКВД), він «вийняв довголежаний диплом» про вищу педагогічну освіту й подався до Середньої Азії, пішов працювати шкільним учителем у Бішкеку – столиці Киргизії [6, с.126]. Так письменник уникнув сталінського терору.

Перед початком Другої світової війни А. Галан повернувся в Україну, а в часи нацистської окупації вирушив на Захід. Перебував у Зальцбурзі (Австрія). Потім переїхав до Аргентини (1949), пізніше до США (1956). «Кожному боляче втрачати свою країну, та коли рідна країна замість матері, стає лютою мачухою, чи не краще з нею розлучитись? А про «зраду» хай белькочуть ті, що затулили свої вуха й закрили очі на страшну підсоветську дійсність ...» [3, с.10].

Головним об'єктом духовного, інтелектуального й культурного інтересу для письменника упродовж усього його життя була Україна та доля її народу [6, с.127]. Та найчастіше автор змальовував буденне, жахливе в своїй реальності, життя радянської України 1920-1930-х рр., безпосереднім свідком якого був особисто. «Москва карала Україну за непослух мільйонами засуджених на повільне, жахливе, без права скарги і просьби про рятунок, знищення» [1, с.139].

Помер Анатолій Васильович Калиновський 5 жовтня 1987 р. у м. Рочестері (шт. Нью-Йорк). Та не втратили своєї актуальності ідеї й ідеали письменника, який закликав молодь «високо цінити і шанувати нашу національну гідність, бо ви щасливі, що можете все і при кожній нагоді голосити: ми є потомки прадавнього, великого, славного та висококультурного і лицарського народу. Ми є синами і дочками тих, що від віків захищали своїми грудьми нашу Україну!» [5, с.3].

Отже, життєвий шлях і творчий доробок Анатолія Галана – цінне джерело для глибшого розуміння багатьох явищ і процесів, що відбувалися в СРСР у цілому й в Україні зокрема. «Галан знає життя, є добрим спостерігачем, він є тим, чим мріяв стати від дитини: письменником-учителем» [4, с. 10].

Література та джерела

1. Галан Анатоль. Будні советського журналіста. Буенос-Айрес: Перемога, 1956. 208 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qMNVA1nZLaE56X6NAT4tZz5vyI5q8dS/view> (дата звернення: 30.03.2023)

2. Галан Анатоль. З минулих днів: оповідання. Буенос-Айрес, 1989. 157 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1pN4PN7sG5J4zWdPI1h-7N_-DCWUTBkO3/view (дата звернення: 30.03.2023)

3. Галан Анатоль. Корабель без керма. Буенос-Айрес: Вид-во Ю. Середяка, 1983. 245 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1FLHCRmB-z53P2KMh92d-P98BfzH5dwCi/view> (дата звернення: 30.03.2023)

4. Галан Анатоль. Невигадане. Оповідання. Буенос-Айрес: Вид-во Ю. Середяка, 1967. 319 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1W4EnjxyZ4oVf7K43axlrC1A3JDu758zk/view> (дата звернення: 30.03.2023)

5. «Невигадане»: радянська буденність 1920-1930-х рр. у літературній творчості Анатолія Калиновського (Галана) / ред. Т. Демченко, С. Іваницька. *Сіверянський літопис*, 2022. № 3. С. 123-135.

URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/187120> (дата звернення: 30.03.2023)

6. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упорядк. В.А. Просалова. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/ua_diaspora.pdf (дата звернення: 30.03.2023)

7. Ще одна меценатка Українського Музею. *Свобода*, 1987. № 203. URL: <https://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1987/Svoboda-1987-203.pdf> (дата звернення: 30.03.2023)

ВНЕСОК ЮРІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА КОВАЛЕНКА У РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЇ, ВІДРОДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ

Марина Зима

Унікальним матеріалом для відображення особистості у біографії відомих дослідників, археологів, істориків, краєзнавців є вивчення життєвого і творчого шляху та спадщини їхньої праці. Таким чином поглиблюється розуміння значущості їхнього внеску у досліджувану ними галузь науки.

Юрій Олександрович Коваленко народився 22 березня 1966 року в селі Некрасове, що на Глухівщині, Сумської області. Ще з дитинства він мріяв займатись археологією, тому проводив багато часу в пошуках цінних речей. Але здобути освіту археолога вийшло не одразу. Цим пояснюється здобуття двох інших освіт – електрика та психолога. І вже у 2005 р. здобув омріяну освіту археолога, хоча і до цього він вже професійно займався нею багато років. Починаючи ще зі студентських років займав активну позицію в громадському житті міста Глухова де проживав; популяризував українські стрілецькі та козацькі пісні; проявив себе неймовірно талановитою, мудрою, сильною, завзятою і багатогранною людиною.

Цікавим моментом є те, що після виступу з авторською піснею «Дума про Гетьманщину» [7] на фестивалі «Червона Рута» у 1991 р., через кілька років він стане учасником Батурицької археологічної експедиції. Разом з іншими археологами він досліджував руїни міста після Батурицької трагедії 1708 р. Тут свій внесок Юрій Олександрович зробив у такі важливі відкриття: встановлено місце розташування головного собору столиці гетьманської – Живоначальної трійці та його цвинтар; досліджено руїни Батурицької фортеці Цитадель; керував розкопом замиської резиденції І. Мазепи (Гончарівка); досліджував садибу П. Орлика.

Також він активно залучав молодь та студентів Глухівського НПУ ім. О. Довженка, де працював певний час, до археологічної практики, популяризувавши археологію та прагнення до глибшого пізнання історії України. Результатом перших колосальних експедиційних робіт було реконструкція та відтворення Батурицької фортеці Цитадель [5], а також створення Музею археології Батурина: «Потрібна була класифікація, науковий підхід до всіх цих досліджень, щоб наші напрацьовки, наші дослідження не втрачилися в часі. Тобто, щоб з ними могли працювати після нас...» [6] – зазначав вчений пояснюючи мету археологічних досліджень.

У 1994 р. ставши одним із засновників Історико-культурного заповідника у Глухові (у 2008 р. отримає статус національного) Ю.О. Коваленко очолив науково-дослідний відділ. Відтоді під його керівництвом розпочались масштабні археологічні дослідження літописного Глухова. Результатом плідної праці стало накопичення важливих артефактів, що згодом надало можливість створити археологічний музей ініціатором та автором якого був також Юрій Олександрович. До спадщини краєзнавчих археологічних досліджень науковця належить відкриття усипальниці Терещенків у Трьоханастасіївській церкві [3].

Одним з важливих напрямків досліджень Ю. О. Коваленка була пошукова справа та військова археологія. В 1992 р. дослідник-пошуковець заснував пошуковий загін «Обеліск», який входив до складу ВГО Союз «Народна Пам'ять», та вже у 1994 р. в Глухові організував першу «Всеукраїнську вахту пам'яті» під час якої асоціацією пошуковців було розкопано табір військовополонених часів Другої світової війни [4]. Тоді вдалося ексгумувати більше півтори тисячі (1536) решток як військовополонених, так і цивільних. Перша церемонія перепоховання відбулася 1 жовтня 1994 р. у новоствореному меморіалі Борок біля Глухова аналогів якому в Україні ще не було і це стало резонансною подією [2]. Загалом перепоховання відбувалось 5 разів (1994, 1997, 2000, 2002 і 2010 рр.). Це стало визначною подією у відродженні національної пам'яті та відтворенні правдивої історії, яку в радянські часи замовчували.

Також багато років поспіль видатний археолог займався пошуковою роботою часів Другої та Першої світової війн на Всеукраїнських та Міжнародних Вахтах пам'яті в різних куточках України. Зі слів науковця, якщо є певні археологічні дослідження, завдяки яким є можливість і розуміння як треба вивчати військову археологічну спадщину XVIII ст., то цю методику можна просто перенести на дослідження Першої та Другої світових війн і навіть на сучасний рівень досліджень які теж дуже важливі на сьогодні : «... зараз у нас війна. Це ще не зовсім наука, не наукові дослідження. Але для нас дуже важливо розуміти дуже багато речей які нам додадуть знань, умінь, які, можливо, будуть єдиними під час наших досліджень» [6].

Тому, ще одна значна та важлива діяльність Юрія Олександровича – евакуація та ексгумація решток воїнів Збройних сил України новітньої війни з російським агресором. Після окупації Кримського півострова та збройного наступу на Сході він спочатку намагався доєднатись до лав Збройних сил України, але маючи проблеми зі здоров'ям йому призначили додаткове обстеження. Проте в цьому і був «Наш Юра», як його згадують друзі та колеги, що він не залишився чекати на результати, а доєднався до гуманітарної місії «Чорний Тюльпан» («Евакуація – 200») організатором якої було ВГО Союз «Народна Пам'ять» (очільник Я. Жилкін), і у вересні 2014-го вирушив на Схід України. Пробув він там дев'ять ротацій. За півтора року існування місії було повернуто 680 тіл та фрагментів військових які загинули на територіях Донецької та Луганської областей, але залишились на непідконтрольних територіях: це 105 населених пунктів та найвідоміші як Савур-Могила, Іловайськ, урочище Червона Поляна, Дебальцеве. За роботу в місії «Чорний Тюльпан» був нагороджений грамотою від міністра оборони України та відзнакою від президента. Згодом, археолог створив у Глухові унікальну виставку присвячену роботі «Чорного

тюльпану», де представлено експонати які він вивозив в прямому сенсі слова – на собі [1].

Досягнення Юрія Олександровича Коваленка в археологічному дослідженні як свого рідного краю Глухівщини, так і за його межами забезпечили необхідним Глухівський та Батуринський музеї важливими артефактами та вивели археологічну діяльність на вищий рівень. Волонтерська діяльність в пошукових роботах військової археології та гуманітарній місії «Чорний Тюльпан» («Евакуація – 200»), а також презентування спадщини своєї діяльності в засобах масової інформації та на тематичних виставках піднесли видатну людину-легенду в ряд найвідоміших та провідних археологів України. Під час повномасштабного вторгнення він не залишився осторонь та став на захист країни (до цього він вже був у складі 58 ОМПБр з 2020-го року і встиг побувати в зоні АТО/ООС, де під час служби захистив дисертацію на тему «Історична топографія Глухова доби Середньовіччя та ранньомодерного часу» та здобув ступінь доктора історичних наук). Але, на превеликий жаль, 14-го березня 2023 р. стало відомо про загибель видатного археолога та краєзнавця Ю. О. Коваленка від рук московського агресора під Бахмутом.

Література та джерела

1. Археолог із Сумщини після дев'яти ротацій у місії «Чорний тюльпан» пішов служити в армію. Суспільство. URL: <https://sumy.today/news/society/13592-arkheoloh-iz-sumshchynu-pislia-deviatty-rotatsii-u-misii-chornyi-tiulpan-pishov-sluzhytv-armiiu.html> (дата звернення: 31.03.2023)
2. Борок (урочище). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BA_\(%D1%83%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B8%D1%89%D0%B5\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BA_(%D1%83%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B8%D1%89%D0%B5)) (дата звернення: 29.03.2023)
3. Іванущенко Г. Пам'яті Юрія Коваленка. URL: https://history.sumy.ua/news/9675-pamiaty-yurii-kovalenka.html?fbclid=IwAR2xtsu021_BTkSEZoJsbV1sIhSRoJ7UkFy3reVa1b7T0U-LdcKzR94PvdI (дата звернення: 30.03.2023)
4. Омелько М. Смерть великого лицаря. Археолог, пошуковець, музикант, воїн – яким був Юрій Коваленко, що загинув за Україну. Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/2023/03/25/yukovalenko/> (дата звернення: 31.03.2023)
5. Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» та селища Батурин. Указ Президента від 04.03.2008 № 194/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1131/2007#Text> (дата звернення: 30.03.2023)
6. Союз Народная Память. Археологічні дослідження у Батурині, 2017. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hp7lwNvlSHQ> (дата звернення: 01.04.2023).
7. Ruta Fest. Червона рута – 1991. Конкурс авторської пісні. 2 частина #RutaFest, 2015. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pd42uVMnLLO> (дата звернення: 01.04.2023).

**ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ТА НАУКОВИЙ СПАДОК ГЛУХІВСЬКОЇ ІСТОРИКО-
ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЛУХІВ»**

Світлана Жукова

*«Талановита людина може народитись
у будь-якій місцевості, але тільки
деяким територіям можна надати
статусу «геогенетичних культурних зон», –
таланти тут народжуються закономірно,
як у казковому урочищі!»*

Віктор Заїка

Слова, взяті за епіграф до цієї статті, були написані Віктором Заїкою у передмові книги В. Ткаченка «Нарбутівка і Нарбути» [4, с. 3]. Їх без перебільшення можна екстраполювати на історико-філософську школу, яка потужно формувалась у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка протягом останніх десятиліть. Результатом її роботи стало створення в структурі університету Навчально-наукового інституту філології та історії з кафедрою історії, правознавства та методики навчання. На жаль, упродовж трьох останніх років кафедра зазнала непоправних втрат. Пішли у вічність яскраві особистості, учені, науковці: старший викладач Віктор Заїка (25 жовтня 2020 р.); кандидат філософських наук, доцент Мечислав Заремський (10 червня 2022 р.); доцент Валерій Белашов (20 липня 2022 р.). Нещодавно цей сумний список збільшився: 14 березня 2023 р. у боях під селом Кузьмине Сєверодонецького району Луганської загинув Юрій Коваленко – викладач, кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу Національного заповідника «Глухів». Кожен з них залишив по собі потужний пласт теоретичних і практичних здобутків, які заклали міцний фундамент глухівської історико-філософської школи.

У нашій статті ми зупинимося на тих роботах, які були підготовлені В. Белашовим, В. Заїкою, М. Заремським, Ю. Коваленком та надруковані у періодичних виданнях Національного заповідника «Глухів» протягом 2002–2021 рр. Для цього ми повернемося на початок 1999 р., коли в Україні запрацював новий пам'яткоохоронний і музейний заклад – Державний історико-культурний заповідник у м. Глухові. Тоді ж на посади наукових співробітників (за сумісництвом) з 1 лютого прийшли працювати історики Валерій Белашов і Віктор Заїка, які дали поштовх для розвитку науково-методичної бази Заповідника. Юрій Коваленко обійняв посаду завідувача науково-дослідного відділу 10 березня 1999 р. Завдяки їх досвіду, теоретичним знанням і практичним навичкам заклад, відповідно до Указу Президента України від 10.11.2008 р. № 1027 «Про надання Державному історико-культурному заповіднику у місті Глухові статусу національного», отримав визнання держави і назву «Національний заповідник «Глухів».

Серед багатьох векторів основної діяльності Заповідника одне з провідних місць посідає видавнича справа, яка передбачає підготовку та виготовлення наукової

та науково-популярної продукції: збірок статей, матеріалів конференцій, каталогів музейних зібрань, буклетів, путівників, листівок тощо. Ми робимо акцент на періодичні видання закладу, які існують і натеper: газету «Соборний майдан» [1], засновану і зареєстровану відповідно до чинного законодавства у 2004 р.; збірник матеріалів науково-практичної конференції «Збереження історико-культурних надбань Глухівщини» [2], трансформований в 2008 р. у збірник наукових праць «Сіверщина в історії України» [3], який протягом 2010-2020 рр. входив до переліку фахових видань з історичних наук. Подаємо у хронологічному порядку список публіцистичних та наукових статей В. Белашова, В. Зайки, М. Заремського, Ю. Коваленка у цих періодичних виданнях.

1. Публікації Валерія Белашова у газеті «Соборний майдан»

1. Белашов В.І. Соборний майдан. *Соборний майдан*. 2004. № 1. С. 3-4.
2. Белашов В.І. Соборний майдан. *Соборний майдан*. 2004. № 2. С. 3.
3. Белашов В.І. Розвиток традиції українського літописання у «Глухівський період» історії України (1708-1782 рр.). *Соборний майдан*. 2004. № 3. С. 3.
4. Белашов В.І. Розвиток традиції українського літописання у «Глухівський період» історії України (1708-1782 рр.). *Соборний майдан*. 2004. № 4. С. 4.
5. Белашов В.І. Розвиток традиції українського літописання у «Глухівський період» історії України (1708-1782 рр.). *Соборний майдан*. 2004. № 5. С. 3.
6. Белашов В.І. Розвиток традиції українського літописання у «Глухівський період» історії України (1708-1782 рр.). *Соборний майдан*. 2004. № 6. С. 3.
7. Белашов В.І. Глухів у роки Першої світової війни, Української революції і громадянської війни (1914-1921 рр.). *Соборний майдан*. 2005. № 1 (7). С. 3.
8. Белашов В.І. Глухів у роки Першої світової війни, Української революції і громадянської війни (1914-1921 рр.). *Соборний майдан*. 2005. № 2 (8). С. 4-5.
9. Белашов В.І. Глухів у роки Першої світової війни, Української революції і громадянської війни (1914-1921 рр.). *Соборний майдан*. 2005. № 3 (9). С. 3.
10. Белашов В.І. Глухів у роки Першої світової війни, Української революції і громадянської війни (1914-1921 рр.). *Соборний майдан*. 2005. № 4 (10). С. 3.
11. Белашов В.І. Глухів у роки Першої світової війни, Української революції і громадянської війни (1914-1921 рр.). *Соборний майдан*. 2005. № 5 (11). С. 3.
12. Белашов В.І. Глухів у період НЕПу. *Соборний майдан*. 2005. № 6 (12). С. 3.
13. Белашов В.І. Глухів в умовах сталінського тоталітаризму (1930-ті роки). *Соборний майдан*. 2006. № 3 (15). С. 3.
14. Белашов В.І. З історії Глухівського краєзнавчого музею. *Соборний майдан*. 2006. № 4 (16). С. 3.
15. Белашов В.І. Глухів у період німецько-фашистської окупації. *Соборний майдан*. 2006. № 5 (17). С. 3.
16. Белашов В.І. Доля глухівського архіву та глухівські періодичні видання. *Соборний майдан*. 2006. № 6 (18). С. 3.
17. Белашов В.І. Рекреаційні ресурси туристичного маршруту «Глухів – Глинська пустинь». *Соборний майдан*. 2009. № 6 (36). С. 2.

Статті Валерія Белашова у матеріалах науково-практичних конференцій та збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України»

1. Белашов В.В. Археологічні дослідження міста Глухова (огляд історичного і сучасного стану 1872-2000 рр.). *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали першої науково-практичної конференції (18 квітня 2002 р.). Глухів, 2002. С. 7-16.

2. Белашов В.І. Зарубинецькі знахідки у місті Глухові. *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали другої науково-практичної конференції (17 квітня 2003 р.). Глухів, 2003. С. 10-14.

3. Белашов В.І. Неопубліковані літописи «Глухівського періоду» історії України (1708–1782 рр.). *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали третьої науково-практичної конференції (16 квітня 2004 р.). Глухів, 2004. С. 60-64.

4. Белашов В.І. Глухівське князівство і його уділи (біля 1247 р. – на початку XV ст.). *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали четвертої науково-практичної конференції (21-22 квітня 2005 р.). Глухів, 2005. С. 51-56.

5. Белашов В.І. Повернення із забуття. Біографічні віхи українського державного діяча і вченого А.В. Косинського. *Історико-культурні надбання Сіверщини в контексті історії України*: матеріали п'ятої науково-практичної конференції (18-19 травня 2006 р.). Глухів, 2006. С. 164-166.

6. Белашов В.І. До питання локалізації місця курганного могильника у селі Полошки Глухівського району Сумської області. *Сіверщина в контексті історії України*: матеріали шостої науково-практичної конференції (17-18 травня 2007 р.). Суми, 2007. С. 48-49.

7. Белашов В.І. Гетьманська столиця Глухів – культурний центр України XVIII ст. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Суми, 2008. Вип. 1. С. 89-100.

8. Белашов В.І. Участь глухівчан у подіях Національно-визвольної війни (1648-1657) та Руїни (1657-1681). *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2009. Вип. 2. С. 62-71.

9. Белашов В.І. Організація навчального процесу і персональний склад викладачів глухівських чоловічої і жіночої гімназій у 1870-х – 1920-х роках у спогадах викладача В.А. Мальченка. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2011. Вип. 4. С. 361-365.

10. Белашов В.І. Огляд документальної бази історії Гетьманщини у фондах Центрального державного історичного архіву України у Києві. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2012. Вип. 5. С. 167-169.

11. Белашов В.І. Посилення російської реакції під час правління «Гетьманського уряду» (1734-1750 рр.). *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2013. Вип. 6. С. 267-271.

12. Белашов В.І., Ключев А.М. Монетні скарби колишньої столиці Гетьманщини м. Глухова та його округи (друга половина XVII-XVIII ст.). *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2015. Вип. 8. С. 127-132.

13. Белашов В.І. Глухівські статті, прийняті у березні 1669 року. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Глухів – Київ, 2019. Вип. 12. С. 124-126.

14. Бєлашов В.І. Бій за Глухів – міф чи реальність? *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Глухів – Київ, 2020. Вип. 13. С. 311-315.

2. Публікації Віктора Заїки у газеті «Соборний майдан»

1. Заїка В.В. Вагомий внесок науковців. *Соборний майдан*. 2004. № 1. С. 6.
2. Заїка В.В. Про закон, про совість...І про Глухів. *Соборний майдан*. 2004. № 2. С. 5.
3. Заїка В.В. Пам'ятка горя і героїзму. *Соборний майдан*. 2004. № 2. С. 5.
4. Заїка В.В. Вчитель майстрів. *Соборний майдан*. 2004. № 3. С. 2.
5. Заїка В.В. Глинські «чешуйки». *Соборний майдан*. 2004. № 4. С. 6.
6. Заїка В.В. Світла Анастасія очима живописця і поета. *Соборний майдан*. 2004. № 5. С. 4.
7. Заїка В.В. Втрачені відомості про пам'ятник. *Соборний майдан*. 2004. № 6. С. 2.
8. Заїка В.В. Портрет Мартина Лютера роботи Георгія Нарбута. *Соборний майдан*. 2005. № 1 (7). С. 2.
9. Заїка В.В. «Душевне краєзнавство». *Соборний майдан*. 2005. № 2 (8). С. 2.
10. Заїка В.В. ...Я видел Глухова сады. *Соборний майдан*. 2005. № 5 (11). С. 2.
11. Заїка В.В. Науковий лідер та лідерство науки. *Соборний майдан*. 2006. № 3 (15). С. 2.
12. Заїка В.В. Щоб встановити історичну справедливість. *Соборний майдан*. 2006. № 3 (15). С. 4.
13. Заїка В.В. Й.С. Шкловський – астрофізик, письменник, людина. *Соборний майдан*. 2006. № 4 (16). С. 2.
14. Заїка В.В. Спогади вченого і політика. *Соборний майдан*. 2006. № 5 (17). С. 1.
15. Заїка В.В. «Могутній стовбур мови». *Соборний майдан*. 2006. № 6 (18). С. 2.
16. Заїка В.В. До питання про перенесення гетьманської столиці України з Батурина до Глухова. *Соборний майдан*. 2007. № 1 (19). С. 3.
17. Заїка В.В. І «Дон Кіхот», і «Фауст», і Шекспір (до 20-ліття з дня смерті М.О. Лукаша). *Соборний майдан*. 2008. № 4 (28). С. 3.
18. Заїка В.В. Історія мурів та підмурки історії. *Соборний майдан*. 2009. № 1 (31). С. 2.
19. Заїка В.В. На пристані життя літа перебираю... *Соборний майдан*. 2009. № 2 (32). С. 3.
20. Заїка В.В. Людина епохи Відродження. *Соборний майдан*. 2009. № 3 (33). С. 2-3.
21. Заїка В.В. Глухів і Україна – єдність долі. *Соборний майдан*. 2009. № 4 (34). С. 4-5.
22. Заїка В.В. Щоденник визволення (з приватних записів 1943 року В.М. Заїки). *Соборний майдан*. 2016. № 4 (76). С. 6-7.
23. Заїка В.В. Щоденник визволення (з приватних записів 1943 року В.М. Заїки). *Соборний майдан*. 2016. № 5 (77). С. 6-7.

24. Заїка В.В. Щоденник визволення (з приватних записів 1943 року В.М. Заїки). *Соборний майдан*. 2016. № 6 (78). С. 5-6.

Статті Віктора Заїки у матеріалах науково-практичних конференцій та збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України»

1. Заїка В.В. Глухів в історії української культури доби «срібного віку». *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали першої науково-практичної конференції (18 квітня 2002 р.). Глухів, 2002. С. 73-75.

2. Заїка В.В., Заїка О.Я. Нестор Городовенко – повернення із забуття. *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали другої науково-практичної конференції (17 квітня 2003 р.). Глухів, 2003. С. 85-92.

3. Заїка В.В. Останній архів Глинської пустині. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали третьої науково-практичної конференції (16 квітня 2004 р.). Глухів, 2004. С. 148-151.

4. Заїка В.В. Перші художні роботи Георгія Нарбути. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали четвертої науково-практичної конференції (21–22 квітня 2005 р.). Глухів, 2005. С. 132-134.

5. Заїка В.В. Нове джерело з історії глухівського освітянства. *Історико-культурні надбання Сіверщини в контексті історії України*: матеріали п'ятої науково-практичної конференції (18-19 травня 2006 р.). Глухів, 2006. С. 185-187.

6. Заїка В.В. Спогади про Глухів у листах О.О. Гільдуніної (Шапоріної). *Сіверщина в контексті історії України*: матеріали шостої науково-практичної конференції (17-18 травня 2007 р.). Суми, 2007. С. 144-147.

7. Заїка В.В. Святині Глухівщини. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Суми, 2008. Вип. 1. С. 132-133.

8. Заїка В.В. Деякі аспекти літературного образу Івана Мазепи. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2009. Вип. 2. С. 77-79.

9. Заїка В.В. Сімейний архів як джерело з історії Глухова першої чверті ХХ ст. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2010. Вип. 3. С. 294-295.

10. Заїка В.В. Глухівські мотиви вірша В. Нарбути «Левада». *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2011. Вип. 4. С. 356-358.

11. Заїка В.В. Літературно-публіцистичні здобутки глухівських канцеляристів. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2016. Вип. 9. С. 252-255.

12. Заїка В.В. Глухів. Окупація (з приватних записів В.М. Заїки 1943 р.). *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Глухів – Київ, 2017. Вип. 10. С. 397-400.

13. Заїка В.В. Глухів. Відродження (з приватних записів В.М. Заїки 1943 р.). *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Глухів – Київ, 2018. Вип. 11. С. 341-346.

3. Статті Мечислава Заремського у матеріалах науково-практичних конференцій та збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України»

1. Заремський М.Й. Основні віхи творчої біографії українського мислителя XVIII ст. Якова Павловича Козельського: «глухівський період». *Історико-культурні надбання Сіверщини в контексті історії України: матеріали п'ятої науково-практичної-конференції* (18-19 травня 2006 р.). Глухів, 2006. С. 105-108.
2. Заремський М.Й. Погляди Я.П. Козельського на форми державного правління. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Суми, 2008. Вип. 1. С. 121-125.
3. Заремський М.Й. Перекладацька діяльність Якова Козельського – видатного представника українського просвітництва XVIII ст. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ – Глухів, 2009. Вип. 2. С. 115-120.
4. Заремський М.Й. Вплив методології Християна Вольфа на формування філософської системи українського мислителя XVIII ст. Якова Козельського. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ – Глухів, 2010. Вип. 3. С. 188-193.
5. Заремський М.Й. Ідеї лібералізму в соціально-політичній концепції українського просвітника XVIII ст. Я.П. Козельського. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ – Глухів, 2011. Вип. 4. С. 223-227.
6. Заремський М.Й. Питання війни та миру в творчості Я.П. Козельського. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ – Глухів, 2012. Вип. 5. С. 212-214.
7. Заремський М.Й. «Філософічні пропозиції» Я.П. Козельського як видатна пам'ятка епохи Просвітництва. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ – Глухів, 2013. Вип. 6. С. 286-292.
8. Заремський М.Й. «Міркування двох індійців...» Я. Козельського: гносеологічні ідеї в контексті просвітництва. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Глухів – Київ, 2018. Вип. 11. С. 165-170.
9. Заремський М.Й. Вплив концепції Е. Шефтсбері на формування моральної філософії Я. Козельського. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Глухів – Київ, 2019. Вип. 12. С. 185-190.

4. Публікації Юрія Коваленка у газеті «Соборний майдан»

1. Коваленко Ю.О. Таємниці глухівської землі. *Соборний майдан*. 2004. № 1. С. 4.
2. Коваленко Ю.О. Глухівська знахідка. *Соборний майдан*. 2004. № 3. С. 5.
3. Коваленко Ю.О. Місто відкриває свої таємниці. *Соборний майдан*. 2004. № 6. С. 1-2.
4. Коваленко Ю.О. З історії давньоруської плінфи. *Соборний майдан*. 2005. № 4 (10). С. 1-2.
5. Коваленко Ю.О. Нові знахідки у місті. *Соборний майдан*. 2005. № 5 (11). С. 2.
6. Коваленко Ю.О. Тут до нас промовляють віки... *Соборний майдан*. 2005. № 6 (12). С. 2.
7. Коваленко Ю.О. Чернівський бій. *Соборний майдан*. 2006. № 5 (17). С. 4-5.
8. Коваленко Ю.О. Глухівські дзвони. *Соборний майдан*. 2006. № 6 (18). С. 1.

9. Коваленко Ю.О. Скiфський наконечник iз Глухова. *Соборний майдан*. 2007. № 1 (19). С. 1.
10. Коваленко Ю.О. Нацiональнi мотиви у творчостi. *Соборний майдан*. 2007. № 2 (20). С. 1.
11. Коваленко Ю.О. Глухiвськi гармати XVII-XVIII ст. *Соборний майдан*. 2007. № 6 (24). С. 3.
12. Коваленко Ю.О. Гончарне виробництво Глухова у XIX ст. *Соборний майдан*. 2008. № 1 (25). С. 1.
13. Коваленко Ю.О. Горщики з XVI ст. *Соборний майдан*. 2008. № 3 (27). С. 1.
14. Коваленко Ю.О. Виявлено унiкальнi розписи. *Соборний майдан*. 2008. № 4 (28). С. 1.
15. Коваленко Ю.О. Давньоруський енкалпiон з с. Черневе на Глухiвщинi. *Соборний майдан*. 2009. № 1 (31). С. 1
16. Коваленко Ю.О. Щоденник бiлогвардiйського офiцера (зi спогадiв «Бiлого Руху», опублiкованих у Парижi в 1944 р.). *Соборний майдан*. 2009. № 1 (31). С. 6-7.
17. Коваленко Ю.О. Язичницький амулет давнiх фiнно-угрiв. *Соборний майдан*. 2009. № 2 (32). С. 1-2.
18. Коваленко Ю.О. Iсторiя, закарбована в надгробках. *Соборний майдан*. 2009. № 3 (33). С. 1.
19. Коваленко Ю.О. Новi вiдкриття в Миколаiвськiй церквi. *Соборний майдан*. 2009. № 5 (35). С. 7.
20. Коваленко Ю.О. Iсторiя Глухiвського полку. *Соборний майдан*. 2009. № 6 (36). С. 4-5.
21. Коваленко Ю.О. Iсторiя однiєї знахiдки. *Соборний майдан*. 2010. № 1 (37). С. 1.
22. Коваленко Ю.О. 175-й стрiлецький Батуринський полк. *Соборний майдан*. 2010. № 1 (37). С. 6.
23. Коваленко Ю.О. Останнiй бiй мiнометникiв (хронiка однiєї експедицiї пошукового загону «Обелiск»). *Соборний майдан*. 2010. № 2 (38). С. 7.
24. Коваленко Ю.О. Облога Глухова 1664 року. *Соборний майдан*. 2010. № 4 (40). С. 4-5.
25. Коваленко Ю.О. Фiбули давнiх антiв. *Соборний майдан*. 2010. № 6 (42). С. 7.
26. Коваленко Ю.О. Про що розповiла монета. *Соборний майдан*. 2011. № 3 (45). С. 2.
27. Коваленко Ю.О. Наконечники стрiл давньоруського часу з округи лiтописного Глухова. *Соборний майдан*. 2011. № 4 (46). С. 2-3.
28. Коваленко Ю.О. Про зруйнування старої Анастасiївської церкви. *Соборний майдан*. 2011. № 5 (47). С. 2.
29. Коваленко Ю.О. «Стратити не можна помилувати». *Соборний майдан*. 2011. № 6 (48). С. 7.
30. Коваленко Ю.О. «...Я получил от Вас весточку, что мой отец погиб геройски». *Соборний майдан*. 2012. № 1 (49). С. 6-7.
31. Коваленко Ю.О. KB-1 пiд номером 100. Знайдено унiкальнi фотографiї пiдбитого пiд Глуховом радянського танка. *Соборний майдан*. 2012. № 2 (50). С. 4-5.

32. Коваленко Ю.О. Собаки-воїни. *Соборний майдан*. 2012. № 3 (51). С. 1-3.
33. Коваленко Ю.О. Підйомні мости Глухівської фортеці. *Соборний майдан*. 2012. № 6 (54). С. 1.
34. Коваленко Ю.О. Мовчазні свідки великої війни. *Соборний майдан*. 2013. № 3 (57). С. 2-3.
35. Коваленко Ю.О. Подорож до Чечні. *Соборний майдан*. 2013. № 4 (58). С. 2-3.
36. Коваленко Ю.О. Забута топографія Глухова. *Соборний майдан*. 2013. № 6 (60). С. 2-3.
37. Коваленко Ю.О. Правда та «міфи» про загибель генерала. *Соборний майдан*. 2014. № 4 (64). С. 1-2.
38. Коваленко Ю.О. Жажлива знахідка. *Соборний майдан*. 2015. № 2 (68). С. 2-3.
39. Коваленко Ю.О. Барвінкова гора відкриває таємниці. *Соборний майдан*. 2015. № 3 (69). С. 1-2.
40. Коваленко Ю.О. Дмитрій Ростовський про приєднання Української церкви до Московського патріархату. *Соборний майдан*. 2015. № 6 (72). С. 2-3.
41. Коваленко Ю.О. Новомученик і сповідник отець Дмитрій із Ляхівки. *Соборний майдан*. 2016. № 2 (74). С. 1-2.
42. Коваленко Ю.О. Меч вікінга. *Соборний майдан*. 2016. № 4 (76). С. 1.
43. Коваленко Ю.О. Довга дорога додому (нотатки пошуківця). *Соборний майдан*. 2016. № 6 (78). С. 1-2.
44. Коваленко Ю.О. «Діти лейтенанта Шмідта» у Глухові. *Соборний майдан*. 2017. № 2 (80). С. 1.
45. Коваленко Ю.О. Хто спалив Чернєве? *Соборний майдан*. 2017. № 2(80). С. 7.
46. Коваленко Ю.О. Монети Золотої Орди із Глухова та його округи. *Соборний майдан*. 2017. № 5 (83). С. 1-2.
47. Коваленко Ю.О. Шалигинські рекетири періоду Української революції 1917–1921 рр. *Соборний майдан*. 2018. № 1 (85). С. 1.
48. Коваленко Ю.О. Видобуток порцелянової глини в селі Полошках у ХІХ ст. *Соборний майдан*. 2018. № 2 (86). С. 2.
49. Коваленко Ю.О. Експедиція на Зеєлівських висотах. *Соборний майдан*. 2018. № 6 (90). С. 4-5.
50. Коваленко Ю.О. Дмитро Васильович Маркович на Глухівщині. *Соборний майдан*. 2019. № 1 (91). С. 4-5.
51. Коваленко Ю.О. Селянський бунт 1887 р. у с. Некрасове. *Соборний майдан*. 2019. № 2 (92). С. 6-7.
52. Коваленко Ю.О. Поховання Пелагеї Яківни Литвинової-Бартош (некрополістична розвідка). *Соборний майдан*. 2019. № 5 (95). С. 1-3.
53. Коваленко Ю.О. Невідома робота художника С. Грибкова. *Соборний майдан*. 2019. № 6 (96). С. 1.
54. Коваленко Ю.О. Хрести та зірки. 2020. *Соборний майдан*. № 2 (98). С. 4-5.

Статті Юрія Коваленка у матеріалах науково-практичних конференцій та збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України»

1. Коваленко Ю.О. Охоронні археологічні дослідження літописного міста Глухова. *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали першої науково-практичної конференції (18 квітня 2002 р.). Глухів, 2002. С. 17-23.
2. Коваленко Ю.О. Поховання XVII ст. під Миколаївською церквою у м. Глухові. *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали другої науково-практичної конференції (17 квітня 2003 р.). Глухів, 2003. С. 27-29.
3. Коваленко Ю.О. Поховання М.А. Терещенка у Трьох-Анастасіївській церкві у м. Глухові. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали третьої науково-практичної конференції (16 квітня 2004 р.). Глухів, 2004. С. 108-111.
4. Коваленко Ю.О. Глухівські гармати XVII–XVIII століть. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали четвертої науково-практичної конференції (21-22 квітня 2005 р.). Глухів, 2005. С. 70-74.
5. Коваленко Ю.О. Археологічні дослідження на території Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові. *Історико-культурні надбання Сіверщини в контексті історії України*: матеріали п'ятої науково-практичної конференції (18-19 травня 2006 р.). Глухів, 2006. С. 32-37.
6. Коваленко Ю.О. Скіфські старожитності на Глухівщині. *Сіверщина в контексті історії України*: матеріали шостої науково-практичної конференції (17-18 травня 2007 р.). Суми, 2007. С. 19-23.
7. Коваленко Ю.О. Історична топографія літописного Глухова у світлі археологічних досліджень. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Суми, 2008. Вип. 1. С. 19-28.
8. Коваленко Ю.О. Історична топографія ранньомодерного Глухова. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2009. Вип. 2. С. 86-90.
9. Коваленко Ю.О. Товариство глухівських козаків за списками 1918 року. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2010. Вип. 3. С. 253-260.
10. Коваленко Ю.О. Глухівська пожежа 1784 року у документах. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2011. Вип. 4. С. 232-235.
11. Коваленко Ю.О. Село Некрасове у документах XVI–XVIII ст. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць Київ – Глухів, 2012. Вип. 5. С. 138-145.
12. Коваленко Ю.О. Глухівські фортифікаційні споруди. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2013. Вип. 6. С. 42-49.
13. Коваленко Ю.О. Давньоруське селище на Чернечих джерелах. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2014. Вип. 7. С. 81-87.
14. Коваленко Ю.О. Нові відкриття у Миколаївській церкві м. Глухова. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2015. Вип. 8. С. 24-30.
15. Коваленко Ю.О. Давньоруський меч з округи Глухова *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2016. Вип. 9. С. 147-149.
16. Коваленко Ю.О. Гетьманські будинки Глухова. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Глухів – Київ, 2017. Вип. 10. С. 212-218.

17. Коваленко Ю.О. Храми села Некрасового. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Глухів – Київ, 2018. Вип. 11. С. 56-60.

18. Коваленко Ю.О. Історична топографія Глухівської фортеці згідно плану 1747-1752 рр. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Глухів – Київ, 2019. Вип. 12. С. 156-163.

19. Коваленко Ю.О. Джучидські монети як джерело вивчення історії Глухівщини післямонгольського періоду. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Глухів – Київ, 2020. Вип. 13. С. 112-118.

20. Коваленко Ю.О. Скарб XVII ст. з Некрасового. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Ніжин, 2021. Вип. 14. С. 114-115.

Поданий список є лише частиною публіцистичної та наукової спадщини В. Белашова, В. Заїки, М. Заремського, Ю. Коваленка. На часі постає питання складання повних бібліографічних покажчиків кожного з цих видатних представників глухівської історико-філософської школи, які стануть у нагоді дослідникам регіональної історії та філософської думки.

Література та джерела

1. Науковий архів Національного заповідника «Глухів» ЗІКНГ, 2002-2007.
2. Науковий архів Національного заповідника «Глухів». СІУ, 2008-2022.
3. Науковий архів Національного заповідника «Глухів». СМ, 2004-2022.
4. Ткаченко В. Нарбутівка і Нарбути. Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1998. 104 с.

КАМІЛ РОЗУМОВСЬКИЙ. ВНЕСОК НАЩАДКА ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ У ЗБЕРЕЖЕННЯ РОДИННОЇ СПАДЩИНИ

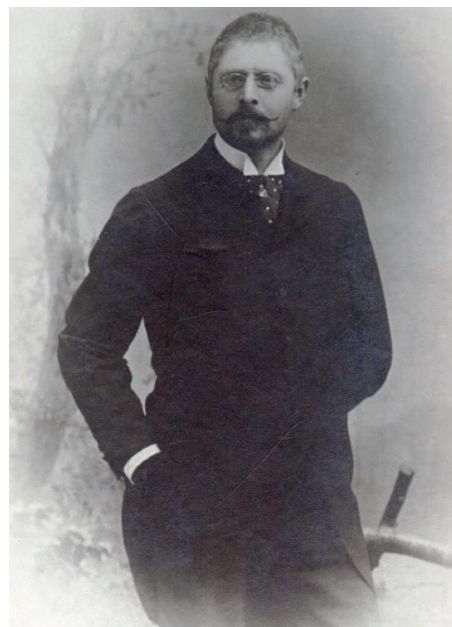
Альона Грабовець

Мета: дослідити та охарактеризувати роль Каміла Розумовського у збереженні родинної спадщини.

Завдання: проаналізувати діяльність Каміла Розумовського спрямовану на збереження родинної спадщини, систематизувати та висвітлити основні її напрямки.

Ключові слова: Каміл Розумовський, гетьман Кирило Розумовський, родинна спадщина Розумовських.

Чільне місце у формуванні історичної свідомості та національної ідентичності українців займає родинна спадщина гетьмана України Кирила Розумовського. Сьогодні в умовах війни ми, як ніколи розуміємо, що



збереження, відновлення та дослідження об'єктів культурної спадщини є необхідним і важливим заходом держави та суспільства.

Істотний внесок у збереження спадщини родини Кирила Розумовського свого часу зробив його правнук по лінії сина Григорія – Каміл Розумовський (1852 – 1917 рр., на світлині з книги R. Rosowa «*Razumovsti a jejich stopy na Opavsku*»), котрий пов'язав більшу частину свого життя із Чехією та Австрією [3, с. 236]. Життя та діяльність нащадка гетьмана висвітлювали у своїх працях сучасні історики: Л. Кіяшко, С. Потапенко [3, с. 236-237], Ю. Фурсова [8, с. 7], Р. Росова [13, с. 21-23].

Будучи австрійським підданим він не забував своє українське коріння і став одним із перших, хто виявив зацікавленість до минулого своїх славних пращурів, вивчав та збирав матеріали про історію свого роду [8, с. 7]. Аналізуючи його листування з Олександром Васильчиковим, правнуком Кирила Розумовського по лінії доньки Ганни, істориком, директором імператорського ермітажу, можемо припустити, що активно досліджувати свою родину Каміл Розумовський почав на початку 80-х років XIX ст. Зокрема на це вказує лист від 24 вересня 1880 р. Олександра Васильчикова до Каміла: «Я щойно отримав Вашого люб'язного листа з цікавими повідомленнями, які ви до нього додали. Я дуже вдячний за те, що ви дали мені можливість познайомитися з двоюрідним братом. ... Я вражений, що ви так добре знаєте, хто ваші родичі в росії. Я надішлю вам докладний список родини, виправивши деякі помилки у вашій генеалогічній таблиці ...» [16, с. 225].



Палацово-парковий ансамбль Кирила Розумовського. Кінець XIX ст.

Фото із праці С. Rasumovsky «*Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803*»

Заходи, вжиті Камілом Розумовським по вивченню і збереженню родинної спадщини можна поділити на наступні напрямки: видавнича діяльність, колекціонування речей, що належали його родині чи мали до неї відношення, ушанування пам'яті своїх пращурів.

Видавнича діяльність. Перша монументальна історична праця, присвячена родині Розумовських вийшла російською мовою у Санкт-Петербурзі в 1880-х рр. Це

було п'ятитомне видання Олександра Васильчикова «Сімейство Розумовських» [7, с. 7]. Варто відзначити, що Каміл надавав інформацію та матеріали автору під час написання цієї праці. «Дорогий кузене, як я можу віддячити тобі за твою доброту та довіру, яку ти виявив до мене? ... Я прочитав ваші папери і зробив з них необхідні нотатки. Тож я не хочу їх тримати ні на мить довше... Дозвольте мені тримати портрети ще деякий час...»



Руїни палацу в Батурині («Батурин») під час реставрації 1912

– зазначав Олександр Васильчиков у листі від 15 березня 1881 р. З листування між кузенами відомо, що Каміл надіслав йому фото портрету гетьмана, авторства італійського художника Помпео Батоні, а також Олександр запитував про наявність портрету сина гетьмана Григорія – видатного ученого-мінеролога, зоолога, натураліста. До того ж він цікавився могилою іншого сина

гетьмана, блискучого європейського дипломата та музичного мецената – Андрія, приміром: «Чи встановлений надгробний пам'ятник і є епітафія?» [16, с. 227-233].

*Палац Кирила Розумовського. Реставрація 1912 р.
Фото праці С. Rasumovsky «Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803»*

Проте у 1890 р. Олександр Васильчиков помер, не завершивши свою працю. Видання 5-го тому «Сімейства Розумовських», з'являється завдяки ініціативі та фінансуванню Каміла. Воно вийшло у 1894 р. за редакцією російського історика Олександра Брікнера [1, с. 1].

Втім Каміл вирішив познайомити європейське суспільство із сімейною бібліографією. Відповідно у 1893-1897 рр. в німецькому м. Галле, редагована Брікнером праця Васильчикова, була надрукована французькою мовою у 3-ьох томах [7, с. 7]. Олександр Брікнер погодився її видати французькою за умови, що він зможе видалити деталі, які не представляють інтересу для неросійських читачів [14, с. 5-6]. Французькомовна праця є більш стислою, але водночас і містить інформацію, котра відсутня в російськомовному виданні. Приміром, додані матеріали, що стосуються доньок гетьмана та генеалогічні дані про їх нащадків, особисте листування між членами родини [16, с. 6]. Особливу увагу він приділив Григорію Розумовському. У Додатку 1 до Т. 3 Каміл розмістив, складений власноруч до 60-тої річниці смерті Григорія, бібліографічний довідник його наукових праць з коротким описом, а також трактатів. Про це він зазначає у передмові до видання: «З моменту появи біографії графа Грегора у сімейній історії, я знайшов цілий ряд інших його наукових публікацій у спеціалізованих журналах минулого та початку цього століття та придбав їх для сімейної бібліотеки. З метою доповнення та виправлення біографії я склав для родини наступний бібліографічний список літературних творів графа Грегора Розумовського,

який не претендує на повноту, а водночас є як невелике вдячне нагадування про члена сім'ї, який незважаючи на найважчі випробування і найсумніший життєвий досвід, завжди охоче віддавав себе науковим дослідженням, чия старанність і корисна праця здається гідними високої поваги і наслідування його нащадків у повній мірі» [17, с. 1].

Щодо ілюстрацій, розміщених у французькому виданні, то деякі були репродукціями портретів з книги Васильчикова, наприклад зображення матері гетьмана Наталії та його доньки Наталії. Загалом же воно містить ілюстрації, які відсутні у російському оригіналі і при цьому їхня кількість значно більша. Там представлена генеалогічна таблиця родини Розумовських [14, с. 1], мініатюрний портрет Андрія Розумовського. Також додані: портрети дружин Андрія – Єлизавети Тун і Костянтини Тюргейм, план та зображення його Віденського палацу, портрети решти дітей гетьмана [15, с. 1].

Воскресенська церква –
усипальниця Кирила Розумовського.

Початок ХХ ст.

Фото праці С. Rasumovsky
«Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky.
1728–1803»



У 1902 р. вийшов Додаток 2 до Т. 3 упорядкований особисто Камілом Розумовським. До його публікації зазначав автор: «... Мене спонукає лише постійно зростаючий інтерес до життєвих доль моїх дідусів і бабусь. ... Це є важливим, бо надруковане зберігається краще ніж написано!» Каміл видав додаток німецькою мовою, оскільки вона була розмовною у його родині та присвятив своїй бабусі Єлизаветі Шенк де Кастель, дружині Григорія Розумовського. Додаток містив виправлення та доповнення до французького видання сімейної бібліографії, які Каміл знайшов у старих і новіших джерелах, а також деякі неопубліковані, наукові праці Григорія Розумовського [18, с. 4].

Наступними історичними доробками Каміла Розумовського стали три біографічні праці, видані німецькою мовою у Галле в 1910-х рр. Книги надруковані за кошти Каміла Львовича незначним тиражем та призначалися для обмеженого кола читачів, родичів і найближчих друзів, тому і нині є дуже рідкісними. Вони невеликі за обсягом, але в них опубліковано уривки з численних недоступних сьогодні джерел – дипломатичних документів, зокрема, донесень французьких дипломатів періоду наполеонівських воєн, листів та спогадів сучасників, заповіт Андрія Розумовського. Перша вийшла у 1912 р. з нагоди наближення 100-тої річниці Віденського конгресу під назвою «Fürst Andreas Kirillowitsch Rasoumoffsky». Основним її завданням було висвітлення сповненого благородними та щедрими вчинками життя Андрія Розумовського. У праці описане не тільки його дипломатичне життя, а й надається побіжна оцінка діяльності Андрія загалом та історія старого Відня [11, с. 5-6].

У 1913 р. побачила світ праця присвячена гетьману Кирилу Розумовському «Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803». До її написання спонукало те, що у бібліотеці Каміла Розумовського було чимало матеріалів про життя і діяльність гетьмана, про місця де він працював та жив, і які він особисто відвідав. Ще однією з причин було бажання ознайомити своїх дітей із життя їхніх прабатьків. «Якщо мої діти виявлять інтерес до насиченого подіями життя своїх предків, та якщо вони знайдуть інтерес до їх благородного духу та їхньої людяності, і якщо вони намагатимуться вшанувати їхню пам'ять у своєму власному способі життя, тоді мої зусилля будуть



*Lemeschi. Die auf dem Platze der Rasumowitscha
(Geburtsstätte Maxym. Krawtschyns) 1910. erbaute Volksschule
an der die Gedenksteine in der beiden Brüder angebracht sind*

Відкриття школи в Лемешах. 1912 р. Фото праці С. Rasumovsky «Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803»

щедро винагороджені» – зазначав автор. Особливістю цього видання є те, що воно містить чудові та маловідомі ілюстративні матеріали, серед яких репрезентовано ті, які він привіз із собою з України. Вони зберегли своє значення й донині. Це портрети батьків гетьмана – Григорія та Наталії Розумів, знімки та зображення с. Лемеші, палаців Кирила Розумовського в Батурині, Почепі, церкви-усипальниці гетьмана в Батурині, собору Різдва Богородиці в Козельці, Трьохсвятительської церкви в Лемешах, зразків посуду [2, с. 3].

У 1914 р. була надрукована третя біографія, приурочена Григорію Розумовському «Gregor Graf Rasumovsky» [7, с. 317]. Сподіваємося, що з часом вдасться виявити місце збереження екземпляра з метою подальшого опрацювання.

Праці, написані Камілом, а також ті, що видані за його підтримки стали вагомими джерелами у дослідження істориків та науковців.

Колекціонування речей. Каміл Розумовський збагачував свою приватну колекцію предметами, які були пов'язані з його родиною [7, с. 8]. Здійснював він це в основному шляхом придбання. Відомо, що через свою довірену особу в росії та Україні він скуповував всі цінні і рідкісні книги, малюнки, гравюри, які були пов'язані з його родиною [8, с. 7].

Детальний перелік складових цієї колекції сьогодні ми можемо дізнатися завдяки каталогу, який склав та опублікував Каміл у 1907 р. німецькою мовою. Він складається із двох частин. Перша, так звана «Розумовскіана» є каталогом його бібліотеки у Відні. Всі видання, які входили до бібліотеки Каміла, він розділив у каталозі на: 1. Праці із загальної історії. Спогади та звіти; 2. Сімейно-історичні та генеалогічно-історичні довідники. Твори драматичного чи художнього змісту, що розповідають про епізоди сімейної історії; 3. Твори написані членами родини Розумовських. Відгуки про них. Цитування їх в інших працях; 4. Книги, композиції, які присвячені членам родини Розумовських, а також трактати, художні книги, альбоми та мемуари, документи, дипломи, каталоги, що належать родині або стосуються родини.

Друга частина каталогу являє собою реєстр речей родини Розумовських, які зберігалися переважно у Відні та у родинних палацах Шенштайн, Вікштейн і в будинку в Опаві на території Чехії. Всі предмети Каміл поділив на 6 категорій: 1. Портрети маслом; 2. Портретна мініатюра; 3. Гравюри, літографії, малюнки та фотографії; 4. Скульптури та медалі. Різні сімейні реліквії; 5. Картини, гравюри, малюнки з видами місцевостей, замків, подій сімейної історії, присвяти, герби, плани [12, с. 4-5].

Каталог, складений Камілом Розумовським демонструє не тільки відповідальне відношення до родинних реліквій, котре передбачало належне збереження для майбутніх поколінь, а й інформування суспільства. Завдяки ньому сьогодні ми можемо дізнатися про родинні цінності та прослідкувати місцезнаходження речей гетьманської сім'ї.

Ушанування пам'яті своїх пращурів. У 1891-1912 рр. Каміл Розумовський разом з сином Левом на автомобілі чотири рази відвідав Батьківщину своїх предків. Вони побували у с. Лемеші, м. Глухів, м. Батурин, м. Козелець, м. Почеп [5, с. 380]. Надзвичайно вразив Каміла напівзруйнований палац гетьмана Кирила Розумовського в Батурині [9, с. 94]. Він виділив кошти на його реставрацію, котра тривала упродовж 1911-1913 рр., але не була завершена, оскільки завадила Перша світова війна. Правнук Кирила Розумовського хотів, щоб у відреставрованому палаці був музей старовинних речей, які б мали відношення до гетьмана України – з одного боку і музей національного українського мистецтва – з другого. Задум Каміла міг бути цілком реалізований, адже його приватна збірка мала багато цікавих і коштовних речей, про які ми вже згадували вище. Саме вони могли б скласти основу експозиції. Про реставрацію палацу Кирила Розумовського в статті «Батуринський музей» від 15 жовтня 1913 р. писав історик-краєзнавець Василь Різниченко: «Саме тепер у нас іде реставрація однієї з найважливіших пам'яток українського кам'яного будівництва. ... Реставрацію розпочато позаторік, дякуючи жертволюбності правнука останнього гетьмана – графа Каміла Розумовського, який пожертвував на цю ціль 150 тис. австрійських крон. ... До цього часу дворець стояв пустою; без дахів, вікон, дверей, підлог і т. ін. ...» [6, с. 363].

Каміл не залишився осторонь і від долі могили гетьмана Кирила Розумовського, яка знаходилася у Воскресенській церкві-усипальниці в Батурині. У 1911 р. відбулася її реставрація [5, с. 381]. Тоді ж, він профінансував будівництво в місті «городської школи» [4, с. 347].

Дільність Каміла по ушануванню пам'яті родини Розумовських знайшла відображення також у с. Лемеші – Батьківщині Розумовських. Там, у 1910-1911 рр. на кошти Каміла була збудована початкова школа. У 1912 р. відбулося її урочисте відкриття, на яке завітали Каміл разом з сином Левом. Цей захід мав символічне значення, адже школа зведена на місці народження братів Розумовських, а на її приміщенні була прикріплена відповідна пам'ятна дошка з написом: «На цьому місці в давні часи народилися брати Розумовські: останній гетьман Малоросії Кирило Розумовський і його знаменитий брат Олексій» [10, с. 6].

Промовистими свідками діянь Каміла є фото палацу Кирила Розумовського кінця XIX ст. та моменту його реставрації, зовнішнього вигляду і внутрішнього Воскресенської церкви, відкриття школи в Лемешах, які він представив у своїй праці присвяченій гетьману [10, с. 80-91].

Підсумовуючи хочеться відзначити, що діяльність Каміла Розумовського спрямована на збереження родинної спадщини дала свої позитивні результати. Його

сучасні нащадки пам'ятають і шанують своє українське коріння. Публікації ж Каміла Розумовського є цінним джерелом для вивчення минулого гетьманської родини та розкривають маловідомі сторінки життя її представників. Палац Кирила Розумовського, як він і хотів – нині є одним із найпопулярніших музейних закладів України, символом доби Гетьманщини, меккою української історії. У палаці створена експозиція, яка висвітлює історію української держави другої половини XVII-XVIII ст., державну діяльність Кирила Розумовського та його видатних нащадків.

Література та джерела

1. Васильчиков А. Семейство Разумовских: в 5 т. Санкт-Петербург: Типография М. Стасюлевича, 1894. Т. 5. 398 с.
2. Грабовець А. Пам'ятний лист гетьману України Кирилу Розумовському. *Слово «Гетьманської столиці»*. 2022. № 1 (88). С. 3.
3. Потапенко С. Віденський архів гетьманського роду Розумовських: в 2 т. Київ: Інститут української археографії ім. М. С. Грушевського НАН України, 2018. Т. 1. 261 с.
4. Про стан освіти й культури в Батурині. *Батурин: сторінки історії*. Збірник документів і матеріалів / ред. О. Б. Коваленко та ін. Чернігів: Чернігівські обереги, 2009. С. 347.
5. Різниченко В. Про відбудову пам'яток архітектури Батурина. *Батурин: сторінки історії*. Збірник документів і матеріалів / ред. О. Б. Коваленко та ін. Чернігів: Чернігівські обереги, 2009. С. 380.
6. Різниченко В. Про реставрацію палацу К. Розумовського. *Батурин: сторінки історії*. Збірник документів і матеріалів / ред. О. Б. Коваленко та ін. Чернігів: Чернігівські обереги, 2009. С. 363.
7. Розумовська М. Розумовські. Родина при царському дворі. К.: Темпора, 2015. 320 с.
8. Фурсова Ю. Зберігач родинної колекції Розумовських. *Слово «Гетьманської столиці»*. 2018. № 2 (65). С. 7.
9. Цапко Ю. Меценатство Каміла Розумовського. *Меценатство та його роль в суспільно-економічному і культурному житті України*: матеріали наукової конференції, сел. Качанівка, 29-30 липня 2010 р. Чернігів, 2010. С. 93-98.
10. Rasumovsky C. Aus alten zeiten. Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728-1803. Ein gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine. Halle, 1913. 95 s.
11. Rasumovsky C. Fürst Andreas Kirillowitsch Rasoumoffsky: Lebensskizze von C. v. R. Halle: Tausch Grosse, 1912. 89 s.
12. Rasumovsky C. Katalog der Familien-Bibliothek und Familien-Kunst- und Denkwürdigkeiten – Sammlung. Halle, 1907. 112 s.
13. Rosowa R. Razumovsti a jejich stopy na Opavsku. Opava: Tiskarna Grafico, 2015. 87 s.
14. Wassiltchikow A. Les Razoumowski: en 3 v. Halle: Tausch Grosse, 1893. V. 1. 310 s.
15. Wassiltchikow A. Les Razoumowski: en 3 v. Halle: Tausch Grosse, 1893. V. 2. P. 1. 421 s.
16. Wassiltchikow A. Les Razoumowski: en 3 v. Halle: Tausch Grosse, 1894. V. 3. 259 s.
17. Wassiltchikow A. Les Razoumowski: en 3 v. Halle: Tausch Grosse, 1897. V. 3. S. 1. 29 s.
18. Wassiltchikow A. Les Razoumowski: en 3 v. Halle: Tausch Grosse, 1902. V. 3. S. 2. 260 s.

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Олена Костенко

Науковий керівник:
Людмила Зеленська

Історико-педагогічні дослідження знаходяться на перетині двох основних дисциплін – педагогіки та історії. Ця очевидність є причиною того, що проблемні питання, які виникають при врахуванні особливостей предмету дослідження у кожній з них, унаслідуються історією педагогіки. Не винятком є питання місця особистості у дослідженні.

Метою даної роботи є вивчення артикуляції та існуючих шляхів вирішення проблеми місця особистості у історичних та історико-педагогічних наукових розвідках сучасності. Оскільки проблема особистості в історії, беручи свої витoki у матері всіх наук філософії, є давньою, і жоден із запропонованих шляхів її вирішення не є остаточним, актуальність цього філософсько-методологічного питання залишається і залишатиметься поза сумнівом.

Вивченню проблеми особистості в історичних та історико-педагогічних дослідженнях присвятили свої роботи чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників [наприклад: 5, 4, 2]. У даній роботі автор проаналізує існуючий науковий досвід та запропонує підсумовуючий огляд означеної проблематики.

Загалом, питання особистості в історичних науках можна трактувати з двох боків зору. Перш за все, мова йде про вивчення значення та діянь окремих постатей і філософсько-методологічне питання про характер зв'язку між особистістю та історичним контекстом (обставинами). Інша сторона лежить у методичній площині та розглядає роль і місце дослідника як особистості при вивченні історичних подій та фактів.

Що стосується першого питання, то починаючи з другої половини ХХ ст. для західноєвропейського дискурсу історичних наук [2] (прикладом яких можуть слугувати дослідження історії сімей, дворян, жінок і т. д.) характерною була критика переоцінення ролі особистості в історії. Набула визнання теза про методологічну недоречність фокусу на окремі персоналії; їх замінило вивчення суспільно-історичних структур. Проте, роль особистості в історії не зникла повністю з дослідницької агенди. Незважаючи на певну нестачу наукової «моди», продовжували виникати біографічні дослідження видатних постатей минулого; інституалізується сучасне дослідження історії особистості, наприклад, Institut für Personengeschichte [2].

Більше півстоліття у західній історіографії продовжувалася тенденція до так званої ентперсоналізації. Результатом стала синтеза структурного та особистісного підходів. Дослідники, при вивченні та аналізі історичного, стали враховувати як роль та результати діяльності окремих людей, так і історичний

контекст, в якому ці особистості мали звершувати свої діяння. Вдосконалювалися теоретичний та методичний інструментарій.

Прикладом видозмін у теоретичних підходах може слугувати теорія АНТ (Actor-Network Theory) [1], яка, беручи свої витoki з наукових та технологічних студій, через соціальні науки стала використовуватися також для аналізу історичних дослідницьких питань. Згідно з цією теорією, суспільство є «сіткою» взаємопов'язаних різноманітних елементів, включаючи окремих акторів. Таке бачення інтегрує особистість та історичний контекст, урівнюючи їх у потенціальному значенні та впливі; зникає протиставлення, на зміну якому приходять всебічний аналіз з урахуванням можливих факторів.

Зміна теоретико-методологічного кута зору щодо ролі особистості в історичних науках відбувалася паралельно з іншими змінами, як, наприклад, linguistic turn, або ж набуття ваги так званих якісних методів дослідження. Саме тут яскраво просліджується рефлексія щодо ролі особистості науковця при проведенні дослідження. Питання, яким законам має підпорядковуватися інтерпретація (історичних) матеріалів вченим, щоб результати дослідження відповідали критеріям якості, таким як валідність, об'єктивність, надійність і т. д [3]., стало одним з провідних. Дослідник мав чітко усвідомлювати походження власних інтерпретацій та контролювати процес їх виникнення. Цим пояснюється виникнення та удосконалення (якісних) методів дослідження, що застосовуються у соціальних, історичних та історико-педагогічних науках.

Підсумовуючи, можна сказати, що наукова рефлексія щодо ролі особистості піддавалася теоретичним та методичним метаморфозам. З другої половини ХХ ст. та у першій половині ХХІ ст. набуває популярності комплексне вивчення ролі особистості та історичного контексту. Проте, паралельно продовжує своє життя традиція вивчення окремих особистостей у вигляді біографій і т. п.

Література та джерела

1. Воропаєва Т.С. Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики. *Українська біографістика*. 2016. Вип. 14. С. 50.
2. Сабадуха В. Генеза теоретичних уявлень про особу та особистість в історії філософії. *Психологія і суспільство*. 2016. Вип. 4 (66). С. 30-43.
3. Fenwick T., Edwards R. Introduction: Reclaiming and renewing actor network theory for educational research. *Educational Philosophy and Theory*. 2011. No. 43 (1). P. 1-14.
4. Hoffarth Ch. Personen machen Geschichte. Macht Geschichte Personen? Perspektiven der Personengeschichte im 21. Jahrhundert. *H-Soz-Kult*. 2020. URL: www.hsozkult.de (date of access: 19.02.2023).
5. Yadav D. Criteria for good qualitative research: A comprehensive review. *The Asia-Pacific Education Researcher*. 2022. No. 31 (6). P. 679-689.

ОБРАННЯ ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО 22 ЛЮТОГО 1750 РОКУ В ГЛУХОВІ

Ярослав Чуприна

Науковий керівник:

Андрій Гриценко

Середина XVIII ст. характеризується відновленням гетьманства. Шанс стати останнім гетьманом випадає українському талановитому юнаку Кирилу Розумовському. Для відтворення його сторін життя, державних церемоній, урочистостей, на щастя, ця доба досить добре задокументована. У цьому контексті варто наголосити на моменти підготовки та обранні гетьмана.

Ключові слова: гетьман, елекція, грамота, присяга.

У березні 1728 року в селі Лемеші на Чернігівщині козацька родина Наталії та Григорія Розума породила майбутнього гетьмана, назвали його Кирилом. Його родина мала козацьке походження, батько Григорій Якович і дід Яків Романович були рядовими козаками, а брат, який на 19 років старший, через свій особливий голос потрапив до хору імператриці Єлизавети Петрівни, яка правила з 1741 року. Згодом український козак Олексій та імператриця були таємно обвінчані. Родина Розумів отримала графський титул, й зветься тепер Розумовськими. Своєю стрімкою кар'єрою Кирило зобов'язаний саме братові. Олексій забрав його до царського двору, дав йому звання Камер-юнкера Високого двору, відправив навчатися. В 1743-1745 роках юнак здобував знання в кращих європейських університетах. У Берліні він навчався у відомого математика Леонарда Ейлера, слухав лекції в Гданську, Кенігсберзі, Данцігу, відвідав Францію, Італію, вивчаючи німецьку, французьку та латинську мови, географію, історію. Повернувшись до Петербурга, незважаючи на юний вік, він став президентом Академії наук Російської імперії. Такий статний, хлопець з України сподобався імператриці, тим більше, що за ним вже були декілька років навчання, які перетворили його на освіченого, світського лева. Юнак добре знався в архітектурі, театрі, музиці й моді. Єлизавета Петрівна засватала його до своєї сестри Катерини Нарішкіної. Вони одружилися 1746 року [2].

На весілля запросили українську старшину, саме вони й подали петицію до царського уряду, про відновлення гетьманства. В 1747 році до Сенату найшов царський указ, а в 1749 році була надана грамота «Про Буття в Малоросії гетьманові за колишніми норовами і звичаями». За цим документом столиця Гетьманщини має бути Батурин, аде Глухів, куди й привезли грамоту, більш відповідав статусу столиці. В 1750 році до Глухова прибув граф Гендриков, для підготовки офіційної церемонії [5].

Сам майбутній гетьман не був присутній як на заочних виборах. Цей день почали залпами з гармат, так сповіщали про початок церемонії. Уся генеральна, полкова старшина зібралася в будинку Гендрикова, а в Миколаївській церкві почалася літургія [1]. Тоді з будинку Гендрикова виїхав почесний кортеж до площі між Троїцькою та Миколаївською церквою. Гендриков оголосив про рішення

імператриці. Як вимагала козацька традиція, він тричі запитував у присутніх, кого ж вони хочуть у гетьмани, й тричі отримував у відповідь ім'я Кирила Розумовського. Після обрання, було освячено грамоту й клейноди в Миколаївському соборі [4].

Присягу Кирило Розумовський склав у придворній церкві Зимового палацу, як того побажала імператриця. Вона ж і вручила йому гетьманські регалії – булаву, печатки, литаври, кінський хвіст й прапор [3].

Таким чином, завдяки родинним зв'язкам з імператрицею Єлизаветою Петрівною та власним досягненням, юний Кирило зумів стати достатньо визначною фігурою в усій імперії та досягти найвищої державної посади в Гетьманщині.

Література та джерела

1. Белашов В.І. Глухів столиця гетьманської і Лівобережної України: посібник до «Глухівського періоду» історії України (1708-1782 рр.). Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2005. 220 с.

2. Болотина Н.Ю. Последний гетман Малороссии и Войска Запорожского – граф Кирилл Григорьевич Разумовский. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2009. № 26. С. 26-32.

3. Видатні постаті в історії України ІХ-ХІХ ст.: Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети / уклад.: В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин, Ю.О. Калінцев та ін. Київ: Вища школа, 2002. 359 с.

4. Герасименко Н. Обрання Кирила Розумовського гетьманом Лівобережної України. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка: праці Історико-філософської секції* / ред. тому О. Купчинський; літ. ред. М.Ткач; НТШ. Львів, 1999. 238 с.

5. Грамота Єлизавети Петрівни гетьману К. Розумовському про відновлення гетьманської резиденції в Батурині. *Батурин: сторінки історії: зб. документів і матеріалів* / редкол.: О.Б. Коваленко та ін. Вид. 2-е, доповн. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. 138 с.

СЕКЦІЯ «ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА РОЛЬ ФІЛОСОФА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

ПАМ'ЯТІ МЕЧИСЛАВА ЙОСИПОВИЧА ЗАРЕМСЬКОГО
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ: ДИСКУРС РОЗМОВ З ФІЛОСОФОМ (2012-2022 рр.)

Сергій Рудишин

*Філософія спасає науку від розчинення в тому,
що сьогодні не представляє науковий інтерес
К. Ясперс*

Я приїхав до Глухова у вересні 2012 і приступив до роботи в ГНПУ. Відчув, що життя в Глухові протікає ніби у двох вимірах: перший – спокійне, розважене і другий – інтелектуальне (звісно, за бажанням). Познайомився з Мечиславом Йосиповичем випадково і зрозумів – «однеї групи крові». Просто поділюсь думками від зустрічей у місті, коли впродовж 15-20 хвилин обговорювали теми методології та історії науки, дискутували про поняття «інформація» і «наукові знання», екологічні проблеми, роль і місце людини в біосфері, відмінність людини від тварини, сталий розвиток та ін. Існувала між нами єдність мовлення та ситуації, в якій воно відбувається, позамовний контекст і невисловлені цілі й наміри (переважно за «принципом доповнювальності»).

Спробую все оформити більш логічно.

Про інформацію і науковість знань

Ми здобуваємо інформацію за допомогою чуттєвого чи інтелектуального осягнення об'єкта або завдяки повідомленню про нього. Інформацію перетворюємо в знання, які стають змістом нашої свідомості і частиною нас самих. Найхарактернішою ознакою адекватної інформації про об'єкт дослідження є її достовірність (істинність). Цінність знання вимірюється його істинністю. Це питання є фундаментальним в науці.

Історія науки свідчить, – наукове знання може стати хибним, а випадкове уявлення – істинним. *Непотрібно ототожнювати науковість знання із його істинністю.* Але науковість з причин методологічно орієнтованої діяльності забезпечує спадкоємність на шляху наближення до істини. Методологію розуміємо як вчення про правила мислення при створенні теорії науки.

Отже, монополії на істину немає ні в кого. Тому притримуємося точки зору: 1) істина конкретна у певних просторових і часових межах, за якими вона як відносна істина стає хибним знанням; 2) істини не досягають назавжди, до неї наближаються; 3) алгоритм одержання наукових гіпотез відсутній, це справа творчого розуму, 4) відбір гіпотез відбувається за рахунок наукової критики.

Знання вважаємо науковими, якщо вони відповідають емпіричному (дослідному) і теоретичному рівню. Емпіричному пізнанню притаманні збір фактів, первинне узагальнення, опис дослідних даних, систематизація і класифікація. Це потребує наявності специфічних здібностей еколога: уміння і навички експериментатора, спостережливості польового дослідника, особиста контактність і такт психолога й соціолога, розуміння блоку економічних чинників та ін. Експеримент планується і спрямовується теорією, яка характеризується домінуванням понять, законів, принципів, наукових узагальнень і висновків. Теоретичне екологічне пізнання відображає предмети, властивості і відносини з боку універсальних внутрішніх, істотних зв'язків і закономірностей, що досягнуті раціональною обробкою даних на основі таких форм мислення як поняття, судження, умовивід, закон, категорія та ін.

Спілкування науковців між собою передбачає будівництво словесних конструкцій доказових аргументів, які сприяють успіху того, хто стверджує власну позицію. Отже, засобом пізнання екології може бути й мова.

Сучасний стан поняття «екологія» в суспільстві

Усі стали «екологами», тому існують серед пересічних громадян різне розуміння екології: 1 – екологія як наука про: а) біологію екосистем (як біологічну науку); б) охорону (збереження) природи – залишити її в спокої від людського використання; збереження рослин / тварин та місць їх існування заради них самих; в) збалансоване природокористування – утилізація відходів і пестицидів, моніторинг забрудненості, туризм, мисливство, рибне господарство, рекультивация та ін.); 2 – як міждисциплінарна навчальна дисципліна; 3 – як проблема виживання людства – з причин глобального потепління, виникнення нових хвороб, перенаселення і голоду, екологічно безпечного харчування тощо; 4 – громадсько-політичний рух «зелених»; 5 – екологічний менеджмент та аудит; 6 – як елемент культури.

Сьогодні слово «екологія» наділяють навіть смислом, який йому не належить – існує **лінгвістична екологія** у вигляді багатьох словесних конструкцій: екологія духу, екосистема мови, екосистема дитинства, екофемінізм, екологічна справедливість тощо. Зростання «термінологічної ентропії» примушує біоекологів виробити чітку категоріально-методологічну основу сучасної екології (як науки) і дотримуватися її. Ми залишилися прибічниками класичного розуміння екології як науки про взаємозв'язки організмів між собою та з навколишнім середовищем, куди відносять, в широкому розумінні, всі умови існування. **Екологія** – біоцентрична наука, що вивчає сукупність живих організмів, які взаємодіють один з одним і утворюють з навколишнім природним середовищем деяку єдність, – екосистему, у межах якої здійснюється процес трансформації речовини, енергії та інформації.

Методологія науки

Ми наголошували на пріоритеті біологічної складової екологічних знань, оскільки життєдіяльність виду *Homo sapiens* можлива лише в певному вузькому діапазоні параметрів довкілля, які відповідають тільки біологічним особливостям організму (а не соціальним, культурним, релігійним). Людині потрібен кисень в повітрі, певний хімічний склад води, тиск атмосфери та інші параметри того екологічного середовища, в якому вона з'явилася на планеті. Це дає підстави віднести біологічні знання до будь-якого з 4-х рівнів методологічного знання (за

класифікацією В.М. Садовського): філософського, загальнонаукового, конкретнонаукового та методичного. А евристика біології дозволяє отримувати нові знання про багатоманітність взаємозв'язків світу живого (разом з людиною).

Біоцентричність екології підживлюється й обґрунтовується міждисциплінарністю. Комплексне вивчення біологічних, хімічних, географічних, медичних, геологічних, економічних, технологічних, психологічних, соціологічних, філософських аспектів екологічних проблем створює вектор усіх екологічних заходів – встигнути зберегти фітоценози, біологічне та ландшафтне різноманіття, і тоді вони збережуть людство. Без живої речовини В.І. Вернадського втрачається екологічна специфіка.

Екологічні проблеми – це проблеми людини, а не біосфери

До сьогодні походження людини за Ч. Дарвіном є предметом дискусій. Людина не пристосовується, а відокремлюється від природи, створює штучне середовище за рахунок знарядь праці, зброї, одягу, синтезу не існуючих в природі речовин, добування копалин та ін. Людина вбиває людину (це стосується абортів також) і цим заперечує еволюційний закон біологічного виживання виду – внутрішньовидове знищення є самознищенням. Тільки людина залишає після себе сміття, що забруднює довкілля (в природі все поглинається і трансформується в трофічних ланцюгах) – тобто знищує власну екологічну нішу, якою є вся планета. За такої ситуації організувати сталий та регульований режим функціонування суспільства в біосфері складно, якщо взагалі можливо.

Крім статевого, харчового і захисного інстинктів людині притаманний ***інстинкт власної гідності*** (за Віленом Гарбузовим), що недосяжно тваринам. Тільки людина бореться чи іде добровільно на смерть за ідею, власну систему цінностей (це підкреслює важливість капелана у війську). Отже, система цінностей у вигляді збереження традицій, релігії, мови мотивує людину чи групи людей до певних дій, які ірраціональні з точки зору матеріального достатку, сексуальної задоволеності чи захищеності.

З метою наукового прогнозування регуляторних можливостей біосфери підтримувати гомеостаз скористалися поняттям «правдоподібність» Карла Поппера, яке допомагає вибрати кращу з конкуруючих теорій, яка не спростована.

Для того, щоб давати відсіч псевдонауці в екології, протистояти вакханалії ірраціоналізму пропонуємо дотримуватися певних ***критеріїв науковості***.

1. Якщо в публікації зустрічаються слова: біополе, біоенергетика, енергетичний код Карбону, панацея, резонансно-хвильовий, психічна енергія, телегонія, хвильовий геном, астральний, надчуттєвий (список «сигнальних слів» паранауки неповний) – треба бути насторожі щодо наукового фундаменту статті.

2. Вирази «наше дослідження повністю змінює уявлення про ...»; «воно має особливу цінність...»; «лише подібні технології спроможні ліквідувати одразу всі екологічні загрози і проблеми...» – разом із обіцянками докорінних перетворень в науці, негайного величезного ефекту при мізерних витратах, із «забуванням» попередників чи опосередкованим приниженням конкурентів – є симптомами сумніву в компетентності автора як еколога.

3. Якщо автору бракує фактичних або логічних аргументів, він удається до посилань на окремі фрази авторитетів у цій галузі. У подібних випадках знайомство

з методологією мислення великих дозволяє визначити фальсифікацію. Посилання на авторитети у математиці недопустимі. Але ступінь обґрунтованості в таких науках як педагогіка, психологія, історія різко збільшується, якщо більшість авторитетів сходяться в думці.

4. В статті говориться про екологічні проблеми, але відсутні ствердження від власної особи, – подаються деякі витончені чутки за які ніхто не несе відповідальності. Здійснюється експлуатація синтаксису в пасивних конструкціях: «Існує думка..; говорять, що; поширення набула точка зору, що». Прискіпливий опонент зацікавиться «Хто говорить? Чия саме точка зору?». Крім того, існує форма лженауки, яка використовує заплутування чи збивання з пантелику за рахунок риторичної багатозначності.

Отже, дякую Мечиславу Йосиповичу! Світла пам'ять !

Література та джерела

1. Рудишин С.Д. Біологічна підготовка майбутніх екологів: теорія і практика: монографія. Вінниця: ВМГО «Темпус», 2009. 394 с.
2. Рудишин С., Луценко О., Кмець А., Коненко В. Навчально-дослідницька діяльність майбутніх вчителів біології в процесі професійної підготовки: роль сучасного кабінету біології. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 159-174. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/issue/view/38/9>
3. Рудишин С.Д., Мельник О.С., Коренева І.М. Екологізація освіти на засадах сталого розвитку в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія: Педагогічні науки. Глухів, 2018. Вип. 2 (37). С. 230-236.

ВАЖЛИВІСТЬ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ЛАНДШАФТІ: ФІЛОСОФСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Сергій Терепищій

Медіаграмотність є критично важливим компонентом освітнього ландшафту у філософії освіти, особливо в контексті зростаючої ролі ЗМІ у формуванні нашого розуміння світу. Медіаграмотність – це здатність мати доступ, аналізувати, оцінювати та створювати медіа в різних формах [1]. В останні роки медіаграмотність стала важливою темою для обговорення серед політиків, освітян і науковців, враховуючи поширеність фейкових новин, пропаганди та дезінформації в ЗМІ.

Рекомендації ЮНЕСКО щодо медіаграмотності та інформаційної грамотності підкреслюють важливість медіаграмотності як засобу сприяння демократії, соціальній справедливості та міжкультурному взаєморозумінню [5]. Керівні принципи наголошують на необхідності розробки політиками стратегій, які сприяють освіті медіаграмотності з раннього віку, щоб озброїти молодих людей

необхідними навичками для критичної оцінки медіа-повідомлень і взаємодії з медіа у відповідальній та етичній спосіб.

Досвід України є цікавим прикладом важливості медіаграмотності в контексті інформаційної війни. Так, Хей та ін. (2019), зазначають, що Україна стала об'єктом широкомасштабних пропагандистських і дезінформаційних кампаній, спрямованих на підрив її демократичних інститутів і просування певного політичного порядку денного. У відповідь український уряд запустив програму медіа- та інформаційної грамотності, спрямовану на те, щоб навчити громадян критично оцінювати медіа-повідомлення та відрізнити правду від вигадки [2]. Дослідження Муррок та ін. (2018) виявили, що ця програма була ефективною для покращення навичок медіаграмотності учасників і зменшення їх сприйнятливості до пропаганди [4].

Навчання медіаграмотності важливе не лише для дітей та молоді. Расі та ін. (2019) стверджують, що освіта медіаграмотності має бути процесом навчання протягом усього життя зі стратегіями, адаптованими до потреб та інтересів різних вікових груп [5]. Вони підкреслюють важливість надання громадянам можливості стати критичними споживачами медіа, а також активними виробниками медіа.

Медіаграмотність особливо важлива в умовах, коли ЗМІ використовуються як інструмент психологічної війни, як у випадку з Україною. Саран (2016) стверджує, що маніпуляції ЗМІ та психологічна війна є потужними інструментами для формування громадської думки та впливу на політичні результати [6]. Він наголошує на необхідності того, щоб громадяни мали змогу критично оцінювати повідомлення ЗМІ та розрізнити факти та вигадки, щоб протистояти пропаганді та дезінформації.

Нарешті, навчання медіаграмотності має бути інтегровано в ширшу стратегію ресурсів відкритої освіти. Чен та ін. (2015) пропонують модель стратегічного планування для відкритих освітніх ресурсів, яка підкреслює важливість освіти медіаграмотності як засобу сприяння доступу до високоякісних навчальних матеріалів і розширення можливостей учнів стати активними учасниками створення знань [7].

Аналіз цих джерел показує, що медіаграмотність є критично важливим компонентом освітнього ландшафту у філософії освіти. Оскільки наш світ стає все більш насиченим медіа в різних формах, дуже важливо, щоб люди розвивали навички, необхідні для навігації та аналізу цієї інформації.

Як ми визначили раніше, «освітній ландшафт – це філософський концепт для позначення сукупності просторових, соціально-економічних, політичних, культурних та антропологічних характеристик освіти, що змінюються в межах певного регіону у процесі збереження, передачі та виробництва знань» [14, с. 89]. Концепція освітнього ландшафту набуває все більшого значення в останні роки, оскільки освіта стає більш складною та багатогранною. Освітній ландшафт є динамічним і постійно мінливим утворенням, яке потребує постійного аналізу та оцінювання.

Однією з ключових особливостей освітнього ландшафту є його пластичність. Освітній ландшафт постійно розвивається, і медіаграмотність є однією з багатьох навичок, які потрібні людям, щоб адаптуватися до цих змін. Освітній ландшафт

також динамічний, а це означає, що він постійно змінюється у відповідь на нові технології, нові соціальні та політичні тенденції та нові освітні цілі.

Іншою важливою ознакою освітнього ландшафту є його просторовість. Навчання відбувається у фізичних просторах, таких як школи та класи, але воно також відбувається у віртуальних просторах, таких як онлайн-навчальні середовища. Медіаграмотність є важливою для орієнтування в цих різних просторах і розуміння способів, у які медіа-повідомлення створюються в різних контекстах.

Освітній ландшафт також семантично-символічний. Медійні повідомлення часто переповнені культурними символами та значеннями, які важко інтерпретувати без відповідних навичок. Медіаграмотність дозволяє людям розуміти ці символи та значення та інтерпретувати медіа-повідомлення в належному контексті.

Нарешті, освітній ландшафт є часовим і ритмічним. Освіта – це процес, який відбувається з часом, а медіаграмотність – це навичка, яку також потрібно розвивати з часом. Людям важливо вміти розпізнавати закономірності та ритми в медіа-повідомленнях, щоб зрозуміти їх основне значення.

Медіаграмотність є важливою з різних причин. По-перше, це допомагає людям зрозуміти навколишній світ. Медіа є потужним інструментом для формування громадської думки, і люди повинні вміти аналізувати медіа-повідомлення, щоб зрозуміти різні точки зору. По-друге, медіаграмотність допомагає людям стати більш зацікавленими та активними громадянами. Аналізуючи медіа-повідомлення, люди можуть краще розуміти політичні та соціальні проблеми, а також вони можуть стати більш ефективними у відстоюванні змін. Нарешті, медіаграмотність є важливою для успіху в сучасному світі. У багатьох професіях люди повинні вміти аналізувати та інтерпретувати медіа-повідомлення, а навички медіаграмотності стають все більш важливими в різних сферах.

Спираючись на типологію ландшафтів, яка розроблена нами у попередніх працях [8-9; 12-16], виділимо кілька різних підходів до вивчення медіаграмотності в освітньому середовищі. Одним із підходів є індивідуальний підхід, який зосереджується на розвитку навичок медіаграмотності в окремих учнів. Це передбачає навчання студентів аналізу та інтерпретації медіа-повідомлень, а також створення власних медіа-повідомлень. Інший підхід – типологічний підхід, який передбачає класифікацію різних типів медіа-повідомлень та аналіз їхніх характеристик. Метафоричний підхід передбачає використання метафор, щоб допомогти учням зрозуміти складні медіа-повідомлення. Конструктивістський підхід передбачає навчання учнів створювати власні медіаповідомлення як спосіб розвитку навичок медіаграмотності. Нарешті, міфологічний підхід передбачає аналіз культурних міфів і символів, вбудованих у повідомлення ЗМІ.

Підсумовуючи, медіаграмотність є важливою складовою освітнього ландшафту у сучасній філософії освіти. Це передбачає здатність доступу, аналізу, оцінки та створення медіа в різних формах. Медіаграмотність необхідна для розуміння світу навколо нас, для того, щоб стати більш активними громадянами та досягти успіху в сучасному світі. Існує кілька різних підходів до вивчення медіаграмотності в освітньому середовищі, і для продовження розробки ефективних стратегій навчання навичкам медіаграмотності необхідні постійні дослідження. Людям важливо мати доступ, аналізувати, оцінювати та створювати медіа в різних

формах, щоб зрозуміти навколишній світ, стати активними громадянами та досягти успіху в сучасному світі. Освітній ландшафт є складним і багатограним утворенням, яке потребує постійного аналізу та оцінювання, а медіаграмотність є однією з багатьох навичок, які потрібні людям, щоб орієнтуватися в цьому складному ландшафті.

Література та джерела

1. Терепищій С.О. Генезис аксіологічних полюсів ландшафту освіти: між естетизмом еллінізму та утилітаризмом сучасності. *Релігія та соціум*, 2015. №. 4, С. 115-121.
2. Терепищій С.О. Класифікація освітніх ландшафтів Європи. *Вища освіта України*, 2016. №2. С. 73-79.
3. Терепищій С.О. Причини та витоки глобалізації освітнього ландшафту. *Вища освіта України*. 2016. №1, С. 22-29.
4. Терепищій С.О. Сучасні освітні ландшафти. Київ: Фенікс, 2016, 309 с.
5. Терепищій С.О. Тенденції розвитку освітніх ландшафтів в епоху індустріального суспільства. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Серія «Філософія», 2019. Т. 2, №.45. С. 139-150.
6. Grizzle Alton, et al. *Media and information literacy: policy and strategy guidelines*. Unesco, 2014.
7. Haigh Maria, Thomas Haigh and Tetiana Matychak, 2019, Information Literacy vs. Fake News: The Case of Ukraine, *Open Information Science*, Vol. 3 (1), P. 154-165.
8. Murrock Erin, Amulya Joy, Druckman Mehri and Liubyva Tetiana, 2018, Winning the War on State-Sponsored Propaganda: Results from an Impact Study of a Ukrainian News Media and Information Literacy Program. *Journal of Media Literacy Education*, Vol. 10 (2), P. 53-85.
9. Paris Declaration on Media and Information Literacy, 2014, <https://en.unesco.org/news/paris-declaration-media-and-information-literacy-adopted>.
10. Rasi Päivi, Hanna Vuojärvi, Heli Ruokamo, 2019, Media literacy education for all ages. *Journal of Media Literacy Education*, Vol. 11 (2), P. 1-19.
11. Saran Vladislav, 2016, Media Manipulation and Psychological War in Ukraine and the Republic of Moldova. *CES Working Papers*, Vol. 8 (4), P. 738-752.
12. Shu-Hsiang Chen, Nasongkhla Jaitip, Donaldson Ana, 2015, From vision to action—a strategic planning process model for open educational resources. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol. 174, P. 3707-3714.
13. Terepyshchyi S. Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education. *Studia Warmińskie*, 2017, Т. 54, P. 373-383.
14. Terepyshchyi S., 2017, Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education, *Studia Warmińskie*, Vol. 54, P. 373-383.
15. Thoman Elizabeth, Tessa Jolls, 2004, Media literacy – A national priority for a changing world. *American Behavioral Scientist*, Vol. 48 (1), P. 18-29.
16. Vasilescu Ruxandra, Barna Cristina, Epure Manuela, Baicu Claudia, 2010, Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 2, P 4177–4182.

ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ СУЧАСНИМ СТУДЕНТАМ

Анжеліка Шевель

Філософія – корисний інструмент для людини в сучасному світі. Як би не здавалося, що філософія займається абстрактними роздумами та має мало спільного із реальним світом, це не так. Будь-яка філософська концепція виникає внаслідок осмислення дійсності: суспільства, природи, мистецтва, політики, культури. Специфіка лише в тому, що вона оперує загальними категоріями, і це створює враження, що вона віддалена від звичайної людини і призначена тільки для кабінетних філософів. Але це не зовсім так: інструменти філософії дають нам важливу навичку – вміння передбачати тенденції та події у світі. Здатність бачити світ у його величезному масштабі, пов'язувати різні аспекти реальності, препарувати її, а також надавати подіям сенсу, орієнтуватися як в історії, так і в сучасності.

Іммануїл Кант даючи визначення просвітництва зазначив, що просвітництво – це вихід людини зі стану неповноліття, в якому вона перебуває з власної вини. Неповноліття означає неспроможність користатися власним розумом без керівництва когось іншого. Такий стан виникає тоді, коли бракує не розуму, а лише рішучості і відваги користуватися ним без стороннього керівництва.

Отже, вибитися з неповноліття, яке зробилося ледь чи не другою людською натурою, досить важко. Людина може навіть полюбити його, і тоді вона справді не здатна скористатися власним розумом, оскільки ніколи не мала змоги його випробувати. Інструкції й формули, ці механічні знаряддя раціонального використання чи, радше, зловживання його природними здібностями – це кайдани довічного неповноліття. Коли б хтось їх і скинув, то все одно перескакував би невміло через найменшу яму, бо не звик до вільного руху. Ось чому так мало на світі людей, яким унаслідок праці над собою пощастило зробити рішучий крок і вирватися з цього неповноліття [1, с. 42]

На нашу думку, саме викладач філософії має змогу допомогти сучасним студентам вийти зі стану неповноліття.

Філософське пробудження відбувається в той момент, коли люди починають цікавитися походженням своїх переконань. Вони дистанціюються від себе і розглядають своє мислення як об'єкт: як він працює, чому він містить якісь ідеї, що він прийняв на віру, що отримано завдяки дослідженню. Це саме те, чим займається філософія споконвіку. Римський політик Цицерон навіть називав її матір'ю всіх наук. Не тільки тому, що це одна з найдавніших наук, а й тому, що філософія дає інструменти для того, щоб кожна наука могла осмислити себе.

Український філософ П. Юркевич наголошує на особливій вазі старої ідеї університетської освіти, яка ставиться до (студента) не як до суми здібностей, але як до людини, до цілісної моральної особистості, яка розвивається за вічними ідеалами та нормами.

Копіюючи стоїків він говорить про три частини філософії, їх роль та місце в університетській освіті: «логіка (наука, що дає норми для мислення), метафізика (наука норм для буття) та етика (наука норм для діяльності) – ці абсолютно

загальні складові пізнання про те, що мислиме, що є й чому належить бути, вважаються й досі у кращих університетах елементарними науками й складають університетську педагогію, яка веде до того, щоби фаховий вишкіл був водночас і найвищою вченістю» [3, с. 303].

З жалем констатуємо той факт, що філософія багато в чому втратила свій вплив на розвиток вищої освіти та свій авторитет не лише в університетському середовищі, а й у суспільстві загалом. Сьогодні важко уявити ситуацію із життя сучасного університету, коли б була доречною доповідь суто філософського, спеціально фахового змісту перед широким загалом нефілософської професури, що було звичною справою за часів П. Юркевича. Це зайвий раз лише вказує на те, наскільки є глибока криза, в якій опинилась вища (університетська) освіта, від чого застерігав видатний український філософ.

На нашу думку, таку ситуацію може змінити особистість педагога, який викладає філософію. Автор обрав свій життєвий та професійний шлях саме завдяки впливу Мечислава Заремського. Курс філософії Мечислав Йосипович розглядав як пропедевтику до будь-якої галузі знання. Кінцевою метою викладання філософії вважав всебічне формування особистості студента.

Роль філософа у закладі вищої освіти може відрізнятись залежно від конкретного закладу та сфери спеціалізації філософа.

Загальні ролі, які філософи можуть відігравати у вищій освіті, включають:

Викладання: Філософи можуть викладати різноманітні курси, починаючи від вступних курсів з етики та критичного мислення до спеціалізованих курсів з метафізики, епістемології або соціальної та політичної філософії. Вони також можуть викладати міждисциплінарні курси, які поєднують філософію з іншими галузями, такими як філософія науки чи філософія мистецтва.

Дослідження: Філософи займаються дослідженнями з широкого кола тем, від давньогрецької філософії до сучасних проблем етики та політичної філософії. Їхнє дослідження може включати концептуальний аналіз, логічне міркування або емпіричне дослідження, залежно від їхньої сфери знань.

Послуги: Філософи можуть служити своїй установі та ширшій академічній спільноті різними способами, наприклад, працюючи в комітетах, організовуючи конференції або рецензуючи статті та книги.

Залучення громадськості: Філософи можуть взаємодіяти з широким загалом, пишучи для популярних видань, беручи участь у публічних дебатах або роблячи внесок у політичні дискусії. Вони також можуть взаємодіяти з неакадемічною аудиторією через програми взаємодії з громадою або публічні лекції.

Загалом, роль філософа у вищому навчальному закладі полягає в тому, щоб сприяти розвитку знань і критичного мислення як в академічній спільноті, так і в суспільстві загалом.

Хочемо підкреслити, що новим міністром освіти є саме філософ – Оксен Лісовий (має ступінь кандидата філософських наук із філософської антропології, у 2015 році отримав вчене звання доцента. Він – син філософа і правозахисника Василя Лісового та педагогині Віри Лісової-Гриценко).

Особистість філософа може сильно відрізнятись залежно від його індивідуального темпераменту, особистої історії та культурного походження.

Однак є певні риси та характеристики, які, як правило, є спільними для багатьох філософів:

Інтелектуальна допитливість. Філософами часто керує глибоке почуття цікавості до природи реальності, сенсу життя та інших фундаментальних питань. Вони мотивовані шукати знання та розуміння, і їх не задовольняють легкі відповіді чи традиційна мудрість.

Відвертість: філософи, як правило, відкриті до розгляду різних точок зору та ідей і готові кинути виклик своїм власним припущенням і переконанням. Вони не бояться стикатися зі складними питаннями та досліджувати нетрадиційні чи суперечливі ідеї.

Суворе мислення: філософи вміють ретельно, логічно міркувати та аргументувати. Вони вміють виявляти помилки, невідповідності та слабкі місця в аргументах, а також віддані прагненню правди та ясності.

Творчість: Філософи часто підходять до проблем і запитань інноваційним способом, спираючись на різноманітні джерела натхнення та розуміння. Вони можуть використовувати аналогії, уявні експерименти або інші творчі методи для дослідження ідей і концепцій.

Рефлексивність: філософи, як правило, рефлексивні та інтроспективні, витрачаючи час на обдумування власного досвіду, вірувань і цінностей. Вони цікавляться природою свідомості та себе, і можуть займатися такими практиками, як медитація або ведення журналу, щоб поглибити своє розуміння.

Наполегливість: Філософи часто шукають питання та проблеми, які можуть здатися нерозв'язними або невловимими, і можуть витратити роки чи навіть десятиліття, працюючи над однією ідеєю чи проектом. Їх нелегко відлякати невдачі чи перешкоди, і вони готові докласти зусиль, необхідних для досягнення своїх цілей.

Загалом, особистість філософа формується поєднанням інтелектуальної допитливості, відкритості, чіткого мислення, креативності, рефлексії та наполегливості, серед інших факторів.

Отже, для студентів філософія дає низку дуже важливих навичок, без яких важко обійтися сучасній людині:

гарну ерудицію;

критичне мислення;

вміння працювати з текстами та джерелами;

вміння знаходити неочевидні зв'язки між явищами;

вміння орієнтуватися у світі, його подіях та їх сприйнятті;

вміння створювати контексти та працювати з ними [2, с. 68].

Провідна роль і визначне місце філософії в системі вищої освіти сьогодні має тільки зростати. Бо освітня і професійна підготовка фахівця без відповідного духовного озброєння за умов ринково-орієнтованого суспільства здатна виявляти не так добродійності, як пороки. Все це ще більше актуалізує місію університету в класичному її розумінні: самовіддано служити істині, природжуючи наукове знання як таке; утверджувати дух свободи і вільного мислення; здійснювати комплексний (інтелектуальний і духовний) розвиток людини.

Література та джерела

1. Бурий А.Р. До проблеми критики просвітницької ідеології. *Молодий вчений*. Вип. 2 2015 . С. 42. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/241.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).
2. Тур М.Г. Роль та місце філософії в освіті і науці. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Черкаси, 2014. Вип. 14. С. 68 URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9349/1/M_Tur_GV_RPhNO_IS.pdf (дата звернення: 05.04.2023).
3. Юркевич П.Д. Вибране ; передм. А. Г. Тихолаза. Київ: Абрис. 1993. 416 с.

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ ТА ФІЛОСОФІЯ У ЖИТТІ МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО

Іванна Заремська

Філософія – це осмислений спосіб життя. Вона починається із мистецтва запитувати.

Що робить наше життя довгим? – це досвід усвідомлення минулого і майбутнього. Людина живе «тут і зараз», її життя є частиною цивілізаційного життя людства, будучи й частиною світового розуму. Вона живе з багатьма письменниками, філософами, мислителями минулого, користуючись їхньою мудрістю, намагається додати до отриманого спадку свій внесок, примножити його і передати наступним поколінням.

Мечислав Йосипович Заремський умів вишукано здивувати і невимушено спонукати до філософування, що і є найціннішим у філософії. Він брав на себе відповідальність, робив наукові відкриття і просував людство вперед.

Народна мудрість говорить, що дерево пізнають за плодами, а людину – за ділами. Маємо додати, що людину пізнають і пам'ятають за відбитком, залишеним у душах і серцях усіх, хто мав змогу знати цю Людину.

Говорячи про Мечислава Йосиповича Заремського (02.01.1951-10.06.2022), можна із упевненістю стверджувати, що його дерево життя міцніше і розлогіше наймогутнішого і найрозлогішого дуба, який корінням сягає аж до центру світотворення, а крона височить у небесній даліні.

Немає, мабуть, такого студента, викладача, товариша, знайомого, який би не сказав добрих слів чи не згадав світлим спомином Мечислава Йосиповича.

Багатьом пощастило знати цю непересічну особистість, надзвичайно ерудовану і в той же час із прекрасним почуттям гумору; слухати його авторські лекції, які є результатом потужної аналітичної роботи, осмислення і переосмислення, адаптування і критичної оцінки і ще багатьох процесів, аж до того, щоб стати автентичною, ні на що не схожою, цікавою і доступною, а головне – унікальною. І ось перше правило М.Й. Заремського: читай багато, критично оцінюй прочитане, розглядай під своїм кутом зору проблему, помиляйся, виправляй, доопрацьовуй, але ніколи не передавай

просто чужі думки! Ця настанова виростає, по-перше, із особистих переконань Філософа, а, по-друге, із відомого латинського вислову Горація «*Sapere aude*», яку Іммануїл Кант потрактував так: «Май мужність використовувати власний розум».

Саме тому так важко, довго, кропітко, у будь-який час доби писалися наукові роботи Мечислава Йосиповича. Спочатку визрівала ідея, яка обов'язково мала бути виваженою, а тема – із найменш досліджених, адже писати про давно відомі чи широко досліджені теми Філософ не міг: по собі треба залишити слід, бути корисним майбутньому філософуванню, надати орієнтири для досліджень, віднайти найдалшу і найменш читану книгу із полиці філософського знання.

Найповніше зрозуміти постать Філософа допоможе короткий екскурс до свята-святих – його біографії. Народився Мечислав Йосипович Заремський 2 січня 1951 року в селищі Малий Правутин, Славутського району, Хмельницької області у вчительській родині. Жага до отримання знань виявилась іще у ранньому віці, коли доводилось читати газету догори дригом, адже в той час її читав батько. Далі – бажання йти до школи у 6 років, коли зріст ще ледь досяг 1 метра, а портфель тягнувся по землі, і тоді батьки обережно зазначили, що час учнівства іще не настав.

Після навчання у школі було здобуття освіти в Хмельницькому електротехнічному технікумі й нетривалий період праці на виробництві, вчителювання, а потім – військова служба. І навіть там, у дуже складних фізичних і моральних умовах, він умудрявся читати. Командир частини, побачивши, що книгу «Аристотель», про яку ніхто не згадував і не знав, він віднайшов і перечитує вже не вперше, віддав її, сказавши, що такого за всю його службу ще не траплялось, тому згодом подарував її. І ця книга зайняла згодом чільне місце в особистій бібліотеці М.Й. Заремського, яка налічує значну кількість екземплярів, але, за потреби, необхідна інформація знаходилась ледь не відразу: за лічені хвилини виринала книга, потрібна сторінка, абзац і навіть рядок.

Навчання на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка стало однією із найяскравіших і найсвітліших віх життя Мечислава Йосиповича. Із надзвичайною шаною він розповідав про своїх викладачів, будучи вдячним за те, що, незважаючи на тогочасні суспільні та ідеологічні акценти, вони зуміли відчинити двері до непізнаного і неосяжного світу філософування. Інформацію про них і про своїх однокурсників М.Й. Заремський, здається, всотував кожною клітиною ества, відчуваючи себе частиною філософського універсуму.

Звідси можна зрозуміти іще одне життєве правило, яке сформувалось на основі оригінального потрактування філософом філософії, яке дещо відрізняється від класичного: «Філософія – це любов до мудрості». Він розумів філософію як любов до мудрості у колі друзів-одномудців. Саме тому так багато наукових праць виходило із-під пера мислителя у співавторстві із його колегами, викладачами та студентами університету.

Викладацька діяльність у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка (на той час – Глухівський державний інститут ім. С.М. Сергєєва-Ценського) розпочалась у 1978 році і, здається, була продиктована самою долею: повернувшись додому після навчання, Мечислав Йосипович отримав декілька пропозицій-запрошень на роботу із різних навчальних закладів, але він вирішив обрати одну, не дивлячись на адресата і не відкриваючи

конверта. Як виявилось, таке рішення було доленосним і в плані особистому, адже тут він зустрів свою майбутню дружину – Заремську (Пивоварову) Надію Іванівну, яка згодом теж стала викладачем навчального закладу, а життя наукове поєдналось із життям особистим у єдине і неподільне ціле.

Наукові пошуки Мечислава Заремського аж ніяк не обмежувались дослідженням певного історико-філософського періоду чи аналізом філософської спадщини одного мислителя, хоча серед пантеону філософів на особливу його увагу заслуговували Яків Козельський (глибокий і всебічний аналіз творчості цього філософа здійснено у дисертації М.Й. Заремського «Погляди Я.П. Козельського в контексті європейської та вітчизняної філософії» [16] за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії, захищеної на засіданні спеціалізованої вченої ради у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка у 2011 році, та низка наукових праць, які розкривають окремі аспекти його філософської творчості [2; 3; 4; 6-12; 14-15; 17-22; 30-31]) та Яків Колубовський, дослідженням філософського спадку якого М.Й. Заремський займався у безпосередньому його стосунку до педагогіки та психології [5; 25; 32; 34; 35] .

Дослідження діяльності Якова Козельського, безперечно, займає центральне місце у філософських пошуках Мечислава Заремського. Робота над дисертацією тривала досить довго через те, що філософ не міг дозволити поверховості у своїй роботі: по-перше, це – відповідальність перед собою, по-друге – перед науковим керівником, професором Іваном Огородником, який у минулому був викладачем історії філософії, тому показати «неякісну» роботу просто не видавалось можливим і прийнятним, по-третє – бажання представити навчальний заклад на найвищому рівні і, як зазначив один із професорів у Києві: «Ми й не уявляли, що у провінційних навчальних закладах працюють такі самородки, такі величини».

Достеменно не відомо, чому саме постать Якова Козельського була обрана для дослідження, однак можемо припустити, що є кілька чинників: 1) малодослідженість філософського спадку; 2) різноаспектність особистості і, відповідно, широке філософське поле його праць; 3) пов'язаність із Глуховом і бажання розкрити невідому краєзнавчу сторінку місцевої біографії: Яків Козельський працював у Другій Малоросійській Колегії.

У контексті дослідження філософської творчості Якова Козельського здійснювався і аналіз деяких аспектів творчості Григорія Сковороди, адже їх спосіб філософування часто порівнюють і протиставляють: «...Григорію Сковороді ближчою є структура філософії, що поєднувала у собі фізику, натуральне богослов'я та пневмологію (вчення про душу), відповідно – ближчими були і німецькі містики попередніх століть (Якоб Беме, Валентин Вайгель, Ангел Сілезій), онтологія Якова Козельського вже базується на науці «про річ», що виражається в категорії буття, де є рух і зміна, він оперує вже секулярними категоріями – потребами суспільства і йому дуже близькі французькі просвітники. Я. Козельський виключає з системи наук усе те, що не стосується безпосередньо вивчення природи, суспільства і людини, і тим самим робить великий крок уперед порівняно зі своїми попередниками. Фактично, це була спроба виходу на нову історичну парадигму філософського розуміння змісту і сенсу людського буття: «Людина – Природа – Суспільство». Система ж Сковороди ще значною мірою відповідає середньовічній парадигмі: «Людина – Всесвіт – Бог» [16, с. 4-5].

На цьому підґрунті «виростає» ціла низка філософськи праць Мечислава Заремського розмаїтих як географічно – Україна [16]; Польща (досліджується вплив філософської концепції Е. Шефтсбері на формування моральної філософії Я. Козельського [29], а згодом і аналіз нарису «Філософії у поляків» Мар'яна Масоніуса, який «всебічно охоплює та розкриває проблеми філософії, втілені у глибокі, фундаментальні і оригінальні твори мислителів Польщі – виразників її інтелектуального життя [28]); Німеччина (простежується вплив методології Християна Вольфа на формування філософської системи українського мислителя XVIII ст. Якова Козельського [13], а також оригінальна праця філософа, де «штрихи до філософського портрету Миколи Гоголя змальовано на тлі філософування Іммануїла Канта» [23]); Чехія (здійснено сучасне прочитання та інтерпретацію нарису «Філософія у чехів» Густава Заби [33]), – так і хронологічно: від Середньовіччя [1] до постмодернізму і сучасних проблем філософії освіти та науки [24; 26; 27; 36-38; 40].

Скрупульозне прочитання, осмислення та інтерпретацію творів Якова Павловича Козельського відображено у низці праць Мечислава Заремського, присвячених окремим аспектам його філософської творчості: від характеристики ранньої концепції (де справедливо вжито слово концепція, а не система) до висвітлення морально-правових, етико-гуманістичних, аксіологічних, політологічних, культурно-правових та філософсько-освітніх інтенцій автора [2; 3; 4; 6-12; 14-15; 17-22; 30-31]. Формат дослідження не дає змоги цілком і повністю проаналізувати філософування Мечислава Заремського, тому зосередимось на історико-філософському аспекті та на ключових постатях його філософського спадку, а інші аспекти буде охоплено у наступних статтях із цього циклу.

Не можемо, однак, залишити поза увагою філософський аналіз творчості українського філософа і педагога, кандидата філологічних наук і професора, бібліографа і директора Глухівського інституту народної освіти ((1923-1924), нині – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка) Якова Миколайовича Колубовського.

Визначальними чинниками, які вплинули на вибір для детального аналізу його філософської системи стали, на наше переконання, такі: неординарність філософського пошуку мислителя, його біографічні дані (адже Я.М. Колубовський – по-перше, наш земляк, глухівчанин, а, по-друге його родинні зв'язки настільки розгалужені і заплутані, що можна вийти як на інших відомих філософів, так навіть і на письменників того історичного періоду), його таланти як філософа і психолога (один із найкращих працівників знаної на весь світ психологічної лабораторії Вільгельма Вундта), що відображено в одній із праць М.Й. Заремського [25].

Окрему сторінку біографії Якова Колубовського і, відповідно, досліджень М. Заремського, відведено аналізу роботи журналу «Вопросы философии и психологии», де Колубовський був помічником редактора [32].

До кола цієї ж філософської аналітики належить наукова стаття Мечислава Заремського, присвячена розкриттю діяльності «Ради опікунства Марії Олександрівни щодо сліпих» в цілому, концепція якої, очевидно, могла стати підґрунтям для розроблення освітньої системи дітей із особливими потребами та інклюзії, та аналізу роботи філософа в цій організації.

У цьому ж полі досліджень написана стаття, присвячена філософській творчості сина Якова Колубовського, Ігоря Колубовського [39], яка є однією із останніх робіт Мечислава Заремського, і, водночас, мала стати перехідним містком до нового наукового поля, недослідженого, незнаного, такого, на якому звик працювати справжній Філософ.

Література та джерела

1. Заремський М.Й., Зенченко А. Регіональний та освітянський пошук Середньовіччя. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka wydanie specjalne*. Warszawa, 2021. С. 5-10.
2. Заремський М.Й. Погляди Я.П. Козельського у контексті філософської думки в Україні XVIII ст. *Глухів і Глухівщина в історії українського національного відродження* (Творча спадщина родини Марковичів). Київ: Ін Юре, 1999.
3. Заремський М.Й. Погляди Якова Козельського і французьке Просвітництво XVIII століття. *Матеріали науково-практичної конференції на тему «Розвиток освіти і культури України в XVIII-XIXст.»* (22-23 листопада 1999 року). Глухів, 1999.
4. Заремський М.Й. До питання про погляди Якова Козельського у контексті української філософії XVIII ст. *Вісник «Філософія. Політологія»*. Вип. 34. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. С. 20-24.
5. Заремський М.Й. Філософська біографія Якова Колубовського. *Матеріали звітної науково-практичної конференції з краєзнавства*. Суми, 2001.
6. Заремський М.Й. Основні віхи творчої біографії українського мислителя XVIII ст. Якова Павловича Козельського: «Глухівський період». *Історико-культурні надбання Сіверщини у контексті історії України: Матеріали п'ятої науково-практичної конференції*. Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. С. 105-108.
7. Заремський М.Й. Становлення категорії «культура» в філософській творчості Якова Козельського. *Актуальні проблеми духовності: Зб. наукових праць*. Вип. 6. Кривий Ріг, КДПУ, 2005. С. 81-88.
8. Заремський М.Й. Гносеологія Я.П. Козельського у контексті західноєвропейської філософської думки XVIII ст. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. № 81-83: Філософія. Політологія, 2006. С. 28-31.
9. Заремський М.Й. Ідеї гуманізму в творчості Якова Козельського. *Актуальні проблеми духовності*. Зб. наукових праць. Вип. 7. Кривий Ріг, КДПУ, 2006.
10. Заремський М.Й. Погляди Я. П. Козельського на форми державного правління. *Сіверщина в історії України: Зб. наукових праць*. Суми, 2008. С. 121-125.
11. Заремський М.Й. Етико-гуманістична концепція та педагогічні погляди українського філософа-просвітника Я. П. Козельського. *Православна Україна: історія, сучасність, перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 1020-літтю Хрещення Русі*. Суми: Еллада, 2009. С. 195-204.
12. Заремський М.Й. Формування філософської системи українського просвітителя XVIII ст. Я.П. Козельського. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вісник науковця – 2009»*. Миколаїв, 2009.
13. Заремський М.Й. Вплив методології Християна Вольфа на формування філософської системи українського мислителя XVIII ст. Якова Козельського. *Сіверщина в історії України*. Вип. 3. Глухів, 2010. С. 188-194.

14. Заремський М.Й. Ідеї лібералізму в соціально-політичній концепції українського просвітника XVIII ст. Я.П. Козельського. *Сіверщина в історії України*. Вип. 4. Глухів, 2011. С. 223-227.

15. Заремський М.Й. Морально-правові аспекти філософської творчості Я.П. Козельського – вітчизняного просвітника XVIII ст. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи* : Зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-пр. конф. Суми: Вид-во СумДУ, 2011. С. 40-44.

16. Заремський М.Й. Погляди Я.П. Козельського в контексті європейської та вітчизняної філософії. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: спеціальність 09.00.05 – історія філософії. Київ, 2011. 214 с.

17. Заремський М.Й. Питання війни і миру в творчості Я. Козельського. *Сіверщина в історії України*. Вип. 5. Глухів, 2012. С. 212-215.

18. Заремський М.Й. Філософсько-освітні інтенції Я. Козельського у контексті європейської та вітчизняної просвітницької думки. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. Вип. 22 (2). Т. 20. № 9/2. Дніпропетровськ, 2012. С. 77-83.

19. Заремський М.Й. Філософсько-освітній контекст гуманістичної концепції Я. Козельського – українського просвітника XVIII ст. *Науково-практична конференція «Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика»*: Збірник матеріалів. Суми, 2012. С. 77-80.

20. Заремський М.Й. Погляди Я.П. Козельського на предмет філософії, її структуру та соціально-культурне призначення. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. Вип. 14. Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2013. С.55-60.

21. Заремський М.Й. Деїстичні погляди Я.П. Козельського в контексті західноєвропейської та вітчизняної філософії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія*: Зб. наук. праць. Вип. 8. Одеса: Фенікс, 2014. С. 41-45.

22. Заремський М.Й. Питання класифікації наук у філософській творчості Якова Козельського. *«Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі»*: Матеріали міжнар. наук.-пр. конференції. Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2014. С. 53-57.

23. Заремський М.Й. Микола Гоголь: штрихи до філософського портрета на фоні Канта. *Zbiór raportów naukowych. «Współczesna nauka. Nowy wygląd»*. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. P.114-122.

24. Заремський М.Й. Освіта і цінності. *Глухівські наукові читання – 2016. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*. Глухів:РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2016. С. 60-63.

25. Заремський М.Й. Досвід роботи психологічної лабораторії В. Вундта в рецепціях Я. Колубовського. *Історичні студії суспільного прогресу: електронний науковий журнал*. Випуск V. Глухів, 2017. Режим доступу: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/013zar05.pdf>

26. Заремський М.Й. Навчально-методичний посібник «Філософія та методологія науки» для студентів ВНЗ ОС «Магістр». Глухів, 2017. 184 с.

27. Заремський М.Й. Передумови формування нової філософії освіти. *Матеріали II Всеукраїнських читань пам'яті Григорія Волинки*. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017.

28. Заремський М.Й. Нарис історії польської філософії М. Масоніуса: сучасне прочитання. *Історичні студії суспільного прогресу: електронний науковий журнал*. Випуск VI. Глухів, 2018. Режим доступу: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/zaremskyu.pdf>

29. Заремський М.Й. Вплив концепції Е. Шефтсбері на формування моральної філософії Я. Козельського. *Сіверщина в історії України*. Вип. 12. Глухів-Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2019. С.185-190.

30. Заремський М.Й. Проблеми сім'ї та шлюбу в філософській концепції Якова Козельського. *Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society»* Peal Press Ltd., Manchester, Great Britain, 2019.

31. Заремський М.Й. Соціально-політичні погляди Я.П. Козельського у контексті західноєвропейської та вітчизняної соціологічної думки. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал*. Вип. 24. Одеса, 2019. С. 46-55. Режим доступу: <http://apfs.onua.edu.ua/index.php/APFS/article/view/855>

32. Заремський М.Й. Яків Колубовський і часопис «Вопросы философии и психологии»: початок співробітництва. *Історичні студії суспільного прогресу: електронний науковий журнал*. Випуск VII. Глухів, 2019. С. 90-101. Режим доступу: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/zaremskyu_m._y._yakiv_kolubovskyy_i_chasopys.pdf

33. Заремський М.Й. Нарис «Філософія у чехів» Густава Заби: сучасне прочитання. *«Філософія та політологія в контексті сучасної культури»*. Т. 12, Вип. 1(25), 2020. С. 38-47. Режим доступу: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/issue/view/33>

34. Заремський М.Й. Яків Колубовський як керівник опікунства у справах сліпих. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 30. Том 4. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 16-21. Режим доступу: <http://www.apfn-journal.in.ua/30-4-2020>

35. Заремський М.Й. Історико-педагогічний аналіз проблем підготовки педагога в інтенціях Я. М. Колубовського. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, Вип. 2 (46)., 2021. Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1luSy7TMtJq-jnPKaPkT8jdcO61NaKzD/edit?usp=sharing&oid=116889488502808382724&rtpof=true&sd=true>

36. Заремський М.Й. Навчально-методичний посібник із курсу «Філософія науки» для аспірантів, які навчаються за ОНР «Доктор філософії» Глухів, 2022.

37. Заремський М.Й. Становлення еталонів аргументації наукового знання. *Освіта і наука XXI століття: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів*. Глухів, 2022. С. 70-71.

38. Заремський М.Й., Заремська І.М. Короткий словник філософських термінів українською та англійською мовами. Глухів, 2019. 86 с.

39. Заремський М.Й., Заремська І.М. Філософська біографія І.Я. Колубовського як віддзеркалення часу. *Сіверщина в історії України*. Вип. 15. Ніжин. 2022. С. 108-113. http://nz-hlukhiv.com.ua/wp-content/uploads/sivershuna/sivershuna_2022.pdf

40. Zarems'kyi Mechislav, Zarems'ka Ivanna. Background of a new philosophy of education development. *Всеукраїнські науково-педагогічні читання іноземними мовами «The 21st Challenges in Education and Science»* Суми, 2017. С. 133-135.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Олег Кубрак

Питання про викладання філософії у вузах важливе сьогодні як ніколи. Воно стало особливо актуальним у всьому цивілізованому світі на тлі зміни філософської парадигми, що відбулася в другій половині ХХ століття. В Україні цю проблему, звісно, посилено пострадянськими ідеологічними змінами. При тому, що обговорення йде у нас у контексті подолання моноідеологізму, напрямки з цього питання, що виявилися, аналогічні тим, що виявляються при дискусії на цю тему і в інших країнах. Принцип ідеологічного плюралізму дозволив перейти від монотеоретичної моделі викладання філософії до плюралістичної, відкривши простір викладачам їхнього творчого філософсько-педагогічного пошуку.

Філософія не може бути служницею ні богослов'я, ні науки, ні ідеології, ні політики, ні моралі чи мистецтва. Навпаки, кожна сфера культурної та соціальної діяльності потребує філософії як засобу обґрунтування та самокритики. Цілком справедливо, що філософія має бути звільнена від сервілізму. Але при цьому важливо усвідомити як те, яке дійсне місце філософії в культурі і ті функції, які вона виконує, так і те, яким чином вона виконує ці функції. Якщо виходити з того, що філософія виконує рефлексивну функцію в культурі, то основною місією філософської освіти для студентів нефілософських спеціальностей має бути формування навичок самостійного, раціонального та критичного мислення. Лише особистий досвід продуктивного самостійного мислення, роздумів та смислів може стати дійсним виправданням для студентів вивчати філософію.

Можливо, неправильно було б прагнути однозначного та обов'язкового для всіх вирішення питання про те, якою має бути філософія у вузі. Досвід викладання філософії свідчить про можливість різних методологічних підходів (моделей) філософської освіти. В основному у викладанні філософії виділяються два методологічні підходи: культурно-інформаційний та проблемно-діяльнісний. Дані моделі є загальнотеоретичними узагальненнями використовуваних у викладанні філософії традиційних («класичних») та відносно нових (дослідних) методів. Культурно-інформаційний підхід нині є основним у системі вузівської освіти. Він орієнтований на підключення студентів до історико-філософської культури, мови та текстів класичних праць. Також він пропонує жорсткий поділ предмета вивчення на історико-філософський пролог, а потім систематичний виклад основних розділів філософії. Ця модель викладання філософії закладена у працях І. Канта та Г. Гегеля.

Проблемно-діяльнісний підхід передбачає активне залучення студентів до вирішення інтелектуальних проблем, тобто безпосереднє філософствування. Іноді без належної історично-філософської прелюдії та чіткої систематизації за розділами. Таким чином, знайомство з філософією відбувається не «ззовні», а як би «зсередини». Ця методологія аналізується у дослідженнях Х. Ортегі-і-Гассета, М. Бубера, Х. Гадамера, А.Ф. Лосева, М.К. Мамардашвілі, В.С. Біблера та інших.

Філософія задовольняє потребу людини у цілісному охопленні закономірностей світобудови – природи, нашого суспільства та людини. Однак у процесі навчання студентів часто забувають про сутність і цілісність світу, бо їм пропонують якомога раніше визначитися зі спеціалізацією, тобто тим сегментом професійної діяльності, яким вони обмежать все своє подальше життя.

Спробуємо розібратися, який підхід найбільш доцільний та ефективний у викладанні філософії у вузах. Теоретично та емпірично, що цілком закономірно, звернемося до праць філософів. Філософська пропедевтика античності як свою головну мету розглядала формування в людини культури діалогового спілкування, вміння розмірковувати та відстоювати свої докази. Так Сократ і Платон вважали, що за допомогою живої розмови, що виявляє природні нахили кожного з учнів, філософія може вивчатися як би граючись. Перш ніж говорити самому, стверджує Платон, треба змусити говорити своїх учнів. Що ж може бути предметом розмови? Необхідно говорити про сенс і сутність світу, спираючись на докази, які дає саме життя. Таку ж позицію займає М. Монтень, який у своїх «Пробах», коментуючи діалоговий метод навчання античності, зазначав, що бесіда є найпліднішою і природнішою вправою нашого розуму.

На думку І. Канта значимість філософської культури полягає в тому, що вона дає можливість учневі бачити сам корінь моральності, який є правильним способом мислення. Філософія показує шлях, йдучи яким людина знову народжується. Його перша природа перетворюється на другу, духовну природу, яка стає звичною. У відсутності ж системно вираженої філософії, її основного змісту, який завжди є проблема, логічно в кращому разі навчити тільки філософствуванню. [3, с. 620-621]. Особливий інтерес представляє думка Г. Гегеля, який у свій час був ректором гімназії в Нюрнберзі і викладав філософію. До складу філософії він включав логіку, натурфілософію, філософію духу, мораль, естетику, філософію релігії та історію філософії. Але згодом із кола філософських знань Гегель вимагав беззастережного виключення історії філософії, оскільки їй має передувати спекулятивна ідея як основа розуміння історії філософії в її необхідному внутрішньому змісті та розвитку, а не у формі випадкових та «пустих думок». Філософія ж, вважав Гегель, має розвивати розум, здатність до роздумів.

На наш погляд, філософію легше зрозуміти і пояснити безпосередньо займаючись нею, тобто, філософствуючи, а не описуючи її з боку. Так, М. Хайдеггер стверджував, що філософію не можна вловити і визначити манівцем як щось інше, ніж вона сама. Вона вимагає, щоб ми дивилися не в бік від неї, але добували її з неї самої... Вона сама є тільки коли ми філософствуємо. Філософія є філософствуванням.

Викладання філософії, на думку М.К. Мамардашвілі, можна визначити як філософську комунікацію, мета якої в тому, щоб індукувати думку слухачів, але думку, що не ототожнюється з псевдоактивністю у проблемному навчанні (за вирішенням,

наприклад, вигаданих проблемних ситуацій з історії філософії). Тобто головне завдання філософії – вчити. Найкраща передача знань трапляється тоді, коли викладач не займається «педагогікою», нічого сам спеціально не вчить, а є мовчазним прикладом. Але душевна смута тут і виникає.

Філософствування – це спосіб думки кожної живої людини. Ортега- і-Гассет із цього приводу зауважував, що жити – отже усвідомлювати себе, це ясно. Добре сказано: з початку живи, потім філософствуй - це, очевидно, в строгому сенсі початок всякої філософії, - так, це добре сказано, але треба пам'ятати про те, що життя у своїх витоках і в глибині складається з знання і розуміння себе.

Як було сказано, культурно-інформаційний чи традиційний підхід, орієнтований на історію філософії, є основним у системі вищої освіти. Але досвід викладання філософії свідчить, що набагато більший ефект дає проблемно-діяльна чи рефлексивна модель навчання. Можна вважати, що дана модель більш співзвучна духу філософії, вона відкриває більш короткі та ясні шляхи до досягнення її предмета. Філософське знання засвоюється за допомогою філософських методів, а саме, за допомогою активного філософствування.

Результати соціологічних досліджень підтвердили ефективність проблемно-діяльного (рефлексивного) підходу, суттю якого є рефлексивне філософствування. У навчальному закладі філософія ведеться за традиційною моделлю: у першому семестрі вивчається історія філософії, у другому – теорія філософії. Мета дослідження полягала у виявленні найефективнішої моделі викладання філософії.

Так 51,3 % опитаних вважають філософію важливим предметом навчального процесу, але водночас більше третини – 37,9% дали негативну відповідь, а 10,8% – важко відповісти. Такі дані не можуть не викликати занепокоєння. Чому тільки половина опитаних студентів має досить серйозне ставлення до філософії?

Розглядаючи перевагу респондентів щодо тем (розділів) філософії (пропонувався відзначити 3 найбільш важливі), були отримані такі дані: 60,4% назвали «Свідомість», 49,2% – «Пізнання», 44,8 % - «Діалектику», 23,0% - «Онтологію». «Історію філософії» відзначили лише 19,9% респондентів, а її вивчали при цьому цілий семестр! Можливо, причина тут полягає в тому, що в процесі навчання акцент робився на запам'ятовування імен, назв шкіл, формулювання ідей та понять тощо, що, звичайно, є мало привабливим заняттям, що не дає «їжі» для роздумів. Але на питання: «Чи можете ви назвати філософські школи, філософів, їх праці та погляди, що вивчаються в курсі філософії?» лише 38,4% респондентів відповіли – «так»; 46,3% – «ні»; 15,3% – «важко відповісти». Такі дані не можуть не викликати занепокоєння. Чому тільки половина опитаних студентів має досить серйозне ставлення до філософії? Виходить, робота протягом цілого семестру була мало продуктивною. Запам'ятати великий обсяг матеріалу, при цьому дуже різноманітного та суперечливого за змістом – важке завдання для студента, якщо врахувати той факт, що застосувати вивчене у житті ще складніше. Освоєння філософії на матеріалі історії філософії має обов'язково включати роботу з класичним текстами. Тому традиційні всеосяжні історії філософії при неспецифічному вивченні філософії є неефективними. «Чи вплинуло вивчення філософії на ваше вміння вільно розмірковувати, критично ставитися до себе і людей, тобто філософствувати?» Отримані дані говорять про те, що лише третина респондентів (30,1%) стали вільно розмірковувати і міркувати і пов'язують це з вивченням філософії. Близько половини

(48,1%) не бачать позитивних зрушень у розвитку здатності розмірковувати з вивченням філософії. П'ятій частині респондентів (21,8%) важко відповісти.

Таким чином, ґрунтуючись на результатах соціологічного опитування, а також аналізі вітчизняної та зарубіжної літератури, можна зробити висновок про те, що вивчення філософії у вузі за традиційною моделлю, по-перше, менш ефективно, ніж за проблемно-діяльнісною, або рефлексивною моделлю. Навчальний матеріал без належної опори на класичну філософську працю засвоюється частково, безсистемно, не викликаючи необхідного інтересу.

По-друге, традиційна модель не сприяє в належній мірі розвитку критичного мислення, умінню розмірковувати, міркувати, тобто філософствувати. А опанувати філософію, згідно з Рене Декартом, це значить вміти саме філософствувати, адже філософія одна тільки саме відрізняє нас від дикунів і варварів і що кожен народ тим більше громадянський і освічений, чим краще в ньому філософствують.

Література та джерела

1. Гегель Г. Работы разных лет в 2-х томах. Т. 1. Москва: Мысль, 1972. 668 с.
2. Декарт Р. Метафізичні роздуми. Київ: Юніверс, 2000. 417 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 500 с.
4. Філософський енциклопедичний словник // В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
5. Монтень М. Проби: вибране / пер. з фр. та примітки А. О. Перепаді; післямова В. Л. Скуратівського; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2012. 443 с.

ЗНАЧУЩІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Максим Єна

Науковий керівник:

Едуард Хряпін

Філософія освіти – це галузь філософії, яка займається дослідженням основних принципів та ідей, що підлягають освітній діяльності. У контексті історії освіти, філософія освіти є невід'ємною частиною розуміння того, як людство розвивало свої погляди на цінності та цілі освіти протягом історії.

Значущість філософії освіти в історичному контексті полягає в тому, що вона допомагає розуміти, які ідеї, концепції та теорії про освіту розвивалися на різних етапах історії, які проблеми виникали у минулому і які рішення було знайдено для вирішення цих проблем.

Вивчення філософії освіти в історичному контексті є корисним для розуміння сучасних тенденцій розвитку освітньої системи. Дізнавшись про те, які ідеї та концепції були успішними в минулому, використовуються ці знання для розробки

більш ефективних стратегій розвитку освіти в сучасному світі. Крім того, філософія освіти допомагає визначити ті принципи та цінності, які є важливими для освітньої системи сьогодні. Історія філософії освіти свідчить про те, що вона змінювалася залежно від культурних, соціальних і політичних контекстів [3, с. 98].

Давньогрецький філософ Сократ вважав, що метою освіти є розвиток моральної та розумової спроможності людини. Він навчав своїх учнів через діалог і довідувався про їхні думки, а не просто передавав знання. Аристотель, інший давньогрецький філософ, розглядав освіту як засіб досягнення щастя і вважав, що навчання повинно бути адаптоване до індивідуальних потреб учнів.

У середньовіччі філософія освіти була пов'язана з церковними навчальними закладами і привідкрила лише деякі можливості для розвитку науки і філософії [1, с. 350].

У епоху Просвітництва в Європі філософія освіти стала привертати більше уваги. Розвиток науки, технологій та промисловості змусили людей переглянути своє ставлення до освіти. Філософи Просвітництва, такі як Жан-Жак Руссо, Емануель Кант та Джон Локк, доклали зусиль для того, щоб розуміти, як найкраще виховувати людей, щоб вони стали морально відповідальними та розумними громадянами.

У ХХ столітті філософія освіти стала більш складною і розмаїтою. Вона розглядалася як важлива складова людського життя, що створює передумови для розвитку особистості, її самореалізації та соціального успіху.

Філософія освіти має важливу значущість в історичному контексті, оскільки вона допомагає зрозуміти еволюцію поглядів на освіту, розуміти проблеми та виклики, що виникали на кожному етапі її розвитку, і знаходити способи їх вирішення на основі досвіду попередніх поколінь [2, с. 18].

Крім того, філософія освіти дає змогу зрозуміти, які принципи та цінності лежать в основі сучасної освіти. Наприклад, дослідження історії освіти допомагає зрозуміти, що ідея виховання цілісної особистості не є новою, а виникла ще у давнину, проте змінювалась залежно від історичних та культурних умов. Таким чином, знання про історію освіти може допомогти у побудові сучасної освітньої системи, яка відповідає б потребам сучасного суспільства.

Отже, філософія освіти має велику значущість в історичному контексті, оскільки допомагає зрозуміти розвиток освіти протягом історії та знайти способи покращення сучасної освіти на основі досвіду попередніх поколінь.

Література та джерела

1. Бабанов К. Проблема визначення мети і завдання шкільної історичної освіти. 2001, № 6. 18-19 с.
2. Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: довідково-методичне видання / упоряд. Р.І. Євтушенко, О.В. Галєгова. 2-е вид. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 464 с.
3. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. Київ: видавництво імені Олєги Теліги, 2008. 128 с.

АРХІТЕКТУРА ПОМПЕЙ ТА ГЕРКУЛАНУМА КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Олександр Лелюшкін

Науковий керівник:

Лариса Слінченко

В статті досліджено та аналізовано архітектуру і житловий комплекс римських міст Помпеї та Геркуланум через призму грецької філософії та світогляду. Стаття містить детальні приклади дотримання філософських норм та установ еллінів у архітектурі та культурі Римської імперії.

Ключові слова: філософія, архітектура, античність, колонізація, цивілізація, світогляд, містобудування, житловий комплекс.

Постановка проблеми даної статті полягає в потребі дослідити давньоримську архітектуру через втілення в ній грецької філософії. Практичні завдання, з якими пов'язана проблематика статті, становлять обізнаність у системі філософії та архітектури, завдання сприяють вдосконаленню праці вчителя, довершеності його професійної діяльності та широких світоглядних орієнтирів.

Проблематику теми статті досліджували Т. Гребінник, В. Білополий та О. Плаксина, які провели дослідження зв'язку між функцією, формоутворенням та культурологічно – філософськими особливостями контексту архітектурного середовища міста та встановили паралельність історичного розвитку з філософією та архітектурою [1, с. 85].

Я поділяю думки та наукові погляди С. Буравченко та В. Карпова стосовно усвідомлення філософських мотивів і втіленні їх в архітектурі та містобудуванні.

Погляди О. Чижевського, які подані в колективні монографії «Архітектура, будівництво, дизайн в освітньому просторі» за редакцією доктора історичних наук В. Карпова є мені близькими, адже професійна думка Заслуженого архітектора України в опрацюванні матеріалів статті є особливо цінною у вивченні особливостей архітектури і її зв'язків з іншими видами мистецтва і діяльності людини.

Метою статті є дослідження та вивчення архітектури античних міст Римської імперії Помпеї та Геркуланум у призмі філософської та світоглядної думки цивілізації грецьких міст-полісів. У статті розглянуто передумови розвитку та вплив Давньогрецької цивілізації на території півдня Апеннінського півострова, колонізованого еллінами, на територіях якого згодом постануть міста Помпеї та Геркуланум, що втілять у власній архітектурі поєднання культурних, естетичних, духовних та філософських впливів Давньої Греції на територіях Римської імперії.

Надбання давньогрецької культури та здобутки Римської імперії становлять великий пласт світової історії, яка відома всім нам під назвою «Античність». З падінням Риму під натиском варварських племен у 476 р. н.е. культура античності на тисячу років опинилася похованою під руїнами і лише в епоху Просвітництва її згадали, зрозуміли та усвідомили. Сучасні історики часто звертаються до вивчення античних часів, які подарували нам так багато визначного та грандіозного, що крізь віки і сотні поколінь стало невід'ємною частиною людського сьогодення. Зв'язок Греції та Риму є

не випадковим, адже дві цивілізації тісно пов'язані між собою багатьма чинниками і сферами людського життя. Не зважаючи на те, що римські війська підкорили Елладу, якою в античності називалися грецькі території, вони не знищили її культурних та історичних надбань, а навпаки, грецька культура підкорила Римську імперію і змінила її як зовнішньо, так і внутрішньо. Римляни перейняли грецьке містобудування, філософію, освіту, систему життєвих поглядів, а пантеон грецьких богів перетворився в пантеон римських, імена яких були змінені. Постає необхідність звернення до аналізу ролі постаті зодчих минулого, які творчістю довели художньо – естетичні ідеали свого часу та викликали зацікавленість своїх сучасників [3, с. 42].

Перші грецькі поселення на території сучасної Італії виникли у VIII ст. до н.е. Переселенцями були колоністи, які освоювали нові землі через соціальні причини, адже на той час як материкова, так острівна та іонічна Греція страждала від збільшення кількості населення, недостатньої кількості родючих земель, відсутності пасовищ для худоби, у грецьких містах і поселеннях виникали проблеми голоду, нестачі ресурсів для виробництва, потреба в пошуку нових місць для ведення торгівлі, а тому потреба відкривати і освоювати нові землі далеко за межами Еллади була продиктована часом та ситуацією, якою була зумовлена. Грецькі поселення розкинулися на території Сицилії та охопили південь Апеннінського півострова.

Після розширення та зміцнення Римської держави регіон грецьких поселень не втратив свою архітектурну уособленість, а після перетворення Риму на центр великої імперії і розквіту в ній грецької культури південь Апеннінського півострова став ще яскравішим символом грецької причетності до історії та розвитку цих територій.

Архітектура міст Помпеї та Геркуланум увібрала в себе надбання грецької державності і утворилася під впливом філософської думки та поглядів жителів древньої Еллади архітектура яких в багатьох проявах може сприйматися через призму філософської думки. Нове формується на основі дослідження досвіду історії, традицій архітектури минулого [3, с. 42].

Великої уваги заслуговує амфітеатр давніх Помпей. Така архітектурна споруда була залучена для використання під час боїв гладіаторів та показів, здебільшого, для розважальних. Амфітеатр було споруджено вдалині від міста, щоб його використання не заважало звичному ритму життя населення. В цьому можна віднайти філософські ідеї представників давньої Греції, адже саме грецькі амфітеатри були споруджені вдалині від великих потоків людей, вважалося, що використання амфітеатрів повинно не заважати містам, а люди, які його відвідують повинні мати бажання насолодитися представленими картинами з життя, показ яких буде відбуватися у амфітеатрі.

Великої уваги заслуговує Форум Помпей, який містить будівництва різних епох та типів складності, однак в абсолютній більшості свого архітектурного ансамблю домінуючою є римська епоха, що розвинулася з надбань грецької культури. Форум є діловим центром міста. На його території проходять святкові події, відбуваються збори та проходять вибори. Відповідно за грецьким уявленням та філософією вибори мають бути прямими, коли увесь народ, який може брати в них участь збирається для цього. Римляни залишили та перейняли такий погляд на форум як значуще місце для населення, а враховуючи те, що грецька культура відтворилася в Римській імперії з новою силою, не має жодних підстав сумніватися в появі сильної архітектурної традиції на території Апеннінського півострова. В одній із частин Форуму

розміщувалося святилище Аполлона, яке у греків, а згодом у римлян, символізувало красу і витонченість людського тіла і духу, натхнення, бажання досягти досконалості та вершини людських можливостей як у силі тіла, так і в силі розуму, творчості та духовності.

Архітектурною та естетичною окрасою Помпей були театри, яких у місті було два. Театральні дійства проходили доволі часто, а на сцені ставилися трагедії, комедії та розважальні п'єси римських авторів. На той час театральне мистецтво Риму, під впливом Греції, розширило літературне надбання і на передові позиції вийшли вже римські митці. Погляд на театр у двох цивілізацій різоче не відрізнявся, тому що філософська думка була єдиною. Театральні дійства змальовували життя у всіх його проявах : від піднесених та ідеальних до нищих і мерзенних. Я дотримуючись точки зору... про те, що театральне мистецтво дозволяло краще пізнати людину, різнобічно поглянути на неї і сам глядач під впливом дійства міг стати кращим, або ж усвідомити свою недосконалість і духовну бідність власного життя.

Житлові будинки в місті Помпеї заслуговують уваги тим, що за II ст. до н.е. торгові зв'язки та культурні контакти, які з часом лише міцніли й розширювалися призвели до появи в житловій архітектурі елементів вишуканості, які до того були притаманними лише елліністичним містам. Отже, таким чином можна поділити думку С. Буравченка та зауважити, що філософія довершеності та вишуканості власного дому, його дорогоцінного оздоблення і прикрашання, яка була звичною для Давньогрецької цивілізації з плином часу ще більш зміцніла на територіях півдня Апеннінського півострова.

В південному італійському регіоні Пулья можна побачити гарні будиночки, які споруджені в грецькому стилі. Будинки пофарбовані у білий колір і їх розміщення створює вузькі вулички, між якими можна лише ходити. Такий архітектурний стиль є залишком від грецьких колоністів, адже саме на території спекотних грецьких міст та поселень архітектурне будівництво та розміщення житла зроблено таким чином, щоб спекотний клімат не дошкуляв місцевим мешканцям. Філософія такого будівництва говорить про бажання еллінів відтворити рідні краєвиди на далеких землях, що нагадують дім краєвидами моря і спекотним кліматом. Я згоден з точкою зору О. Чижевського в тому що таким чином в архітектурному та житловому комплексі відбивається туга за рідними місцями і бажання зробити нове місце проживання схожим на такий далекий, але рідний серцю і душі дім.

З дослідження можна зробити висновки про те, що філософський світогляд Давньогрецької цивілізації втілювався на нових територіях, колонізованих еллінами, а завоювання римської армії сприяли розквіту Грецької філософії з новою силою і втілили філософські ідеї еллінів у архітектурі півдня Апеннінського півострова. Необхідність осмислення ролі однієї з найдавніших професій – ролі архітектора обумовлюється змінами до розуміння соціальних потреб суспільства, реставрації історичної спадщини [3, с. 42].

Мистецтво містобудування, житлового комплексу та культурно - історичних пам'яток міст Помпеї та Геркуланум увібрала в себе найкращі традиції розуміння людини та основних світоглядних орієнтирів Давньогрецької цивілізації. Навіть в сьогоденні люди захоплюються величчю античної архітектури, пишністю її форм та нетлінності у часі. З упевненістю можна сказати про те, що філософія Давньої Греції

втілилася в архітектурі Помпей та Геркуланума і крізь її призму ми маємо змогу досліджувати філософічність та світогляд античних часів у поєднанні з життям звичайних городян. Історія архітектури завжди розглядає витвори мистецтва, тобто результати діяльності зодчого, його ролі у синтезі мистецтв. [3, с. 42]. Подальша наукова робота над темою статті має широкі перспективи. Опрацювання теми філософії, архітектури та містобудування є працею для утвердження історика як професіонала своєї галузі і як людини, яка вдосконалюється у власній професії та духовному житті.

Література та джерела

1. Архітектура, будівництво, дизайн в освітньому просторі: колективна монографія / за заг. ред. д-ра іст. наук В.В. Карпова. Рига, Латвія: «Baltija Publishing», 2021. 604 с.
2. Буравченко С.Г., Карпов В.В., Бармашина Л.Н., Пивоваров О.Г., Бжезовська Н.В. Філософія архітектурної творчості: навчальний посібник / за заг. ред. С.Г. Буравченка. Херсон: Олді-плюс, 2021. 228 с.
3. Гребінник Т.О., Білополий В.В., Плаксіна О.І. Філософія в архітектурі: Сучасний погляд. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2018. № 6. С. 247-248.

РОЛЬ І МІСЦЕ ФІЛОСОФІЇ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ілона Крисенко

Питання щодо ролі і значення викладання філософії в сучасних закладах вищої освіти є доволі дискусивним і воно на теренах України розглядається не вперше. Свої погляди щодо даної тематики висловили такі українські дослідники, як М. Попович, Л. Губерський, В. Лозовий, О. Хома, Ю. Костенко, П. Карлюк тощо. У них звісно відрізнялися думки хтось вважав, що вона є невід'ємною складовою навчального процесу, а хтось ні. Прочитавши статтю Петра Карлюк «Чи потрібна нам філософія?», з деякими судженнями я погоджуюсь, а з деякими ні. Наприклад в роботі автора зазначено, що «за допомогою філософії людські спільноти здатні осмислювати не лише своє буття, а й здійснювати культурну експансію, нав'язувати власний символічний світ, своє сприйняття іншим, менш розвиненим народам, тим самим здійснювати мирне завоювання. Народи, що мають розвинуті філософські системи, це народи – лідери, а розвиненість філософії – це своєрідний показник розвитку народу» і з цією думкою я повністю погоджуюсь. Бо філософія вона як мова, ідентифікує нас як окрему націю, що ми маємо свої судження, уявлення щодо світу його світосприймання, маємо видатних філософів як Ю. Котермак, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, М. Бажан та багато інших, саме вони вплинули на розвиток як вітчизняної так і зарубіжної філософії [2].

Тому на мою думку, філософія – є важливою дисципліною у вищих навчальних закладах і тому її потрібно викладати і вивчати, досліджувати і пізнавати. Філософія навчить студентів раціонально і критично мислити, розставляти пріоритети в своєму житті відповідно до їх цінностей, надає можливості сформуванню свій індивідуальний погляд і світосприймання навколишнього світу. Філософія – це не лише наука, яка вивчає і досліджує навколишнє середовище, людину і її існування в ньому, а вона вчить нас мислити, висловлювати свої власні судження, самостійно формувати свою думку і нести за неї відповідальність. Саме ця навчальна дисципліна дає знання щодо розвитку суспільства і сприяє зростанню соціальної зрілості людей, формування їхнього мислення. [3]

Відповідно, заняття філософією у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) має такі наслідки: по-перше, вони формують культуру розумового мислення творчо мислячої особистості, що є надзвичайно важливим для будь – якого фахівця. По-друге, культура розумового мислення відкриває для фахівця шлях до творчої діяльності. Він сам ставить і вирішує завдання в межах власної професійної компетентності. По-третє, знання з філософії формують у студента стратегічне мислення, визначаючи шлях до успіху, як у професійній діяльності, так і в його особистому житті; при цьому успіх досягається не випадково, а на основі усвідомлено сформованих цілей і його діяльності. По-четверте, завдяки філософії студент розширює діапазон своїх можливостей, роблять його більш вільним у здійснюваній ним діяльності. [1]

Отже можна зробити висновок, що філософія має важливе місце у навчальних дисциплін вищих навчальних закладах. Вона є допоміжним компонентом, яка допомагає сформувати майбутнього фахівця, який має раціонально – критичне мислення, вміє самостійно вирішувати життєві цінності і має позитивний вплив на розвиток навколишнього світу. Але слід зазначити, що для того аби була ефективність від даної дисципліни потрібно, щоб в цьому був зацікавлений викладач, і щоб заняття були цікаві, і щоб занять було в міру.

Література та джерела

1. Вступ до філософії: історико-філософська пропедевтика: підручник / ред. Г.І. Волинка. Київ: Вища школа, 1999.
2. Карлюк Петро. Чи потрібна нам філософія? *Волинські новини*. 27 січня 2015. URL: <http://www.volynnews.com/blogs/ukrayintsiam-brakuye-filosofiyi-rozumu/chy-potribna-nam-filosofia/> (дата звернення: 23.03.2023).
3. Кіпень В.П., Коржов Г.О. Викладачі вузів: соціологічний портрет. Донецьк: АСТРО, 2001. 198 с.
4. Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови: матеріали Всеукр. наради зав. каф. соціально-гуманіт. дисциплін / уклад. К.М. Левківський та ін.; ред. В.П. Андрущенко та ін. Київ: Генеза, 1997. 162 с.

СЕКЦІЯ «ОСВІТА Й СУЧАСНЕ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ВИХОВАННЯ: ЗНАННЯ, ЦІННОСТІ ТА ФУНКЦІЇ»

МУРАЛИ У СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: НАЦІОНАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Ігор Коляда, Дмитро Пацерук

Монументальний живопис – старий як світ. Це найдавніше мистецтво, відоме людству і яке дійшло до наших днів. Сьогодні мурали, арт-декор на архітектурних спорудах – це невід'ємна частина окраси великих міст.

В умовах відкритої агресії путінського режиму проти самостійної Української держави українська молодь повинна мати свою життєву позицію, виражену у ставленні до держави, загальнолюдських і національних цінностей, української культури, народних традицій.

Гострота нинішньої суспільно-політичної ситуації вимагає від кожного громадянина самовизначення і національного самоусвідомлення, яке формується на основі вже минулих для нас епох, а мурали присвячені видатним історичним діячам, візуалізуючи минуле України, сприяють вирішенню завдань, які постали перед українським суспільством з його викликами. Це і визначає суспільно-політичну актуальність та наукову значимість нашого дослідження.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у спробі розкрити виховну цінність і націокультурно роль муралів у формуванні національної свідомості нової генерації українців.

Мурали та графіті та, які є невід'ємною складовою організації міського середовища, як якісно нова художня практика – урбаністичного мистецтва, яке сублімує різноманітні за естетичними, ідейними та технічними складовими творчі роботи або практики, виконані в міському середовищі, як слушно зазначає Короблев, контексті вуличного мистецтва є важливим чинником, що сприяє формуванню національної свідомості українців. Вона об'єднує всі види і напрями художнього матеріального та процесуального мистецтв (художня акція, графіті, інсталяція, мурал-арт, перформанс, скульптура та багато інших) [3, с.12].

Мурали є розписами на стінах та фасадах житлових будинків або промислових об'єктів, які покривають усю площину поверхні й створюються з дозволу представників влади або на їх замовлення та яким притаманні характерні сюжетні композиції та складна техніка виконання [1, с.235].

Дослідники специфіки графіті й муралів у контексті урбаністичного мистецтва вважають їх якісно новою художньою практикою. Вона об'єднує всі види і напрями художнього матеріального та процесуального мистецтв (художня акція, графіті, інсталяція, мурал-арт, перформанс, скульптура та багато інших). Мурали (від лат. *Mūrālis* – «стіна») – це стилістичні зовнішні розписи на стінах та

фасадах житлових будинків або промислових об'єктів, володіють характерними сюжетними композиціями та складною технікою виконання. Як правило мурали покривають усю площину поверхні й створюються з дозволу представників влади або на їх замовлення [1, с.236].

Мурали, як засіб вираження потягу до соціальних змін, вираження протесту або певних прагнень у суспільстві, на наш погляд, можуть слугувати і засобом формування національної свідомості нової генерації українців.

Графіті в Україні, як слушно зазначає відомий український художник В. Греха (Dilk), поступово втрачає актуальність – практики урбан-арту, котрі раніше надавали перевагу класичному графіті, реалізуються у сфері мурал-арту – абстрактного розпису й ілюстративності, творчо експериментуючи в межах експозиційного простору українських міст (Стрит-арт в Україні, вандалізм та авторське право на графіті: художник Віталій Грех (Dilk) про вуличне мистецтво) [1, с.236].

На сучасному етапі осередками урбаністичного мистецтва в Україні є Київ, Луцьк, Львів, Одеса та Харків, Чернігів, що пояснюється відповідним рівнем розвитку міського простору.

На 2016 рік припав пік створення композицій на стінах будівель в Україні, коли багато іноземців почали приїжджати на запрошення та реалізувати художніх задумів із 200 запланованих проєктів.

Найбільшу кількість, а саме 100 з яких, створено у Києві, Дніпрі, Одесі, Харкові, Львові та Маріуполі. Найбільш відомими у розвитку вітчизняного мурал-арту, зокрема й урбан-арту загалом, є твори українських художників О. Родняк (портрет українки, вул. Борисоглібська, 10А), С. Корбана (дівчина з птахами, вул. Антоновича, 138), А. Прута (пров. Лабораторний, 4), А. Максимова (мурал із зображенням птаха, вул. Академіка Булаховського, 40 - один із найбільших в Україні), О. Гребенюка (вул. О. Гончара, 24А), О. Бордусова та В. Манжоса (арт-дует *Interesni Kazki*, патріотичний мурал «Український святий Георгій», вул. Велика Житомирська, 38), В. Манжоса («Час змін», вул. Стрілецька, 4–6). У 2020 р. у Києві було створено найвищий мурал у Європі. Він сягає 78 м у висоту, а за площею досягає аж 1 155 метрів квадратних [1, с.135].

«Мистецтво – це наша зброя. Культура – це форма спротиву». Ці слова на одній з лекцій світового проєкту TED Talk пролунали з вуст Ширін Нешат, іранської політичної біженки, фотохудожниці та кінорежисерки, що живе і працює в екзилі в США [2].

І мова тут не тільки про мистецтво, вигнане з її рідного дому, а й про сьогодні. Адже мистецтво формує той контекст і культуру, яка і вирішує, як суспільство сприйматиме ті чи інші історичні події, а відповідно, яке суспільство і буде переможцем у війні. Це мистецтво інформаційного спротиву.

Серед головних тем, до яких художники прагнуть привернути увагу громадськості означеними роботами, є боротьба українського народу, спротив УПА, російсько-українська війна (2014-2022 рр.). Так, упродовж російсько-української війни (2014-2022 рр.) у багатьох містах України і світу з'явилося чимало стінописів на підтримку українського народу, його боротьби за перемогу й наближення миру. У цьому контексті важливе місце посідають мурали присвячені

видатному українцю – лідеру національного спротиву, командирі Української повстанської армії Роману Шухевичу (Тарас Чупринка).

Для нової генерації українців, що відстоюють свободу незалежної України в умовах відкритої рашистської агресії путінської РФ, Роман Шухевич – одна з найвидатніших постатей національно-визвольної боротьби, символ героїчної спротиву московсько-більшовицькому режиму. Ця людина, мабуть, як ніхто інший, є живим втіленням змагань та ідей українського народу. Життя борців – це життя на пограниччі між можливим та неможливим. На такому пограниччі жив Шухевич. Він увійшов в українську історію не як той, хто за пусти боровся, хто сів ненависть, а як той, хто в серці мав любов до України та до українця, любов, якій у данині зложив усе.

Роман Шухевича, що ставши за життя символом та легендою, був і живою людиною, любив життя і хотів жити. Ненавидів терпіння, в'язницю та смерть. Але він вмів побороти страх перед смертю. Не любивши слова герой, він-таки героєм був. Про героїзм так важко щось сказати, щоб в сказанім бриніли чисті тони. Можливо, краще, щоб у поклоні схилити голову перед лицем посвяти. Тому образ командира УПА, втілений у муралах, може слугувати одним з ефективних наочних засобів впливу на свідомість молодого людини. Тематика муралів присвячених Р. Шухевичу досить різноманітна. На Січеславській набережній в м. Дніпрі поруч з портретом розмістили слова Романа Шухевича: «мудрих не обдурити, чесного не купити, сильного не здолати». Окрім, м. Дніпра, мурали присвячені командирі УПА створені також у м.м. Одесі, Києві.

В умовах протистояння агресії путінської Росії мурали, присвячені Роману Шухевичу, відіграють важливу роль не тільки у вихованні нової генерації національно свідомих громадян, патріотів, активних особистостей покоління молодих українців, а є ефективним засобом національно-просвітницької пропаганди українців в цілому.

Отже, мурали – це не тільки окраса міста, оскільки виконані на багатоповітряхках художні твори, які мають як змістове й естетичне навантаження, але і важливий засіб масового впливу на формування національної свідомості нової генерації українців.

Література та джерела

1. Гаврилаш І. Мурали та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності. *Культура України*. Серія: Культурологія. 2018. Вип. 62. С. 235-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kukl_2018_62_25 (дата звернення: 27.03.2023).
2. Голос вулиць і 100 днів війни. Про що кричать мурали та графіті? *Lb. Ua. Дорослий погляд на світ*. URL: https://lb.ua/blog/andrii_darkovich/518764_golos_vulits_i_100_dniv_viyuni_pro_shcho.html (дата звернення: 27.03.2023).
3. Кораблева А. Стрит-арт, паблік-арт, уличное искусство: дифференциация понятий. *Эстетика стрит-арта: сборник статей Санкт-Петербургский государственный университет промышленных технологий и дизайна*. Санкт-Петербург, 2018. С. 10-17.

ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДИТИНСТВА І ДИТИНИ

Світлана Лупаренко

Дитинство є початковою фазою життєвого циклу людини й ототожнюється з певною віковою верствою (класом) – дітьми [8]. У свою чергу, поняття «дитина» виходить з розуміння поняття «людина», яке є складним і розглядається різнобічно.

Так, людина визнається біологічним об'єктом із закладеним генетичним кодом – спадковістю (Е. Геккель, Г. Гемгольц, Ч. Дарвін, У. Джеймс, З. Фрейд). Також людина розглядається як психічна істота, яка запрограмована на певні дії, реакції, поведінку, котрі можуть змінюватися завдяки впливу середовища (К. Лешлі, Б. Скіннер, Е. Торндайк, Дж. Уотсон, Р. Фрейджер). Окрім того, людина визнається унікальною особистістю і вищим духовним принципом (Ж. Лакруа, К. Роджерс, А. Маслоу, Є. Муньє, Л. Шестов).

До того ж, існують уявлення про людину (О. Іонова, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Франкл, Р. Штайнер, П. Юркевич) [1; 2; 4; 6; 7; 8], які інтегрують вищезазначені підходи, а отже, розкривають образ людини як цілісної тілесно-душевно-духовної істоти, психічна структура якої виявляється в єдності та взаємозв'язку розумової, вольової та емоційно-почуттєвої сфер. Згідно з цими ідеями людина є триєдністю тіла, душі й духу, тобто людина постає як урегульована взаємодія тілесних та душевно-духовних функцій і видів діяльності, у якій пріоритетну роль має найвищий принцип людини – її духовні індивідуальні сили. Представники цього підходу особливу увагу приділяють творчості, активності, самосвідомості й самореалізації особистості, формуванню її «Я», вихованню характеру та індивідуальних здібностей. Розвиток дитини має спонтанний характер та визначений уродженим прагненням особистості до самоактуалізації.

Із огляду на це дитина – людська істота віком до 10–11 років, яка відрізняється певними психічними особливостями (образність мислення, відкритість світу, щирість спілкування, природна допитливість, потреба у власній активній діяльності тощо).

Історично у працях філософів дитинство традиційно досліджувалося у двох аспектах – права і виховання; при цьому в обох аспектах домінуючою була ідея залежності та несамостійності (і не лише дитини). Зокрема, Платон і Аристотель спиралися на норми права, що були прийняті в античності відносно неправоздатних членів суспільства (жінки, діти, раби). У концепції Г. Гегеля дитина розглядалася як істота, що підлягає вихованню. У Г. Гегеля, як і в І. Канта, значна увага приділялася правовому аспекту дітей і дитинства. Сучасна філософія розглядає дитинство не як автономне явище, а як особливий макрокосм, який містить інші світи, зокрема і світ дорослих, а його специфічним, невід'ємним елементом є дитячість [3]. Дитинство як філософський феномен не має константної форми і виступає мірою можливостей особистості. Воно стає тією основою в житті людини, яка формує її як особистість [5]. Окрім того, філософи наділяють дитинство специфічними почуттями і здібностями, даром особливого проникнення у світ речей.

Питань дитинства досліджуються сучасними вченими-філософами в різних напрямках, зокрема:

- розкриття суті дитинства і дитячості у філософсько-антропологічному контексті, філософське осмислення дитинства (Л. Українець, О. Циган та інші);
- філософія для дітей (Н. Гавриш, Є. Данникова, О. Лінник, Є. Смотрицький, О. Сухомлинська та інші);
- філософія дитинства як синтез педагогіки і філософії, який утворює напрям філософсько-педагогічних знань про дитину й дитинство, предметом якого виступає дитинство як унікальний, особливий спосіб буття та стан дитини, її природа, специфіка сприйняття, пізнання, мислення, формування світогляду особистості в дитячі роки з метою їх урахування в освітній діяльності (Т. Кочубей та інші);
- дитиноцентризм, особистісна і гуманістична спрямованість процесу виховання дітей у сучасних умовах (В. Бак, О. Квас, В. Кремень, В. Покась та ін.).

Отже, сучасна філософія розглядає дитинство як феномен людського життя, макрокосм, що містить у собі інші світи, зокрема світ дорослих, і невід'ємним елементом якого є дитячість. Водночас дитина є тілесно-душевно-духовною істотою віком до 10-11 років, якій притаманні природна допитливість, образність мислення, щирість, відкритість, потреба у власній активній діяльності тощо.

Література та джерела

1. Іонова О. Дитина в сучасному суспільстві (вальдорфська педагогіка як «екологія дитинства»). *Педагогіка і психологія*. 1999. № 1. С. 86-92.
2. Іонова О. Образ дитини у Штайнер-педагогіці. *Історико-педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Умань: УДПУ імені Павла Тичини, 2012. № 1. С. 44-48.
3. Кочубей Т. Філософія дитинства в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2001. 271 арк.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / редкол.: О.Г. Дзевєрін та ін. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. 1977. 668 с.
5. Українець Л. Дитинство і дитячість у філософсько-антропологічному контексті : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 17 с.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х тт. / укл. Е.Д. Дніпров. Київ: Радянська школа, 1983. Т. 2. 360 с.
7. Щербак І. Діти у народній термінології: лексика і символіка. Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження: у 5 т. / наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 2008. Т. 1. Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. 400 с.
8. Steiner R. The renewal of education. Great Barrington, MA: Anthroposophic Press, 2011. 285 p.. URL: https://steinerlibrary.org/Lectures/301/The_Renewal_of_Education.pdf (дата звернення: 01.09.2022).

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСТВА

Михайло Харламов, Марина Чиркіна

Доба інформаційної революції, яка вносить кардинальні зміни в життя людства і яку прогнозували вчені, настала. Коли на початку 1960-х років під тиском нових, небачених доти інформаційних технологій, які зароджувалися в надрах індустріального розвою, наука відчула, що в усталені структури індустріального науково-технічного прогресу вриваються свіжими струменями якісно нові алгоритми, які докорінно змінюють навколишнє середовище і людське світосприймання, то наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. заговорили про «золоту добу» інформації і становлення інформаційного суспільства.

Чи не найбільшим досягненням інформаційного суспільства є те, що завдяки створенню нового інформаційно-технологічного середовища, інформація миттєво долає відстані, власне, відстані для неї практично зникають. Завдяки глобальній комп'ютеризації, телефонізації, Інтернету ця інформація стає доступною майже кожному членові суспільства у розвинених країнах, а в перспективі стане доступною кожному мешканцю нашої планети.

Світовий інформаційний вибух спричинив переворот у суспільній свідомості, примусив по-новому мислити, шукати нові підходи у всіх сферах суспільного життя. Вчені світу, як і українська вітчизняна наука, осмислюють нову якість постіндустріального суспільства, дають йому теоретичне обґрунтування, прогнозують майбутнє.

Саме поняття інформаційного суспільства не має загальноприйнятої точної і всеохоплюючої дефініції. Дослідники сприймають його як наступний ступінь розвитку людства, на якому домінуючим об'єктом у сферах виробництва та споживання стають інформаційна продукція та послуги. Ось які характеристики, притаманні такому суспільству: значні інформаційні ресурси; виробництво, зберігання та передача як аудіовізуальної продукції, так і ділової і розважальної інформації стає найважливішою частиною економіки; сформована інформаційна індустрія, яка включає в себе комп'ютерну і телекомунікаційну промисловість, розробників аудіовізуального змісту та програмного забезпечення, виробників елементної бази та побутової електроніки, мультимедійну промисловість; громадяни мають технічні та правові можливості доступу до різноманітних джерел інформації тощо [1, с. 22-23].

Перелік якісних характеристик інформаційного суспільства можна продовжити. Очевидне одне – в інформаційному суспільстві новий імпульс і нові якості отримує вся система масової комунікації, а надто та частина соціальної інформації, яка входить до її складу та охоплює світоглядну, духовну, естетичну, публіцистичну, побутову інформацію тощо. Безумовно ж, базовим у розумінні масової комунікації є інформаційний простір, в якому вона реалізується, живе та розвивається.

Коли йдеться про інформаційне поле конкретної держави (а кожна держава його має), то його межі ототожнюються з її кордонами, охоплюючи національні

територію, акваторію і повітряний простір. Саме у цих сферах діють засоби інформації, які й інформують, тобто повідомляють, зображають, складають про щось уявлення.

Загалом же поняття державного інформаційного простору не обмежується самою тільки територією країни. До складу цього поняття входять його суб'єкти, все матеріально-технічне середовище, вся інтелектуально-інформаційна власність цих суб'єктів. Отже, інформаційний простір – це досить великий і складний комплекс. Суб'єктами національного інформаційного простору, є передусім юридичні особи. Це:

- державні та недержавні інформаційні агентства;
 - органи державної влади, інші державні і недержавні установи (організації) – через створені ними у встановленому порядку інформаційні служби;
- державні та недержавні установи, служби і центри збирання, зберігання, дослідження та поширення статистичної, соціологічної, економічної, іншої суспільне значущої інформації;
 - спеціальні галузеві та міжгалузеві (проблемні, банково-інформаційні, довідкові тощо) установи і центри (бюро) наукової та науково-технічної інформації;
- державні та недержавні аудіовізуальні і друковані засоби масової інформації, структури, які їх об'єднують (компанії, корпорації, асоціації, спілки тощо);
- видавництва всіх типів, різних форм власності;
 - професіональні творчі об'єднання громадян у галузях науки, літератури і мистецтва, винахідницької та раціоналізаторської діяльності, збереження й охорони історико-культурної спадщини, інформаційного обслуговування (творчі спілки, товариства, асоціації тощо);
 - виставкові організації та центри;
 - бібліотечні, музейні, клубні та інші культурно-просвітницькі установи, які використовуються в інформаційній діяльності;
 - поліграфічні підприємства;
 - підприємства зв'язку та іншого матеріально-технічного забезпечення життєздатності національного інформаційного простору, збирання, дослідження та поширення інформації;
 - торговельні та інші установи з розповсюдження книжкової продукції і преси;
- зарубіжні і міжнародні організації, представництва, спільні підприємства, належним чином зареєстровані (акредитовані) в Україні;
 - органи захисту державних таємниць, національного інформаційного простору та охорони інформації;
 - філії (представництва) суб'єктів національного інформаційного простору України за рубежом;
 - інші, причетні до збирання, зберігання, дослідження і поширення інформації, державні та не державні формування, створені і зареєстровані в Україні відповідно до чинного законодавства [2, с. 3].

Суб'єктами національного інформаційного простору визнаються також окремі громадяни України та інших країн, які здійснюють відповідно до законодавства України професіональну творчу діяльність у галузі інформації індивідуально.

Інформаційний простір України суттєво впливає і на розвиток моральних якостей сучасного студентства, як найбільш активної частини нашого суспільства. Різноманіття інформації, що її отримують студенти нашої держави призводить до певної нестабільності у свідомості. Плутаються поняття «зла» та «добра», втрачається значення слова «моральність». Це може призвести до масової деформації свідомості молоді. Справою цілеспрямованого впливу на формування духовно-моральних якостей сучасного студентства повинна займатися держава, шляхом формування інформаційного простору та контролю за інформаційними потоками.

З телебачення повинні бути зняті передачі та художні фільми, що прославляють та підтримують романтичний імідж «благородного бандита». У справі формування моральних якостей студентів держава повинна спиратися на підтримку вищих навчальних закладів та родини студента. Інформаційний простір в межах нашої держави повинен спиратися на поняття «чесність», «патріотизм», «доброта», «повага» тощо.

Література та джерела

1. Гриценко О., Шкляр В. Основи теорії міжнародної журналістики. Київ: 2002, 232 с.
2. Карпенко В. Інформаційний простір як чинник національної безпеки України. URL:<https://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=76> (дата звернення: 23.03.2023)

ЕСТЕТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИЯВИ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Надія Воронова

*Віддай людині крихітку себе.
За це душа наповнюється світлом*
Ліна Костенко

Стан культури сучасного суспільства та значення особистості в ньому тяжіють до онтологічних основ. Трансформація культури, її модернізація в бік антропології, інформаційних технологій не залишають сумніву. Людина стає і феноменом, й інструментом в сутнісному дослідженні онтології культури. У філософських та історичних дослідженнях спостерігається відчуження людини від суспільства, у заглибленість власного «Я». Людина, одночасно, і створює культуру, і підпадає під її вплив. Таким чином, саме в межах філософії культури, її сутнісних онтологічних основ відбувається становлення естетичної культури особистості. Нерозвиненість естетичної культури, відсутність духовності, загальне катастрофічне зниження рівня життя суспільства викликано воєнним станом, жахливою війною Російської Федерації проти України. Зростає тривожність, знижується відгук на біль «Іншого», який стає буденним, розповсюдженим явищем, з яким людина стикається на кожному кроці, кожного дня. Найбільше потерпають від даних процесів та подій діти та молоді люди,

адже їх сутнісні характеристики особистості ще недостатньо сформовані. Постійний внутрішній дискомфорт, емоційна напруга, що викликана загрозою життю, зміною умов звичного буття, призводить до втрати інтересу до сфери культури, естетики. Економічні, політичні цінності, які стають не просто важливими, а життєво необхідними, витісняють цінності духовні.

Актуальним сьогодні є дослідження національних інтересів та збереження наукового, культуротворчого потенціалу України [1, с. 58]. Адже ускладнення взаємовідносин із державами Сходу та Заходу, цивілізаційним вибором України, точніше, загрози цього вибору, вимагають формування у майбутніх фахівців не лише інформаційної, економічної, політичної культури, а й естетичної, як антропологічно присутньої у всіх інших. Суспільство трансформується, набуває нових форм свідомості та діяльності, що реалізуються в контексті західних цінностей, прав і свобод особистості, толерантності тощо. Людина знаходиться в умовах особистої відповідальності за власний вибір та вибір «Іншого», який постає так само екзистенційно важливим для власного «Я». Конче важливим на шляху перетворення суспільної свідомості виявляється модернізація її естетичної форми з орієнтацією на цінності Добра, Істини, Краси, які є духовним ґрунтом естетичної культури. В умовах зростаючого аксіологічного викривлення, маніпулювання свідомістю, виникає необхідність ревізії професійних компетентностей здобувачів вищої освіти взагалі, та естетико-культурологічної складової зокрема. Метою розвідки є дослідження фундаментальних видозмін розуміння естетичної культури. Реалізація мети конкретизується в завданнях: розглянути розвиток та зміни розуміння естетичної культури особистості; проаналізувати місце естетичної культури в професійній компетентності майбутніх фахівців; простежити здатність особистості усвідомлювати естетичну культуру як магістральну компоненту всього гуманітарного розвитку.

Відродження української культури, мови, історії спостерігається на протязі останніх десятиліть. Визначення української мови та літератури як обов'язкових навчальних дисциплін при вступі до закладів вищої освіти на будь-яку освітню програму – важливий крок в системі загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти. Обрання навчальної дисципліни «Історія України» профільним предметом на багатьох освітніх програмах, зокрема що мають військову, правоохоронну спрямованість, безумовно, підвищило інтерес до вивчення національної культури та історії. Вища освіта завжди транслює цінності, які панують в суспільстві. Вона виконує певні завдання, що прямо та опосередковано дається взнаки на змісті освітніх компонентів, особливо історії, культури, естетики, соціології, етики тощо. Також трансформуються форми, засоби викладання матеріалу, оцінювання, підходи до них, взаємодія викладача зі студентом в цілому [2, с. 131-140].

2020-2021 роки знаменувалися пануванням в світі пандемії COVID-19. Освіта гідно прийняла цей виклик, який, проте, став справжнім випробуванням. Вчені, підприємці визнають перевагу гуманітарного чинника над економічним: «Пандемія була трагічною для навчання. У нас було два роки – 2020 і 2021, коли 1,6 млрд дітей втратили шкільний час. І це та когорта, яка становитиме близько 40% робочої сили в другій половині XXI ст. Таким чином, можемо робити всі необхідні інвестиції в нашу фізичну інфраструктуру, але у нас немає людського капіталу і навичок для роботи з ним. Ми не отримаємо того зростання, яке нам потрібно. Тому це ще одна сфера, якій

необхідні великі інвестиції» [3]. Дані процеси, на нашу думку, сприяють якісним перетворенням в масовій свідомості суспільства, особливо молоді. Міниться розуміння естетичної культури, її вагомість в гуманістичній спрямованості освіти як такої. Також, переосмислюється динаміка вагомості моральних добродетей та ціннісних орієнтації в контексті дослідження та розкриття історичних подій та історичних постатей. Українці шукають духовні та моральні орієнтири в сучасниках та історичних постатях. Принагідно зауважу, що Ліна Василівна Костенко, нещодавня іменинниця – беззаперечний моральний авторитет української нації.

Естетична культура особистості вимагає постійного розвитку, адже формує емоційно-ціннісне відношення до дійсності. Відомо, що підвалиною естетичної свідомості є естетичне почуття, яке не дається людині від народження. Воно формується у віці активного становлення особистості, тому активно впливає на ціннісні орієнтири, вподобання, виражає потенційні творчі можливості, естетичну інтуїцію. Естетичне відношення людини до дійсності продукує більш стійкий вектор розвитку в напрямку найвищих людських цінностей. Це вступає в протидію з прикладними цінностями сучасного світу, як от прагматизм, надмірна раціональність, утилітаризм, панування матеріального над духовним, товаро-грошові відносини, які часто-густо набувають переваги.

Естетична свідомість суб'єкта інтеріоризує перехід ідеалів всередину самої себе, де вони стають метою розвитку, основоположними орієнтирами, в які людина вірить. Це зближує духовну та естетичну культуру. Естетична культура представляє собою тісний взаємозв'язок духовно-естетичних цінностей, які продукують діяльність людини, нові її форми, види, змістову насиченість. Так, сьогодні спостерігається активний розвиток перформансу як прояву акціонізму у мистецтві, що втілює особливості поезики, естетики та художніх засобів естетичної культури. Це пояснюється історією: терор під час панування сталінізму, застій під час секретарування Л. Брежнєва не давав змоги митцям вільно виявляти свої внутрішні потенції на зовні. Тому, акціонізм, перформанс, що виринув на волю, характеризується ознаками художнього протесту, естетичного дебошу, мистецького хуліганства.

Зазначені естетичні процеси в умовах воєнного часу висувують на порядок денний аналіз внутрішньої свободи суспільства в цілому й особистості зокрема. Сучасний здобувач вищої освіти, опановуючи цикл історико-культурологічних та естетико-мистецтвознавчих дисциплін прагне дізнатися про сучасні тенденції в американському, європейському, українському естетико-мистецькому, історико-культурному світі. Затираються кордони, забобони, канони не лише в мистецьких процесах, а і в сприйнятті, саморозвиткові, самовираженні. Освітні компоненти вимагають трансформації змістового наповнення, подання матеріалу, пояснення та уточнення подій, явищ; відповідність загальним, спеціальним компетентностям та програмним результатам навчання.

Література та джерела

1. Ткаля О.В. Національні інтереси та цінності як основа існування і розвитку національної держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022.

Вип. 4, С. 58-61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/12> (дата звернення: 22.03.2023).

2. Смакота В. Освіта як соціальний інститут: історія, соціологічні дослідження, виклики воєнного часу. Колективна монографія. С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. *Українське суспільство в умовах війни*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С.131-140.

3. Davos 2022: What next for global growth? Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/what-next-for-global-growthdavos> (дата звернення: 23.03.2023).

ФІЛОСОФІЯ ЯК СПОСІБ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ

Людмила Шкіль

В сучасному світі на філософію покладається надзвичайно велика місія: вона має, насамперед, допомагати розвивати критичне мислення, має навчити людину самостійно міркувати, розвинути в людини навіть і футурологічні здібності, тобто навчити давати певний прогноз подіям з майбутнього, але, мабуть, найбільша місія філософії – це виховати людину, з міцною життєвою активною позицією.

Ставлення до філософії як до засобу виховання особистості ми зустрічаємо ще в епоху Просвітництва, коли французький філософ Ж.-Ж. Руссо в роботі «Еміль або про виховання» розвинув ідею вільного виховання, яке слідує саме за природою дитини. І це був новий погляд на виховання, який змінив світоглядні установки педагогів у майбутньому. Адже, започаткована ще в епоху середньовіччя система покарань та залякувань у вихованні, вона продовжувала діяти і в наступні часові періоди. Така система виховання згодом формувала у дорослому віці низьку самооцінку, невпевненість, песимізм.

За зближення виховання з життям та досягнення цілей виховання в практичній діяльності виступав такий філософсько-педагогічний напрямок як прагматизм. Засновниками течії прагматизм були Чарльз Пірс та Уільям Джеймс. Вони прагнули створити нову філософію, яка була б поза межами ідеалізму та матеріалізму. Основні положення філософсько-педагогічної системи прагматизму полягали в тому, щоб школа не була відірвана від життя. В процесі навчання діти мають вчитися долати перешкоди, вчитися вирішувати якісь складні життєві завдання. Інтереси дитини мають стояти на першому місці. І завдання навчання та виховання має полягати в тому, щоб виховати людей, які будуть добре пристосовані до життя. Саме така роль, на разі, покладається зараз на сучасну філософію. Для того, щоб філософія сприймалась, не як академічна дисципліна, не як прерогатива тільки вузького кола спеціалістів, а як життєво важлива і практична дисципліна велика функція покладається саме на викладача філософії. Адже від того, як подає матеріал викладач, як показує практичну сторону філософії та практичне застосування філософських знань буде залежати і сприйняття філософії молоддю.

Адже філософія – це наука, яка формує цілісний та концептуальний світогляд. І саме від філософії мають іти практичні виходи в педагогіку. Саме на філософію покладається велика місія – виховати щасливу, незалежну, самостійну та самодостатню особистість. Особистість, яка має власну думку, з приводу подій, які відбуваються безпосередньо навколо неї та подій, які відбуваються в її країні та світі загалом, особистість, яка вміє захищати свої кордони, та, зрештою, особистість, яка вміє і хоче бути щасливою.

Саме філософія має йти в ногу з часу і давати правильні орієнтири сучасній молоді. Адже саме філософія розглядає людину цілісно, а не просто як фізичне тіло. Філософія розглядає людину як складну, невідому, загадкову, недосліджену систему. Адже людина це і думка, і мислення, і дух, і душа, і розум, і емоції, інтуїція та інтелект і багато інших різноманітних аспектів. Недаремно засновник німецької класичної філософії Іммануїл Кант вважав, що основним завданням філософії є дати відповідь на питання «Хто така людина?», а усі інші питання, порівняно з цим, мають другорядне значення. Саме наш найбільш відомий філософ Григорій Савич описав людину як таку, що володіє думкою: «... не зовнішня плоть, але наша думка – то є головна наша людина. В ній ми містимся. Вона і є ми» [1, с. 55]. Надаючи, таким чином, філософське обґрунтування для вдосконалення самої основи людини – її характеру. А виховання характеру людини – це поле гуманітарної, і передусім філософської освіти.

Філософсько-педагогічну концепцію навчання та виховання розвивав ще один досить відомий український філософ Памфіл Юркевич. Він наголошував на тому, що за своїм значенням для формування людини виховання має стояти вище від навчання. Адже навчання передає учням правильні відомості, а навчання – найкращі якості. «Педагогіка дає нам зрозуміти завдання виховання як справу вищу і святу, як справу, яку було б недостойно виконувати, маючи почуття поденника або фабричного робітника. Якщо божественне об'явлення від усіх звань звання царя, священника і вчителя, то наука про виховання розвиває і виправдовує це поняття про велич останнього звання в людських суспільствах і вказує на випробуванні засоби й умови, за яких справжній вихователь буде відповідати своєму призначенню» – писав Памфіл Юркевич [2, с. 41].

Освіта повинна носити гуманний характер, повинна виховувати та формувати у людині людяність. Вона має сформувані у людини цілу низку духовних цінностей таких як, наприклад, істина та любов, спокій душі та врівноваженість, розсудливість та поміркованість, мудрість та емпатію тощо...

Саме тому перед сучасною філософією стоїть надзавдання – вона повинна дати людям таку теорію та практику, які б духовно збагатили б людину, вона має допомогти людям зрозуміти своє призначення та знайти свій власний сенс буття.

Література та джерела

1. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / пер. М. Кашуба; пер. поезії В. Войтович. Львів: Світ, 1995. 528 с.
2. Юркевич П. Читання про виховання. Львів: Видавництво «Апріорі», 2021. 220 с.

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПАТРІОТА

Ігор Федоров

На сьогодні пріоритетна роль в процесі агресії росії та розбудови української держави належить формуванню патріотичних почуттів та цінностей. Тому у сучасних державних програмах визначаються стратегічні завдання виховання в особистості любові до Батьківщини на основі національних і загальнолюдських цінностей [1, с.57-60].

Історико-філософське виховання - це підхід до виховання який передбачає вивчення історії та філософії як особливе знання для формування світогляду.

Основна ідея історико-філософського виховання полягає в тому, що знання минулого та аналіз його філософського змісту дозволяють глибше розуміти сучасність та створювати критичне мислення у вивчення.

У контексті філософсько-філософського виховання здобувачі освіти вивчають історичні факти та події, аналізують їх причини та наслідки, а також вивчають філософські теорії та спостереження, які враховують різні соціальні, приватні та культурні явища.

Історико-філософське виховання допомагає здобувачам освіти стати активними та мислячими громадянами, аналізувати та оцінювати різні ідеї та уявлення, а також будувати світогляд та ставлення до них.

Історико-філософське виховання – це метод виховання, заснований на вивченні історії філософії та культури, а також на філософському аналізі та резонансії подій та фактів минулого. Він спрямований на розвиток у студентів до історії, розуміння своєї ролі в ній, а також на формування критичного мислення та етичних засад.

Існує кілька методів історико-філософського виховання, які можна застосовувати у освітньому процесі:

1. Метод аналізу історичного досвіду – виявлення в історії філософії та культури з урахуванням спостережуваних та взаємозв'язків між ідеями та філософськими школами. Цей метод допомагає здобувачам освіти зрозуміти, як філософські задуми та ідеї були розроблені та включені до суспільства в минулому, а також як вони ставляться до майбутнього та майбутнього.

2. Метод включає обговорення та аналіз обговорення філософських та культурних тем серед групи здобувачів освіти або зі здобувачем освіти та викладачем. Цей метод дозволяє здобувачам освіти виробляти критичне мислення, аналізувати та оцінювати різні точки зору та розвивати власні аргументи.

3. Метод історичної реконструкції включає вивчення та аналіз історичних подій та фактів з точки зору їх філософського та культурного контексту. Цей метод допомагає здобувачам освіти побачити різні філософські, соціальні та фізичні фактори властивостей на історичні події та як вони передбачаються у майбутньому.

Історико-філософське виховання можна використовувати як один із методів патріотичного виховання. Він описує історію та філософію своєї країни, її культуру, традиції, досягнення та проблеми з метою формування патріотичних почуттів та переконань у молоді.

Патріотичне виховання, наголошує М. Дідовець, – складова загального виховного процесу учнівської молоді, головною метою якого є набуття нею соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури [2, с. 30-32]

Історико-філософське виховання допомагає людям зрозуміти історичні та культурні особливості своєї країни, її сприйняття та роль у світовій історії. Це патологічне формування патріотичної свідомості та любові від народження.

Історико-філософське виховання – це процес формування в людини кісток та філософських фактів, розвитку та процесів, їх взаємозв'язку та сприйняття для сьогодення та майбутнього. Завдання історико-філософського виховання в залежності від контексту можуть включати:

1. Формування критичного мислення та пошуках навичок. Через аналіз фізичних та філософських фактів людина може визначити їх достовірність та сприйняття, а також розвинути навички критичного мислення та аналізу.

2. Розвиток емпатії та соціальної відповідальності.

Сучасна українська філософія освіти, філософія виховання та педагогіка працюють над побудовою цілісної системи патріотичного виховання, спрямованого на формування ініціативної, відповідальної, духовно багаті особистості з почуттям власної гідності, любові до Батьківщини, розвинутою творчою активністю та критичним мисленням, проте «ми досі не маємо чіткої концепції національно-патріотичного виховання...» [2, с. 30-32].

Таким чином, в умовах сучасного розвитку знань і технологій, національно-патріотичне виховання потребує філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-морального насичення патріотичної виховної системи. Сучасна педагогічна наука безперервно повинна еволюціонувати, набувати все глибшого національного змісту і характеру, творчо використовуючи кращі досягнення інших народів. Молоді потрібно оволодіти не лише системою наукових знань, а насамперед цілісною національно-патріотичною культурою, духовністю. Без піднесення громадянської самосвідомості, патріотичного потенціалу населення, а також української державності неможливо розраховувати на успіх у Відродженні Батьківщини [3, с. 78].

Література та джерела

1. Власенко О. М. Історично-філософські основи аналізу патріотизму як духовної цінності суспільства. *Проблеми освіти: науково-методичний збірник*. 2015. № 85. С. 7-60.

2. Дідовець М. Коли бракує концепції національного виховання. *Віче*. 2005. № 2. С. 30–32.

3. Кульчицький В. Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 30. С. 76 - 79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_29

ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В СУЧАСНОМУ ВИХОВАННІ: ВІДКРИВАЮЧИ НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Ольга Ляшко

Освіта є ключем до розвитку людської цивілізації та визначає нашу спроможність пристосовуватись до змін у світі. Проте, щоб зрозуміти її вплив на людське життя, ми повинні звернутись до її філософії. Філософія освіти допомагає зрозуміти цілі та ідеї, що стоять за процесом навчання, та сприяє формуванню глибокого розуміння того, як ми навчаємося та як ми можемо розвивати власний потенціал.

На території України вагомий внесок у розвиток філософської думки внесли такі діячі, як Михайло Грушевський, Олександр Потебня, Лев Шестов, Григорій Підгорецький. Тематика їхніх досліджень різноманітна: від теології та метафізики до етики й виховання майбутніх поколінь [1]. Проте, одним із найвідоміших та найталановитіших представників української філософської спадщини є Григорій Сковорода. Це – поет, мислитель, педагог XVIII ст., власні філософські погляди якого відомі своїми оригінальними та складними ідеями, відзначаються мудрістю й засновані на античній філософії, особливо на ідеях Сократа та Платона.

Твори Григорія Савовича стали підґрунтям для багатьох аспектів сучасної освіти й сьогодні надають нових перспектив для її розвитку [3]. Цей вплив філософії Сковороди щодо формування гуманістичних цінностей у сучасному суспільстві та вдосконалення процесу виховання став предметом досліджень багатьох вчених і науковців. В.П. Мельник, В.Л. Рижак, А.М. Єрмоленко, Л.В. Ушкалов, Д. Чижевський наголошують, що філософські погляди мудреця мають великий потенціал та відкривають нові перспективи у вихованні та формуванні ціннісного світогляду сучасної людини [1].

Основою педагогіки Сковороди є ідея щодо необхідності формування людини, яка має бути готовою до самостійного розуміння світу, до розвитку особистого потенціалу та до дії у відповідності із власною свідомістю [6].

Г.С. Сковорода пропагував виховання через розуміння та самопізнання, а не через формалізоване засвоєння знань та вмінь. Він вважав, що людина має зрозуміти сутності речей та явищ світу, і це дозволить їй самостійно знаходити рішення на основі здорового глузду та глибокого аналізу [2].

На думку Григорія Сковороди, виховувати дітей власним прикладом повинні насамперед батьки, а уже потім – педагоги. Водночас мислитель засуджував «напівбатьків» та «напівматерів», які віддають своїх дітей іншим людям на виховання «ніби зозулі» [7]. Григорій Сковорода рекомендував учителям демонструвати відданість своїй справі, глибокі знання, гуманність, терпимість до учнів та наголошував, що між учнем і вчителем має бути взаємоповага та дружба.

Педагог грає вагомую роль у житті дитини і як дбайливий садівник він повинен вміти розпізнати здібності кожного учня, вважав Сковорода Так, у творі «Споріднена праця» філософ підкреслює, що кожен має унікальну природу та

місію, і тільки тоді, коли ми розвиваємо власні здібності й виконуємо свою «споріднену працю», ми можемо знайти сенс життя, але не заради особистої вигоди, а для того, щоб бути корисним іншим людям [6]. Людину варто навчати того, до чого вона має природний хист, що передбачила її «блаженна натура» [7].

Ця концепція Сковороди, щодо виховання через самопізнання та розуміння, і сьогодні є актуальною й може бути використана для формування навичок критичного мислення та самостійної роботи, які є дуже важливими в умовах сучасного світу. Адже швидко мінливий нинішній світ усе більше вимагається від людини не лише знань, а й креативних умінь та навичок, критичного мислення, самостійності. Лише така гармонійна та всебічно розвинута людина зможе досягти успіху у житті [5].

У своїй притчці «Вдячний Єродій» Сковорода глузує з українських дворян, які механічно наслідували французів та німців, критикує їхнє дворянсько-аристократичне виховання, наголошуючи на важливості формування гармонійно розвиненої людини [4].

«Найдорожчий мій друг», «Дорогий мій друг», «Найулюбленіший друг» – такі форми звертання автора є виразом високої духовної та моральної культури останнього, який прагне, щоб його вихованці стали вільними, високодуховними та щасливими людьми [6].

Педагогічні погляди Г.С. Сковороди, як бачимо, наскрізь просякнуті ідеями гуманізму, які проявляються у здатності вчителя розуміти думки та прагнення дитини.

Окрім усього вище згаданого, твори Сковороди також містять і надзвичайно патріотичні ідеї. Зокрема мрію народу про кращі часи, коли земля стане «царством любові без ворожнечі і чвар». У Горній Русі (майбутній Україні) він бачив усе нове: нових людей, нове покоління і нову славу [3]. Ці патріотичні мотиви є сильним засобом впливу та виховання в творах Григорія Савовича.

Отже, філософія Сковороди відкриває нові перспективи для сучасного виховання та є джерелом важливих ідей щодо формування цілісної та розвиненої людини, готової до життя у сучасному світі. Ідеї гуманізму, індивідуального підходу до кожного учня, розуміння природних нахилів та здібностей окремої людини, а також ставлення до праці, як основи самореалізації й морального самовдосконалення, можуть стати важливими принципами виховання в сучасному світі. Враховуючи глибинну думку Г.С. Сковороди та актуальність його поглядів у наш час, варто наголосити на необхідності обов'язкового включення цих концепцій до сучасної педагогічної практики, адже вони допоможуть забезпечити більш ефективно та гуманно виховання молодого покоління.

Література та джерела

1. Дворяк Д. Філософсько-духовна спадщина Г. Сковороди: thesis. 2019. С. 503–504. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/14291> (дата звернення: 29.03.2023)
2. Панков Г.Д. Про людську гідність у вченні Г.С. Сковороди. *Культура України*. 2011. Вип. 34. С. 68-77.

3. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди / за ред. О.Г. Дзевєріна. Київ: Вища школа, 1972. 245 с.
4. Сковорода Г. Вдячний Еродій. URL: http://ukrbooks.com/ua/Vdjachnyj_Erodij. (дата звернення: 29.03.2023).
5. Стогній І. Філософсько-етична система Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії*. 2015. Вип. 3. С. 214-218.
6. Терещенко Ю.І. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання. *Шлях освіти*. 2002. № 3. С. 11-15.
7. Хорошев О.М. До питання впливу філософії Г.С. Сковороди на його педагогічні погляди. IX Міжнародна науково-практична конференція «Спадщина Г.С. Сковороди: минуле та сучасне» (до 295-річчя від дня народження Г.С. Сковороди): зб. матеріалів конференції (5-7 грудня 2017 року). Харків: ХНУРЕ, 2017. URL: <https://openarchive.nure.ua/bitstream> (дата звернення: 29.03.2023).

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Марія Самощенко

Цінності є одним із основних орієнтирів у результатах освітньої діяльності, закріплених у Концепції Нової української школи. Цінності визначені як результат освіти та виховання, розглядаються як основа для майбутнього життя здобувачів освіти. У свою чергу цінності виступають орієнтиром у подальшому розвитку особистості, її становленні, формуванні життєвої позиції та взаємодії із соціумом.

В основних засадах Концепції Нової української школи наголошується, що формування цінностей та суджень є фундаментом для подальшого життя та успішної комунікації у суспільстві здобувача освіти. Важливо наголосити, що цінності Нової української школи базуються на основі загальнолюдських, у тому числі, моральних і соціально-політичних цінностях. Особливо на уроках історії робиться важливий акцент на повазі до себе та інших людей, свободі, толерантності, культурному різноманітті, шанобливому ставленні до рідної культури та мови, патріотизмі, повазі до закону, важливості громадянських свобод і демократії [3].

Поняття «цінності» не мають чіткого та однозначного визначення у наукових дослідженнях. Спираючись на проведений аналіз літератури та досліджень з даної теми, ми вважаємо найбільш вичерпним визначення, що поняття цінностей взаємопов'язане з домаганнями та потребами особистості. Це чітке переконання суб'єкта, певний спосіб поведінки та комунікації, що сформувався у виховному процесі [2, с.12].

Вживання терміну «особистісні цінності» наголошує на тому, що особистісною цінність стає, коли суб'єкт засвоює та застосовує у власній

поведінці та судженнях загальноприйнятї соціальні норми та ставлення, що передбачає розуміння та повагу до суспільних цінностей [1].

Варто відзначити, з педагогічної точки зору важливо, щоб система цінностей особистості формувалася, доповнювалась та збагачувалась під час освітнього процесу. Такий підхід є необхідною умовою під час вивчення дисциплін суспільствознавчих циклу, зокрема історії. Бо на уроках історії здобувач освіти працює над осмисленням та аналізом подій минулого, порівняння з теперішнім часом. Таким чином одним із шляхів формування цінностей на під час вивчення історії є усвідомлена інтелектуальна робота особистості щодо розуміння та аналізу подій людської дійсності.

Таким чином система цінностей, з педагогічної точки зору, формується у процесі навчальної діяльності. Важливо, що саме у процесі інтелектуальної діяльності особистість усвідомлює свою ідею, її втілення та мету до якої вона прагне, формуючи ціннісне підґрунтя своєї діяльності. Під час вивчення історії здобувач освіти вибудовує своє ставлення до певних подій та явищ, їхніх наслідків для людства, окремої спільноти чи народу, усвідомлюючи себе як частину соціуму.

Відповідно до Концепції Нової української школи, виокремлюють такі основні ціннісні орієнтири Нової української школи:

- 1) гідність
- 2) рівність
- 3) справедливість
- 4) толерантність
- 5) турбота
- 6) чесність
- 7) довіра
- 8) верховенство права
- 9) патріотизм
- 10) нетерпимість до корупції
- 11) соціальна відповідальність
- 12) еколого-етична цінність
- 13) лідерство
- 14) самореалізація [4].

Під час вивчення історії необхідно звертати увагу на врахування ціннісних принципів, розуміння того, що цінності не потребують роз'яснення, а формуються на конкретних прикладах історичних подій, їхньому аналізі та становленні власного ставлення здобувача освіти до подій та явищ як з історичних прикладів, так і з власного досвіду.

Необхідною умовою для формування ціннісних орієнтирів і принципів Нової української школи є розуміння того, що вони мають бути спільними та важливими для всіх учасників освітнього процесу. Їх мають поділяти здобувачі освіти, педагоги, батьки, бо процес формування цінностей є безперервним і постійним, а орієнтація на ціннісний підхід має бути невід'ємною частиною життєвого досвіду особистості.

Тож, з усього вищезазначеного можна зробити підсумок, що особистісні цінності у педагогіці безпосередньо пов'язані з категоріями розвитку, навчання, виховання, освітнього процесу. Під час уроків історії цінності формуються як прагнення особистості до самовдосконалення та розвитку, створення системи ставлень до оточуючої дійсності, свідома інтелектуальна діяльність для утвердження своєї ролі у соціумі. Педагогу необхідно наповнити представлені у Концепції Нової української школи цінності конкретними прикладами, надати підґрунтя для формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти у контексті вивчення історії та суспільствознавчих дисциплін.

Література та джерела

1. Бєх І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів: навчально-методичний посібник. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2017. 136 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 29.03.2023).
4. Ціннісні орієнтири сучасної української школи, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 29.03.2023).

СПЕЦИФІКА І АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЇЇ ЗАВДАННЯ І ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Антон Павленко

Науковий керівник:

Інна Павленко

Сучасна освіта переживає кризу. Кризу, пов'язану не з відсутністю наукового знання або засобів технічного забезпечення освіти, і навіть не з браком кадрів системи освіти. Сучасна криза народної освіти пов'язана з браком виховання, з руйнуванням духовних цінностей. Освіта під тиском матеріалістичної культури втрачає свою духовність, гуманність, втрачає сенс самої освіти. Освіта без духовності, торгівля без гуманності, наука без моралі небезпечні та руйнівні для суспільства.

Причиною даної проблеми може слугувати те, що суспільство переживає глибоку модернізацію всіх галузей життя. З одного боку – завершується становлення певної суспільної формації, якісно іншої соціальної системи, з іншого – і у суспільстві, і в освіті (вихованні) зокрема, відбулися серйозні зміни, сенс і значення яких зумовлені пошуком нового у вихованні, що відповідає сучасним тенденціям розвитку демократичного, соціально орієнтованого суспільства. Перехід до нової фази розвитку закономірно призводить до усвідомлення того, що соціокультурні сенси, стереотипи діяльності і поведінки, виховні концепти повинні піддаватися

оновленню інтерпретації у суспільно-політичних і соціально-економічних умовах, що змінилися.

Перехід до іншого стану суспільства здійснюється через стрімку дезінтеграцію громадських інститутів, втрату особистісної ідентифікації з колишніми соціальними структурами, цінностями і нормами, а кристалізація нової системи цінностей досі проблематична. Це знаходить відображення не тільки у руйнуванні колишньої ціннісної картини світу, але також в активному пошуку, зіткненні знову виникаючих різних ціннісних систем, що характеризують ймовірнісний перебіг суспільного розвитку.

Саме це поєднання ціннісної дезінтеграції суспільства і практичного випробування нових суперечливих цінностей характерне для сучасного суспільства. Особливо невизначеними, розмитими і нестійкими є ціннісні позиції сучасної молоді.

Гострота проблеми виховання молодого покоління викликана низкою причин, у тому числі таких, як безконтрольність потоків інформації в умовах глобалізації суспільних процесів, відкритою пропагандою розбещеності, прагматизму та індивідуалізму. Очевидно, що сьогодні здійснюється не тільки соціальне, а й духовне розшарування суспільства: одна його частина ще живе спогадами про минуле, інша – знаходяться у стані активного пошуку нових моральних ідеалів, третя – звільнившись від будь-якої ідеології, керується лише цинічною спрагою наживи і отримання задоволення.

У пошуках шляхів виходу з цього кризового стану у громадській свідомості постає ідея, що основним засобом подолання кризи є вдосконалення духовного світу людини. Необхідність засвоєння людиною основоположних онтологічних, антропологічних, гносеологічних і аксіологічних засад свого розвитку, і як наслідок – якісне та глибинне формування світогляду. Духовний порятунок і відродження суспільства вимагає великої науково-теоретичної роботи по створенню оновлених морально-естетичних цінностей, перегляду позицій у галузі змісту філософсько-педагогічних основ виховання.

В останні десятиліття, у зв'язку із переходом до особистісно-орієнтованої парадигми освіти, значно підвищився інтерес до наукових досліджень у галузі філософії освіти і, що ще більш важливо, до філософії виховання.

Освіта є найважливішим соціальним інститутом, адже процеси, що відбуваються в освіті, виявляються безпосередньо пов'язаними з тими змінами, які відбуваються у суспільстві. Так, наприкінці ХХ-ХХІ століть освіта зазнає певні глибокі зміни, що актуалізує появу нової галузі наукового знання – філософії освіти, яка покликана створити нові освітні методи, нові підходи, нову технологію процесу отримання знання. Це пов'язано з тим, що суспільство під впливом науково-технічної революції, набуває інформаційного характеру, що визначає нові тенденції розвитку сучасної освіти та основні завдання філософії освіти, а саме:

– *осмислення кризи освіти, кризи її традиційних форм, вичерпаності основної педагогічної парадигми; осмислення шляхів і способів вирішення даної кризи;*

– *осмислення нового і альтернативного педагогічного досвіду, обговорення нової школи; обґрунтування державної та регіональної політики у*

галузі освіти, формулювання цілей освіти, концептуальне проектування освітніх систем, прогнозування освіти (пошукове і нормативне);

– *виявлення вихідних культурних цінностей і основоположних світоглядних установок освіти і виховання, відповідних тим вимогам, які об'єктивно постають перед особистістю в умовах сучасного суспільства.*

У філософії освіти виділяють наступні функції:

– *світоглядна*: утвердження пріоритетної ролі освіти як найважливішої галузі життя будь-якого соціуму і людської цивілізації у цілому;

– *системоутворювальна*: організація системи поглядів на стан і розвиток освіти у різні історичні періоди;

– *оцінювальна*: оцінка конкретних історико-педагогічних явищ;

– *прогностична*: прогнозування напрямів розвитку освіти;

– *методологічна функція* філософії освіти передбачає міждисциплінарний контекст – зв'язок із різними галузями філософського знання (антропологією, соціальною філософією, культурологією, етикою, тощо).

Взаємодіючи з педагогікою, психологією, соціологією та іншими гуманітарними науками, філософія освіти розглядає питання змісту, цілей і перспектив освіти, досліджує її соціальний зміст і роль у розвитку як людського суспільства у цілому, так і у долі окремих країн і народів.

Філософія освіти, як нова галузь знання, актуалізує вирішення таких проблем на сучасному етапі розвитку суспільства:

– формування у прийдешнього покоління нового типу світогляду, загальний вихідний принцип якого формулюється так: вирішення глобальних проблем має стати головною метою (інтересом, цінністю) для сучасного людства, і таке рішення неможливе без підкорення всіх видів нашої діяльності даній меті. Формування такого світогляду вимагає єдності та взаємодії нових напрямків філософії та освіти (В. Лутай);

– знаходження шляхів вирішення засобами освіти основного питання сучасної філософії освіти – утвердження миру у світі і у душах людей, вміння «слухати і розуміти», «терпимо ставитися до чужого» (М. Кесада);

– виховання підростаючих поколінь на ідеях ноосферної цивілізації, що забезпечить гармонійну взаємодію людини з природою та іншими людьми на засадах сталого розвитку, що зможе вивести людство з кризового стану.

Сучасному суспільству потрібні виховані, освічені, духовноморальні, підприємливі люди, конкурентоспроможні особистості, які зможуть самостійно приймати відповідальні рішення у ситуації соціального вибору, прогнозуючи можливі їх наслідки, здатні до співпраці, що відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, почуттям відповідальності за долю країни. Разом із тим, необхідно виховати покоління людей, здатних стати гідними громадянами своєї країни, які люблять свою сім'ю, свою Вітчизну, свою справу.

Саме тому, філософія освіти здатна запропонувати ціннісне обґрунтування виховних теорій і соціальних практик, коригуючи їх принципи і зміст, що робить методологію освіти і виховання здатною до аналізу онтологічних, аксіологічних та інших аспектів навчання, виховання і соціалізації молоді.

Отже, для розв'язання сучасної кризи людства і побудови безпечного майбутнього існує необхідність розширення впливу філософської науки у процес освіти.

Філософія освіти, як дисципліна, генерує концептуальний, цілісний підхід до освітнього педагогічного процесу. Вона здатна формувати ціннісний, концептуальний світогляд людини, даючи засади до гармонійного розвитку суспільства, що є актуальним питанням при сучасному зростанні впливу глобалізації на держави, народи і цивілізацію у цілому.

Література та джерела

1. Афанасенко В.С., Горлач М.І., Афанасенко В.С., Динильян О.Г. Соціальна філософія: підруч. для вищої шк. Харків: Прапор, 2011. 680 с.
2. Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 22 квітня 2021 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2021. С. 28-32.
3. Динильян О.Г., Тараненко В.М. Основи філософії: навч. посіб. Харків: Право, 2003. 352 с.
4. Кучера Т.Н., Дейнека В.В. Навчальний посібник з курсу «Філософія освіти» для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». Харків: ХНМУ, 2015. 63 с.
5. Предборська І., Гайдєнко В. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. *Філософія освіти*, 2005. № 1. С. 159-166.

РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ ФІЛОСОФІЇ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анна-Марія Афанасієвська

Науковий керівник:
Наталія Петренко

Філософія є фундаментальною частиною європейської системи освіти, у всіх розвинених країнах її вивчення є обов'язковим на різних рівнях освіти. Не як вибіркова дисципліна, а складова обов'язкового компоненту. Як алфавіт, таблиця множення, інші базові речі. Тому філософію слід розвивати в полі університетського життя.

Доцільність вивчення філософії в університетах вивчалася дослідниками у різних аспектах. Увагу у своїх публікаціях цьому питанню приділяли Л. Губерський, О. Кулик, Є. Бистрицький, М. Тур, П. Карлюк, М. Попович, А. Конверський, О. Хома, О. Руденко та інші.

Дисципліна філософії має важливу роль у сучасних закладах освіти. Філософія допомагає розуміти теоретичні основи різних наукових дисциплін та їх взаємозв'язок

з суспільством, культурою та етикою. Вона сприяє розвитку критичного мислення, аналітичного та логічного мислення здобувачів освіти на всіх рівнях.

Так, експерти ЮНЕСКО у своїх рекомендаціях до закладів освіти наголошують на тому, що філософія має ключову важливість для критичного мислення особистості. А розвинуте критичне мислення забезпечує досліднику інтелектуальну автономність [2, с. 47].

Філософія питає і вивчає те, чого не питає наука. Чого не запитує жодна наукова дисципліна? Це виявлення та вивчення основи самого наукового знання. Це стосується всіх наукових дисциплін, які намагаються побудувати і пояснити нам об'єктивну картину світу [1]. Це стосується не тільки гуманітарних, але й технічних дисциплін. Вивчення філософії не є винятком для навчання технологічних спеціальностей. Філософія є важливою для розвитку здатності критичного мислення та дослідження будь-якої наукової галузі. Вона є універсальною та всезагальною дисципліною навчання.

У сучасному світі, де змінюються технології, соціальні та економічні системи, філософія допомагає зрозуміти ці зміни та їх можливі наслідки для людей та суспільства в цілому. Вона також сприяє формуванню громадянської свідомості, допомагаючи людям розуміти свої права та обов'язки в суспільстві. У сучасних закладах освіти, філософія вивчається як окремий предмет, а також як частина більш широкого курсу гуманітарних наук. Вона є необхідною для студентів багатьох спеціальностей, включаючи право, політичні науки, соціологію, психологію, історію.

Вивчення філософії має важливе значення для майбутніх істориків, оскільки вона допомагає розуміти та аналізувати філософські концепції та ідеї, які вплинули на розвиток історичних подій та процесів. Філософія може допомогти студентам, що вивчають історію, розуміти культурні та ідеологічні контексти у яких відбувалися події під впливом тих чи інших історичних постатей.

Крім того, філософські ідеї та концепції можуть бути корисними для розуміння та аналізування історичних подій з точки зору етики, моралі та справедливості. Філософія може допомогти історикам зрозуміти, які моральні та етичні принципи були важливими для людей в минулому, та як ці принципи вплинули на їхні дії та рішення. Також, вивчення філософії може надати майбутнім історикам інструменти аналізу та критичного мислення, що дозволяє їм розуміти та оцінювати різні історичні погляди та ідеї. Це може допомогти студентам історії розвивати свої власні ідеї та дослідження, знаходити нові підходи до вивчення історії та створювати нові підстави для її інтерпретації.

Можемо сказати, що роль філософії в системі вищої освіти зростає. В умовах ринково-орієнтованого суспільства, освіта та професійна підготовка фахівців без відповідного духовного озброєння можуть мати негативні наслідки. В цьому контексті, місія університету набуває особливого значення: самовіддано служити істині, розвивати наукові знання, утверджувати дух свободи та вільного мислення, і забезпечувати комплексний розвиток людини, що включає як інтелектуальні, так і духовні аспекти [4, с. 77].

Класична освіта університету повинна формувати майбутніх фахівців не лише з точки зору практичної складової, але й інтелектуальної. Це означає, що сучасна професійна підготовка має бути поєднана з якісною соціально-гуманітарною освітою

[3]. Тільки такий підхід може забезпечити розвиток освітніх практик, які вкладаються в людський капітал, що є ключовим чинником соціально-економічного прогресу сьогодні.

Філософія, про що знають у розвинутих країнах та про що свідчить сам історичний генезис наук, є базовою дисципліною для всіх наукових дисциплін. Філософія допомагає здобувачам освіти розвивати навички аналізу, критичного мислення та аргументації. Вона навчає студентів розуміти та оцінювати різні погляди та думки, розвивати свої власні ідеї та дослідження.

Отже, можна стверджувати, що філософія має важливу роль у сучасних закладах освіти. Вона допомагає розвивати критичне мислення, розуміння складних соціальних та етичних проблем, формування громадянської свідомості та розвитку навичок аналізу та аргументації. Філософія є необхідною для розвитку майбутніх лідерів та всіх людей, які прагнуть розуміти світ навколо себе.

Література та джерела

1. Бистрицький Є. Чому філософія має бути обов'язковою дисципліною у вишах та академічних інститутах. *Українська правда*: сайт. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/54c84e4990b7f/page_4/ (дата звернення: 1.04.2022)
2. Кулик О. Роль філософії в університеті. *Вісник Львівського університету*. Випуск 21. Львів, 2018. С. 46-51.
3. Руденко О.В. Про необхідність та доцільність вивчення філософії у вищій школі. *Materials of the International Conference «Modern Directions Of Theoretical And Applied Researches '2015»* (Odessa, 17-29 March 2015). URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rudenko-pro.htm> (дата звернення: 1.04.2022)
4. Тур М.Г. Роль та місце філософії в освіті і науці. *Вісник гуманітарного наукового товариства: Наукові праці*. Черкаси, 2014. Вип. 14. С.68-77.

СЕКЦІЯ «ГУМАНІТАРНІ ПАРАДИГМИ НАУКИ: ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ»

ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ: ІСТОРІЯ ТА УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

Тетяна Глушко

Економічний націоналізм, як ідеологічний феномен, відіграв досить значиму історичну роль у розвитку світових економічних систем – від Німеччини до Сполучених Штатів. Впливовість та історична значимість цього економічного феномену визнається й сучасними економістами-теоретиками та філософами. Зокрема відомий норвезький аналітик Е. Райнерт присвятив цьому явищу окреме фундаментальне дослідження під назвою «Як багаті країни стали багатими... і чому бідні залишаються бідними» [3]. Як представник західної парадигми економічного мислення та випускник двох університетів Ліги плюща, Е. Райнерт є достатньо помітною фігурою на світовій науковій ниві, а тому його логічний та послідовний аналіз соціально-економічних процесів на рівні національних суспільств крізь призму політики протекціонізму щодо національного виробника, як основного джерела формування національного багатства, не міг залишитися непоміченим й спровокував досить жваву дискусію серед сучасних прихильників неоліберальної економічної ідеології.

Історичні витoki самої концепції економічного націоналізму сягають ХІХ століття, а саме розпочинаються з не менш фундаментальної роботи німецького економіста Ф. Ліста, перу якого належить «Національна система політичної економії» [2], в якій дослідник обґрунтував небезпеку впровадження ліберальної концепції «вільного ринку» у сферу соціальної практики національних економічних систем у випадку, якщо останні ще не сформували своєї виробничої переваги та не пройшли у повній мірі процес розвитку виробництва товарів для внутрішнього ринку. Так, дослідник наголошував на потребі розмежування «політичної та космопотіличної економії», акцентуючи увагу на важливості повномасштабного та всеохоплюючого розвитку виробничих секторів національних економічних систем, перш ніж впроваджувати принципи вільної міжнародної торгівлі. З точки зору Ф. Ліста відкриття ринків непідготовлених до цього процесу держав було передчасним й, відповідно, сприяло їх перетворенню на сировинні придатки більш розвинених економік.

Зокрема сам Ф. Ліст відстоював, на той час, позиції рідної йому Німеччини в умовах її активного економічного протистояння з британським економічним імперіалізмом. Тобто дослідник виступав як активний поборник німецького економічного націоналізму в інтересах власної держави, щоб запобігти її економічному поглинанню з боку більш сильної імперської економічної політики тогочасної Британії. Пізніше його ідеї на практиці використовував відомий німецький канцлер

О. фон Бісмарк, для якого згадане нами дослідження Ф. Ліста стало основою економічної політики німецької держави. Не менший інтерес це дослідження викликало й у японських реформаторів-економістів, про що свідчить досить швидкий переклад цієї роботи японською ще наприкінці XIX століття.

Для сучасної України також надзвичайно важливим є усвідомлення ключової ролі саме виробничого потенціалу країни для забезпечення її майбутнього економічного прогресу. А тому підтримка, в першу чергу, саме національного виробника є для нас сьогодні надзвичайно важливою. Й, хоча ми вже навряд чи зможемо забезпечити стадію економічного націоналізму в чистому вигляді, тим не менш для суспільства важливо усвідомити ключову роль власного виробника та його вплив на міру успішності господарських процесів та зростання економічних показників країни.

Так, сьогодні ми могли б мати, наприклад, досить потужний військово-промисловий комплекс, якби продовжували його активний розвиток в умовах самостійної державності, тоді й потреби зовнішньої військової підтримки в умовах війни були б значно менш відчутними, ніж є *de facto* на сьогоднішній день. Тому висновки з доктрини економічного націоналізму та тієї філософської основи, яка в ній закладена, а саме, тези про те, що сутнісною основою будь-якої політичної суб'єктності є потужна національна економіка, є для нас сьогодні критично важливими для карбування на рівні суспільної свідомості, в тому числі й засобами відповідної освітньої політики.

Сучасна Україна – в умовах тривалого свійського протистояння імперським забаганкам сусідньої держави, яка намагається ліквідувати нашу можливість світоглядного самовизначення та вибору самостійної економічної політики – потребує пошуку дієвих інструментів для пост-воєнної відбудови, чим власне активно займаються сьогодні науковці та бізнесмени. На наш погляд, незважаючи на глобальну природу сучасного світу, в якому економічний націоналізм в чистому вигляді вже не вважається доцільним, все ж таки варто звернути увагу на основні його принципи як такі, що забезпечують становлення «економічної нації» [1], як самостійного суб'єкта господарювання, та знайти способи їх впровадження у суспільно-економічну практику.

Адже ми сьогодні маємо сформулювати таку економічно об'єднану спільноту, яка буде орієнтована на реалізацію колективного економічного інтересу суспільства – для цього нам доведеться навчитися уникати в нашій економічній діяльності «дилеми в'язнів» та працювати не на суто індивідуальний зиск, а на колективно значимий господарський результат. Нам також доведеться відмовитися від «універсальних схем» та економічної мімікрії у сфері розвитку соціально-економічних стратегій, а отже навчитися створювати власні стратегічні програми розвитку національної економічної системи, що потребуватиме суттєвих інтелектуальних зусиль.

Отже, особливі інтереси повоєнної України полягатимуть, на наш погляд, у стимулюванні всіх сфер національного виробництва, тобто формування реального сектору економіки, а не тільки забезпечення фінансового обігу за рахунок збуту ресурсів, чим активно займався так званий «великий бізнес» олігархічного зразка. Без реалізації власного виробничого потенціалу в усіх доступних для виробничої діяльності секторів, країна буде приречена на роль сировинного придатку до господарських систем інших країн, яким характерна розвинена виробнича

інфраструктура. Тому вивчення історичного досвіду ідеології та практики економічного націоналізму, з позицій філософської аналітики, спонукає нас до проблематизації змісту майбутніх структурних реформ в економіці та відповідної трансформації економічної свідомості громадян протягом воєнного та пост-воєнного періодів, що матиме, на наш погляд, критичне значення як для економічного, так й для політичного самовизначення нації.

Література та джерела

1. Глушко Т. Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст. Монографія. Київ: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. 299 с.
2. Ліст Ф. Національна система політичної економії / пер. з нім. Михайло Гавриш. Київ: Наш Формат, 2021. 368 с.
3. Райнерт Е. Як багаті країни стали багатими... І чому бідні країни залишаються бідними / пер. з англ. Яніса Сінайко. Київ: Саміт-Книга, 2019. 416 с.

АВТОБІОГРАФІЧНЕ ПИСЬМО У КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ігор Немчинов

За радянських часів автобіографічним текстам мислителів, котрі потрапляли до курсу історії філософії, приділялося мало уваги. Й зрозуміло чому. Панував підхід, за якого погляди філософа оголошувалися продуктом передусім зовнішніх йому соціально-економічних умов відповідної доби. Звідси – втрата філософом власної суб'єктності.

П'єр Нора, який свого часу висунув ідею его-історії, пов'язав її народження з поверненням суб'єкта, що розуміється як перенесення людської особи в центр думки [1, с. 91]. Звісно, проєкт Нора має на увазі не зовсім автобіографію чи біографію як жанр. Проте автобіографічне письмо становить надзвичайно важливий пласт історико-філософської, а говорячи ширше, культурної спадщини. Адже саме у процесі створення автобіографії найбільш яскраво проявляється суб'єктивний характер викладу, філософ сам перетворюється на тему історико-філософського дослідження: як виникає та внутрішня напруга, як вона змушує людину замислитися над філософською проблематикою, як перетворюється на неможливість мовчати.

Адже, як підкреслює Рой Пескал у праці «Задум та правда в автобіографії» [4], автобіографія – це не тільки реконструкція автором свого минулого, але одночасно його інтерпретація, обумовлена у кінцевому рахунку завданням самопізнання. Оголоючи приховані від інших факти та зв'язки свого життя, автор відкриває систему життєвих цінностей та ідеальний образ власного Я.

Звісно, будь-який автобіографічний текст не слід беззастережно сприймати як істинний. Тривають дискусії щодо того, чи дорівнює автор на обкладинці авторові у тексті, якою може бути взаємодія автора та читача тощо. Але з останньої чверті ХХ ст. саме ці дискусії щодо проблем автобіографічного письма та самого феномену автобіографізму багато у чому визначають ситуацію у світовому гуманітарному просторі.

Зокрема, Поль де Ман у праці «Автобіографія як знеособлення» акцентує увагу на відсутності особи в автобіографії й ставить під сумнів можливість пізнання «істинного Я» через текст. Автобіографічне письмо оголює процес «само-стирання» або «знеособлення» (*de-facement*). З точки зору П. де Мана, потрібно відмовитися від омани вважати автобіографію простим типом репрезентації [3, с. 71]. Автобіографічний образ є складною взаємодією двох суб'єктів – автора тексту й автора у тексті. Читач, яким, у першу чергу, є самий автор, не може відрізнити вигадку від правди й змушений перебувати на перетині цих двох сфер. Як наслідок, образ у тексті не може однозначно асоціюватися ані з художнім, ані з реальним світом, що й обумовлює його особливу автобіографічну модальність.

У той же час, Філіп Лежьон у програмній статті «Автобіографічна угода» визначає автобіографію як «ретроспективну розповідь у прозі, написану реальною особою про своє життя, з висуненням на перший план історії становлення власної особистості» [2, с. 193]. У першу чергу, привертає увагу неодмінна умова ідентичності (а не просто подібності) автора та оповідача, оповідача та персонажа. Знаками, що вказують читачеві на тотожність у тріаді автор-оповідач-персонаж, є назва, підзаголовок, авторські передмова та коментар, висновок. Ці елементи дозволяють читачеві визначити ступінь достовірності інформації, що почерпнуто з тексту. Таким чином, Лежьон актуалізує роль читача й каже про «угоду», що засновано на взаємному дотриманні позначених правил («кодів») письма та читання.

Питання, поставлені зазначеними вище та іншими дослідниками, надали поштовх розвитку міждисциплінарних напрямків, що спеціально досліджують особисті документи (автобіографії, листи, щоденники, спогади) філософів.

В останні роки в Україні Студентським товариством усної історії філософії закладається традиція зібрання та публікації на сторінках часопису *Sententiae* автобіографічних матеріалів вітчизняних філософів 1960-80-х років. Ці публікації не тільки висвітлюють особистий шлях людей, у яких беруться інтерв'ю, та свідчать про стан філософії у ті роки, але і сприяють, як сказав би Нора, «відвоюванню суб'єктивної частки індивідуальності» [1, с. 91].

Ці ініціативи потребують міцної підтримки у вигляді університетських курсів та створення на базі філософських кафедр дослідницьких центрів. Без цього вони приречені залишитися справою окремих ентузіастів. Це означатиме не тільки втрату глибоких шарів вітчизняної історико-філософської спадщини, але й подальше відставання від сучасних тенденцій у світовому інтелектуальному процесі, що вже має вкрай негативні наслідки для гуманітарних наук та усієї української культури.

Література та джерела

1. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ: Кліо, 2014. 272 с.
2. Lejeune Ph. *The autobiographical contract. French literary theory today. A Reader.* [Ed. by T. Todorov]. Cambridge UP, 1988. P. 192-222.
3. Man P. de. *Autobiography as De-Facement. The Rhetoric of Romanticism.* Columbia UP. 1984. P. 67-81.
4. Pascal R. *Design and Truth in Autobiography.* London: Routledge & Kegan Paul, 1960. 202 p.

ЩО ВВАЖАТИ ІСТОРИЧНИМ МІФОМ

В'ячеслав Артюх

Те, що можна означити як сутнісні риси історичного міфу добре реконструюється на основі праць Ернста Кассирера [4, 5], Мірчі Еліаде [2, 3, 11], Курта Хюбнера [8, 9], Олексія Лосєва [6].

На перший погляд може видатися ніби поняття «історичний міф» є внутрішньо суперечливим: міф не передбачає ніякої історичності. Але все це вірно для первісного міфу, ми ж маємо справу з сучасним. Та, до того ж, вже і в первісному міфі фіксується його певна «протоісторичність» через збереження особливого потягу до якогось древнього Першочасу як вмістилища архетипів. Колись на цю особливість міфу відомий німецький філософ-неокантіанець Ернст Кассирер (1874-1945) вказав так: «Міф не знає іншого способу пояснення, ніж звернення до далекого минулого та виведення сучасного стану фізичного і людського світу із первісного становища речей» [4, с. 579]. Сучасний міф також цю тенденцію зберігає.

Окремі елементи міфічної структури добре помічаються у сфері *національного буття* людини. Тут історичний міф, зрозумілий як вид досвіду, є способом сприйняття, переживання і проживання подій минулого носіями національної ідентичності. При цьому феномени проминулої реальності густо вплітаються в структуру людських цінностей, переконань і вірувань. Історичні міфи беруть участь в конструюванні, відтворенні й трансформації національної ідентичності. Тому часто саме через міф відбувається поєднання історії з національною ідентичністю.

У структурі національної ідентичності конститууючу роль відіграє історична пам'ять. Умова важливості історичної пам'яті: наша сучасність – це лише сума всіх пригаданих епізодів минулого. А *незмінну сутність* нації також визначає сукупність всіх її історичних відтінків. Це щось подібне до біографії окремої людини, як основи для розуміння її ідентичності: на будь-якому своєму *черговому* життєвому етапі це все таки та сама людина; те ж саме й з історичним виміром для розуміння ідентичності нації (К. Хюбнер). Звідсіля ж і непрямий висновок: якщо зараз нація окрема, самостійна, то у такої нації повинно бути й своє окреме минуле.

Також, коли ми говоримо про історичну пам'ять, потрібно підкреслити, що це, насамперед, робота з минулим неспеціалізованої форми свідомості пересічної людини. Тому навички блокування природніх рефлексів такою свідомістю (на противагу професійним історикам) щодо минулого тут відсутні. Історична пам'ять формується у людини на рівні колективних шарів її індивідуальної свідомості і завдяки оцим природнім рефлексам помічається, що схеми її функціонування багато в чому аналогічні структурним схемам міфу. Не потрібно також забувати, що коли ми заговорили про колективні шари пам'яті, то це означає, що існує пам'ятання подій минулого, які особисто з індивідом у більшості випадків не траплялися, але знаходяться в межах його власного досвіду. «Зайшли» вони туди через різні соціалізаційні практики (наприклад, через систему освіти з її курсами історії). Отже, носій національної ідентичності в таких подіях участі не брав і тому він може лише уявити якусь причетність до них. Тому саме через ситуацію пригадування людиною

подій, що відбулися чи не відбулися з нею, будучи «пропущеною» через міфічні структури свідомості, історія й постає міфом.

Та, власне, кожен такий «колективней індивід» як народ має свою «міфоісторію», яка сприяє інтеграції індивіда до такого національного колективу, посиленості спаяності самого колективу навколо образів спільного минулого або легітимації якихось претензій такої національної групи у теперішньому часі.

Міфічне сприйняття подій минулого проявляє себе в тому, що тут «працюють» ті ж міфічні структури, що і в давньому:

1. У національному історичному міфі *міфічною субстанцією (сутністю)* постає сам феномен національного, що *тотожно* «розлитий» протягом всього часового буття нації. Тому, з цієї точки зору, наприклад, Україна в тій самій мірі Україна і часи Русі, і XV ст., і наприкінці XX. Тобто, сама нація при такому підході не розглядається як історична категорія. Це незмінна споконвічна єдність й існує вона як ряд поколінь, зв'язаних між собою такою національною сутністю. Перед кожним новим поколінням національна сутність постає вже наперед заданою і об'єктивно існуючою. Національна сутність має силу, що змушує індивіда до певної національно ідентифікуючої поведінки. Окремий індивід не має свободи вибору, а приймає вплив національних сутностей як свою *долю*. Тому, окремі славні перемоги чи якісь гріхи нації у минулому передаються із покоління у покоління і стають для індивіда його власними перемогами і власними гріхами, від яких він не може відмовитись. Вони не творяться окремими індивідами внаслідок вільного волевиявлення, а існують об'єктивно. Національна сутність і забезпечує індивіду його ідентичність – «українськість», «польськість» чи «російськість». Як приклад, коли національна сутність об'єднує всі три часові виміри, – назва вірша Тараса Шевченка: «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє», що, у свою чергу, відсилає нас ще й до роботи німецького юриста й історика Ю. Мьозера (1720-1794) «Оснабрюцька історія», де спільний німецький дух об'єднує виміри минулого, сучасного і майбутнього [9, с. 122].

Об'єктивно (як індивід) існуюча нація міфічним чином взаємодіє з окремими людьми. Міфічність ситуації полягає в тому, що загальне (нація) та одиничне (індивід) тотожно проникають одне в одне. За такого сприйняття нація діє одночасно у всіх своїх членах. На цьому рівні всі неповторні індивіди нічим не відрізняються один від одного. «Кожна окрема людина у відповідності із своєю приналежністю до нації є її персоніфікацією. Саме із цього витікає широко розповсюджена тенденція уявляти націю у людській подобі: німців – як Міхель, французів – як Жан і т. п.» [8, с. 328], – пише німецький філософ Курт Хюбнер (1921-2013).

Через ці міфічні: а) принцип присутності цілого (нації) тотожно в кожному із своїх елементів та б) принцип міфічної субстанції можуть сприйматися й значущі історичні постаті. Національна сутність може втілюватися в якомусь геніальному історичному персонажеві, тобто перетікаючи із загального (нація) в одиничне і потім найбільш повно проявляючи себе в ньому (наприклад, в українців – випадок Тараса Шевченка) (див.: [1, с. 85-108]). А в ритуалізованих святах такий національний геній постає видимим втіленням нації і тоді її представники отримують колективну можливість споглядати свою *власну* національну сутність.

2. В сучасному історичному міфі національні сутності є *сакральними* навіть якщо вони безпосередньо й не зв'язані зі світом богів. Тут у нагоді може стати розуміння сакрального досвіду (або ще досвіду божественного), яке подав у своїй книзі «Священне» (1917 р.) протестантський теолог Рудольф Отто [7]. Досвід священного – це дія на людину сили, що перевершує людську. Ця вища сила двояка: з одного боку, вона сприймається як «страхотлива таємничість», що викликає почуття жаху, з іншого, вона є «ласкавою таємничістю», що захоплює й зачаровує. Від дії такої двоїстої сили людина відчуває душевний «трепет». Саме так людині й відкривається божественна реальність. Як би там не було, священне – це рівень наших переживань, коли так сприйняті вищі сили являються людині безпосередньо й чуттєво. Але в сучасному міфі джерелом такого «священного трепету» можуть бути не лише боги, а й об'єкти профанного світу: значущі історичні факти, пам'ятні місця чи й сама нація. У таких об'єктах теж може знаходитися сила, що проникає у людей і викликає цей «трепет»; тоді все фізичне розчиняється в ідеально-матеріальній єдності, минуле сприймається не тільки духовно, але й тілесно, ну, а самі об'єкти набувають сакрального характеру. Ставши сакральним, такий історичний об'єкт, зберігаючи свою власну природу, постає чимось *принципово відмінним* від інших об'єктів буденного профанного світу.

3. *Міфічний час*. Національна історія, сприйнята міфічним чином, не зводиться до руху в часі детермінованих причинними зв'язками одиничних минулих подій. Навпаки, з часового потоку вихоплюються якісь окремі історичні події, що сприймаються національною свідомістю *видатними*, такими, що мають неперехідне значення і пам'ятаються постійно. Факти минулого набувають при цьому зразкового, парадигмального для сучасності характеру. Сама ця сучасність повинна конструюватися через наслідування окремих історичних фактів, що набули подоби *архетипів*. В уяві людей вони знову й знову викликаються ритуалізованими святами. Отже, тут історичний міф проявляє себе в наявності архетиповим чином сприйнятого минулого, що носить парадигмальний характер. Якась історична подія чи історична особистість, яка присутня в сучасності як взірцеве *архе* створює ситуацію *одночасності* чи, іншими словами, минуле стає адекватним сучасності. Таким чином, відчуття часової протяжності в певні моменти його сприйняття зникає. У людини, яка сприймає минуле нації міфічно ліквідація дистанції між сьогоднім і минулим приводить до того, що вона стає безпосередньо причетною до подій давнини; вона вступає з ними у контакт і через операцію національної ідентифікації переживає їх як своє власне минуле. Отже, ставши архетиповими, історичні події не розуміються такими, що пройшли і зникли, навпаки, вони й сьогодні з нами *«говорять»*, продовжуючи формувати й визначати наше життя. Тобто, архетипи й засвідчують цей нерозривний зв'язок минулого й теперішнього станів буття нації. Завдяки архетипам минуле завжди присутнє тепер. Як писав колись польський соціолог Єжи Шацький (1929-2016): архетиповий підхід до минулого «полягає у пошуку в ньому (мова не йде про те, в якій мірі це усвідомлюється) *еквівалентів* для певних сучасних вчинків, цілей, добродійностей та цінностей» [10, с. 420]. І тоді міф, як «сильна» (завдяки взірцям-архетипам) оповідь, фактично стає інструкцією до, наприклад, політичної дії.

Крім того, в історичному міфі існують не лише архетипізовані взірцеві факти, а ще може бути й культ цілих часових відтинків. Особливу роль тут виконує відтинок, що асоціюється з міфічним *Першочасом*. З точки зору міфосвідомості реальність є реальністю, оскільки вона впорядкована. У первинний хаос історичних фактів привноситься якась точка порядку, яка є початком структури. А це вже щось певне, що протистоїть непевному, тобто основний сенс міфу – перетворення хаосу в космос – знаходить тоді своє підтвердження. Одним з найважливіших парадигмальних відтинків Першочасу (отією точкою порядку) для національної історичної пам'яті є час виникнення етносу (нації). Тут діє правило: віднесення такої точки в найглибші часи минулого є свідченням її особливої значущості для сучасності.

Зі специфікою присутності архетипів поза межами Першочасу пов'язана і тричастинна схема, що накидається на історичний процес свідомістю сучасної, національним чином заангажованої, людини: Отже, на початку руху національної історії виділяється якийсь «справжній» час, такий собі період Золотого віку (іншими словами, це той сакральний Першочас, як час виникнення і найбільшої його наповненості парадигмальними архетипами). Наступний, другий, відтинок фіксує момент падіння Першочасу, його виходу в наступну профанну епоху занепаду, де архетипи відсутні чи присутні лише мінімально. Це епоха забуття правильних способів національного життя. Крім того, вона ще може бути й ситуацією божої «кари» за якісь «гріхи» народу. Але, врешті, настає третій період, що пов'язується з виходом із «зіпсованої» епохи – період, відродження (воскресіння) Золотого віку (нове наповнення часу архетипами) (відразу виникають алузії з періодами українського «Відродженням»).

І тут саме знання національної історії сприймається як повернення до величних епох національної історії, а значить і повернення до першооснов національного буття, як вихід за межі емпіричного, профанного (погіршеного) варіанта часу. Функція «повернення до першооснов» є досить дієвим засобом забезпечення піднесення «приспаного» національного духу. Повертаючись до «абсолютного начала» Першочасу, яке було вмістилищем усього творчого, нація, омиваючись у «водах вічності», ніби починає творити себе наново, переходячи на якісно новий рівень своєї історії. Тому володіння своїм минулим, на думку національних ідеологів, надає сили для впливу на сьогодення. І навпаки, щоб оволодіти сьогоденньою ситуацією в національній сфері, потрібно знати історію походження нації. Хто володіє знанням національного походження, той (за аналогією до архаїчних міфів) володіє і долею нації. Як би там не було, але сучасність обов'язково повинна отримати «санкцію» на існування від досконалих часів минувшини.

4. *Міфічний простір минулого*, розглянутий крізь призму історичної пам'яті полягає в тому, що образ рідного краю – батьківщини персоніфікується часто в жіночому началі Батьківщини-Матері. Окремі члени нації тоді уявляються дітьми такої Матері, братами й сестрами, які разом складають велику родину. Батьківщина-Мати любить своїх дітей і чекає від них відповідної любові. Прикладом фетишизації такого символічного образу може слугувати статуя Свободи у США або «Родіна-мать» на Малаховому кургані у Росії. У крайніх випадках (і такі випадки мабуть є проявом найбільш чистого міфізму), Батьківщина-Мати існує у свідомості людини не як символічний образ макросімейної єдності, а в якості реально існуючого

суб'єкта історії, наприклад, якоїсь Богині чи Богоматері, яка може безпосередньо впливати на хід історії.

Ту послідовність у сприйнятті індивідом національного простору, яка врешті-решт приводить до його міфізації можна описати так. Спочатку об'єктивно існує простір як середовище для життєдіяльності певної спільноти. Далі виникає у свідомості образ цього простору – рідна земля, батьківщина. Цей образ існує тепер незалежно від почуттєвого сприйняття рідної землі і конструює національну свідомість. Кроком до міфізації образу простору є його нове «офізичнення». Отже, коли образ батьківщини уявляється таким, що існує самостійно поза межами індивідуальної свідомості як певна ідеальна сутність; та тут можна говорити поки що лише про гіпостазування. Коли ж образ простору персоніфікується в певній матеріальній істоті (Батьківщина-Мати), то можна говорити вже й про його міфізацію. На цьому рівні міфічність персоніфікованого рідного краю полягає в тому, що він сприймається як нерозчленована ідеально-матеріальна єдність, а такий синкретизм, як уже вказувалося вище, є однією з основних властивостей міфу.

Крім того, міфічний простір минулого – це ще й певні *окремі топоси* сучасного рідного краю, що будучи сакралізованими, пов'язуються з історією. Ними можуть бути місця, по яких ступала нога національних героїв, місця битв (наприклад, Конотопської битви) та місця інших доленосних подій у житті нації. Сюди ж можуть бути віднесені й об'єкти природного (гори Олімп, Арарат чи Сіон або Дунай-ріка) та культурного (Софія Київська) ландшафтів. Саме з такими місцями у національним чином заангажованого індивіда встановлюється інтимний зв'язок і виникає отой оттовський душевний «трепет», особливо в часи прощі й поклоніння їм. По-суті, мова йде про поклоніння символізованим образам та вони для людини з міфізованими структурами досвіду важать набагато більше, ніж просто просторові знаки, бо ще й несуть з майбутнього у сучасність якість *послання* національної долі. А встановлення інтимного зв'язку з окремими сакралізованими елементами рідного простору, як уже було сказано на початку цього пункту, потім переноситься й на ціле – Батьківщину з великої літери.

Так, як історичні події існують не тільки в часі, а ще і в просторі, то міфічний характер носить і операція з їх *центрування* відносно інших подій (оголошених рядовими) в просторі батьківщини через їх наділення характеристиками особливої значущості завдяки наповненню архетипами та сакралізації.

При такому розумінні як древній, так і сучасний історичний міф функціонують як феномени дорефлексивні. Тобто, в ситуації «життя-в-міфі» існує сама собою зрозуміла довіра до змісту певних історичних оповідей і тому міф – це правда, що дуже важко піддається спростуванню чи деконструюванню. А ось для того, щоб була помічена «міфічність» змісту таких уявлень потрібна наявність фігури «стороннього». Наприклад, ним можуть бути або носій наукової свідомості, або ж представник протилежного історичного міфу. Саме вони й назвуть певні протилежні уявлення про минуле міфом.

Таким чином, історичний міф – це спрощений образ національного минулого, що існує на дорефлексивному рівні сприйняття і переживання з подальшою

вербалізацією фрагментів проминулої реальності у вимірах само собою зрозумілої правди.

Література та джерела

1. Гриценко О. «Своя мудрість»: Національні міфології та громадянська релігія в Україні. Київ: УЦКД, 1998. 184 с.
2. Еліаде Мірча. Священне і мирське / пер. з нім. Галини Кьорян. *Мірча Еліаде. Космос і історія*. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. С. 5-116.
3. Еліаде Мірча. Міфи сновидіння і містерії / пер. з фр. Галини Кьорян. *Мірча Еліаде. Космос і історія*. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. С. 117-302.
4. Элиаде Мирча. Миф о вечном возвращении (архетипы и повторение). *Мирча Элиаде. Космос и история*. Москва: Прогресс, 1987. С. 27-144.
5. Кассирер Э. Опыт о человеке / пер. с англ. Ю. А. Муравьева. Москва: Гардарика, 1998. С. 440-722.
6. Кассирер Э. Философия символических форм. Том II: Мифологическое мышление / пер. с нем. С. А. Ромашко. Москва: СПб: Университетская книга, 2002. 280 с.
7. Лосев А. Ф. Диалектика мифа. *Из ранних произведений*. Москва: Правда, 1990. С. 391-599.
8. Отто Рудольф. Священное. Об иррациональном в идее божественного и его соотношении с рациональным / пер. с нем. А. М. Руткевича. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2008. 278 с.
9. Хюбнер Курт. Истина мифа / пер. с нем. И. Касавина. Москва: Республика, 1996. 448 с.
10. Хюбнер Курт. Нация: от забвения к возрождению / пер. с нем. А.Ю. Антоновского. Москва: Канон+; ИО «Реабилитация», 2001. 400 с.
11. Шацкий Ежи. Утопия и традиция / пер. с польск. М.И. Леньшина. Москва: Прогресс, 1990. 456 с.

ВИПУСКНИК ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ Г.А. ІВАНЕЦЬ – БАГАТОРІЧНИЙ СЕКРЕТАР ПРАВЛІННЯ ВУАН Віталій Крижанівський

Серед малознаних випускників Глухівського учительського інституту варто виокремити Григорія Антоновича Іванця, який з 1919 р. до 1929 р. працював у системі ВУАН.

Григорій Антонович народився 16 листопада 1873 р. в міщанській сім'ї в Кременчуці (Полтавська губернія). Закінчив Кременчуцьке 3-класне міське училище, а 1893 р. – Глухівський учительський інститут зі срібною медаллю. Упродовж 1893 – 1900 рр. почергово займав посади помічника вчителя Прилуцького 2-класного міського училища (Полтавська губернія, 1893 –1895), учителя російської мови

Звенигородського міського училища (Київська губернія, 1895 – січень 1897 р.), учителя Васильківського 2-класного міського училища (Київська губернія, січень 1897 р. – початок 1900 р.), учителя математики Чигиринського 2-класного міського училища (Київська губернія, до 1 жовтня 1900 р.). Від 1 жовтня 1900 р. очолює Канівське 2-класне міське училище (Київська губернія), але на посаді довго не залишається й з 1902 або 1903 до 1 серпня 1906 р. працює в Глухівському зразковому училищі при інституті. Від 1 серпня 1906 р. одержує підвищення: викладає у Велико-Сорочинській учительській семінарії (Полтавська губернія), а з 1 липня 1911 р. переходить на престижну та добре оплачувану посаду інспектора народних училищ 13 району (Переяславський повіт, м. Переяслав) Полтавської губернії. Ймовірно, що на цій посаді Г.А. Іванець перебував і в роки Першої світової війни. Проте в добу Української революції Григорій Антонович переходить працювати в систему ВУАН. Так, з 1919 р. Г.А. Іванець у структурі ВУАН займав посади співробітника постійної академічної комісії для укладання словника живої української мови, секретаря Правління ВУАН. Пізніше був виконувачем обов'язків старшого діловода, завідувачем наукової канцелярії ВУАН та вченим секретарем Археографічної комісії ВУАН (від 1923 р.). У березні 1929 р. через хворобу був переведений на соціальне страхування [1, арк. 1-5; 2, с. 647; 5, с. 64].

Успішна адміністративна кар'єра в системі Академії Наук Г.А. Іванця пояснювалася не тільки його заслугами, а й покровительством неодмінного секретаря ВУАН А.Ю. Кримського, з сестрою якого був одружений. Родинне гніздо Кримських знаходилося в м. Звенигородка. У 1895-1897 рр. Г. А. Іванець працював в цьому містечку й, вірогідно, саме тоді познайомився з Анною Юхимівною Кримською. У подружжя в 1897 р. народився син Павло, а в 1901 р. – Володимир. А.Ю. Кримський в 1920-х рр. залучає до роботи в системі ВУАН й своїх племінників. Так, на 1925 р. П.Г. Іванець працював науковим коректором-філологом в Редакційно-видавничій комісії під головуванням А. Кримського, В.Г. Іванець – бібліотекарем при кабінеті арабо-іранської філології історико-філологічної кафедри А. Кримського. Доцільно припустити, що й племінницю, Наталію Григорівну Іванець, дядько влаштував на посаду старшого бібліотекаря у Всенародну бібліотеку України. «Засилля» представників родини Іванців в системі Академії Наук викликало обгрунтовану критику в середовищі академічної корпорації [4, с. 73, 75, 78, 84; 6, с. 15].

У той же час зазначаємо, що в А.Ю. Кримського склалися достатньо непрості стосунки з Г.А. Іванцем після відставки президента ВУАН В. Липського 1928 р. (див. додатки, док. № 1) [3, с. 176-177]. Вірогідно, саме через цей конфлікт неодмінному секретарю ВУАН А. Кримському вдалося переконати нового президента ВУАН Д. Заболотного звільнити чоловіка сестри з роботи. Зрозуміло, що весною 1929 р. звільнення Г.А. Іванця з системи ВУАН було оформлене, як полишення посади через хворобу.

Додатки

Документ № 1

А. Кримський до Д. Заболотного [липень-серпень 1928 р.]
Вельмишановний Володимир Кирилович[у]

Вчора, близько 11 год[ини] ночі, прийшов до мене на квартиру Г.А. Іванець і з нечуваною неприпустимою грубістю заявив мені, що Він, взявши на підмогу швейцара, мене і мої комісії (а рівночасно і офіційні папери академіка [В.] Липського) негайно викине з моєї спільної з академіком [В.] Липським кімнати до будинку старої Ольгинської гімназії або до Словника живої мови. При тім, він точно сказав, що має зробити це без Вашого відома.

Повинен я зазначити, от що: а) я взагалі не міг би перенестися кудись далі од своєї бібліотеки чи то зовсім на отшиб до старої Ольгинської гімназії, чи до Словника живої мови, тим паче, що моя хронічна хвороба – загострений ревматизм взагалі отбірає в мене змогу більш-менш постійно перебувати в, аж надто для мене, холодному приміщенні Словника живої мови. Щоденні мої зносини з Словниковою комісією я й тепер, як і торік, приневолений одбувати в якомусь малому й теплому кабінеті; б) тая кімната, про яку Г.А. Іванець насмілювався грозити мені, що проти моєї волі викине мене з неї, належить історико-філологічному відділові ще з 1919 року, її оддано нам, спеціально обраною од Академії, розподільчою комісією. Остаточне засідання теї Комісії, скільки пам'ятаю, одбулося 16 липня 1919 року; в) дуже прохаю Вас, хоч, очевидячки, мав би права вимагати цього, щоб Ви рішуче, *зразково покарали* Г.А. Іванця (*наприклад, звільненням із посади*) за його нечувану грубіянську поведінку, яка призвела до сильного сердечного й нервового вдару, що міг би легко закінчитися негайною смертю. Нагадаю, що вчора-таки зазнав неможливих грубості од Г.А. Іванця ще й акад. О.П. Новицький – голова Археологічного комітету. Можна назвати, коли треба буде, ще й інших академиків, з якими Г.А. Іванець дозволяв собі поводитися більше, ніж неприпустимо, про рядових співробітників Академії наук я вже й не говорю.

Прийміть вислови моєї пошани до Вас

ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 23315. Арк. 1-2. Машинопис; Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890-1941). / ред. кол.: Л.В. Матвєєва та ін. Т. 2.: 1918-1941. Київ, 2005. С. 176-177.

Література та джерела

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 707. Оп. 59. Спр. 79. Арк. 1-5.
2. Василенко Микола Прокопович. Вибрані твори. У 3 т.: Т. 3. Спогади. Щоденники. Листування / відп. ред.: Ю. С. Шемчушенко, І. Б. Усенко. Київ: Юридична думка, 2008. 716 с.
3. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890-1941) / ред. кол.: Л.В. Матвєєва та ін. Т. 2.: 1918-1941. Київ, 2005. 358 с.
4. Звідомлення за 1924 рік Української Академії наук у Києві. Українська Академія Наук. Київ: УАН, 1925. 92 с.
5. Крижанівський В. Випускники Глухівського учительського інституту (1874-1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. 135 с.
6. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. Київ: Основи, 2000. 328 с.

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПАРАДИГМИ В ПРОФЕСІЙНИХ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Катерина Маленко

З отриманням Україною незалежності, в суспільстві виникла гостра необхідність у формуванні власної української національно-історичної спадщини, створення нової освітньої концепції, де центром формування став сам український народ. Починаючи з 1990-х років перші українські вчені з історії, педагогіки, філософії України об'єктивно на вивченні архівних матеріалів, що стали доступними, а також культурних цінностях й джерел зарубіжних країн висвітлили історію нової держави та забезпечили нові освітні підходи до навчання. Це дало змогу сучасній науці звільнитись від впливу насадженого радянського формату трактування історії та методів викладання й осмислення її новим українським суспільством.

Новим кроком до зміни історично – суспільної, філософської, педагогічної думки стали зовнішньо-політичні й військові виклики ХХІ століття, на основі чого, всі сучасні українські історики, вчені-педагоги, прийняли рішення про кардинальні зміни класичної національної історично-освітньої парадигми. Вони надали нове бачення освітніх процесів України з огляду на вимоги сучасного становлення і формування науки. Ще до формування нової освітньої парадигми одним із факторів впливу, стало стрімке застосування науково-технічного розвитку, що швидко опанував різні галузі людського життя і сфери впливу на нього. Виходячи з цього, схеми сучасної освітньої діяльності в інформаційному суспільстві, склали досить чіткий комплекс ознак освітньої парадигми:

- предметна зорієнтованість освіти, яка висвітлюється у спрямованості навчання та засвоєння учнями знань з конкретних навчальних предметів і формування стандартного набору компетентностей учнів;
- погляд на навчання як на взаємозв'язок двох окремих діяльностей – навчальної діяльності викладача та освітньої – пізнавальної діяльності учня. Виходячи з цього, педагоги виступають суб'єктами процесу навчання, а учні об'єктами, тому освітня взаємодія викладачів і здобувачів освіти має суб'єктно-об'єктний характер;
- роль педагога зводиться до функції контролера і частково головного інформатора;
- відмова від авторитарного стилю навчального спілкування;
- учням належить головна роль виконавців освітнього процесу;
- постійне врахування індивідуальних, творчих, наукових особливостей учнів та, так би мовити, «підгонка» здобувачів освіти до життєвих компетентностей та використання здобутих знань і навиків у життя. Тому найбільш поширеними принципами освітнього процесу було окреслено: доступність, наочність, технічність свідомість і активність, систематичність, міцність, оперативність знань, постійний перетин теорії з практичною діяльністю.

У програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації і в умовах пошуку нової парадигми освіти, виникає необхідність вивчення педагогічного

розвитку учнів під час освітньої діяльності та пізнання психології дитини, стає важливим положенням особистісно орієнтованого навчання, що повністю відповідає нормам сучасної суспільної думки та вимогам демократичного світу. Знання викладачем реальних і потенційних можливостей учнів, широкої гами їх потреб та інтересів дає можливість зосередитися на потребах здобувачів освіти і значно підсилити мотивацію до навчання. Внутрішня мотивація діяльності учня, безпосередньо пов'язана зі сферою потреб особистості, стає головною в процесі навчання. Це виводить освітній процес до відмови від учнівського обов'язку та конкретизації і уникнення невдач, як основних видів мотивації та орієнтацію на формування у здобувача освіти підґрунтя досягнення успіху, самоактуалізації особистості, утвердження почуття гідності, задоволення від своєї творчої діяльності, прагнення до пізнання чогось нового тощо. З іншого боку, діагностика дозволяє пристосувати вже існуючі методики до освітніх можливостей конкретних учнів, відійти від сформованого принципу, так би мовити, абстрактного середнього учня. Враховуючи індивідуальні особливості кожного здобувача освіти, як ідеал, надати всі умови для орієнтування учнів у навчанні, що є властивим для кожного з них у його темпі, рівні навчання та відповідає їх можливостям.

Зовсім іншу роль в освітньому процесі починає відігравати викладач. Він стає тією особою, що допомагає розвивати освітні компетенції і постійно займається самоосвітнім процесом та самовдосконаленням, враховуючи потреби сучасного суспільства. Головна функція педагога полягає в організації і стимулюванні освітнього процесу, зорієнтованого на розвиток особистості учня тобто особистісно орієнтована позиція. Викладач має достатньо поваги до себе і до здобувачів освіти, щоб зрозуміти: вони, як і він, думають про себе і свої інтереси, здобувають освіту для себе. Одночасно педагог розділяє з іншими відповідальність за навчання і виховання, керується власним досвідом, обирає напрями власного навчання з усвідомленням відповідальності за наслідки свого вибору, керує сприятливими умовами, що полегшує процес освіти, який згодом відтворюють і підтримують самі учні. Виходячи з цього взаємо освітній процес стає домінуючим, забезпечує постійне позитивне підґрунтя навчально-виховного процесу, сприяє зміні колективної дисципліни та самодисципліни здобувачів освіти.

Сьогодні у світі налічується чимала кількість підходів до організації освітньої парадигми у закладах освіти. Серед них: інформаційно – описовий, предметний, цільовий, діалогічний, імітаційно-ігровий, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та інші. Всі ці процеси ділять на два підходи: традиційний і компетентнісний.

Традиційне навчання – навчання, побудоване за старою парадигмою освіти, яку називають науково-технократичною, когнітивною, авторитарною. За традиційним методом навчання, це процес жорстко регламентований за однією спеціальною сферою підготовки, усі учні навчаються за одним освітнім планом, який є спільним для всіх навчальних програм і тематичних планів. Освітній процес формується у групах лише за розкладом у такій системі: лекція, лабораторні, практичні заняття, групове чи індивідуальні завдання, самостійні заняття та ін. Головний зміст матеріалу видається на лекційних уроках і у належно опрацьованому вигляді. Як наслідок, вдається у стислі терміни видати значний

обсяг освітньої інформації. На наступному етапі цей матеріал під керівництвом викладача доповнюється, конкретизується у інших видах освітніх занять та у ході самостійної роботи. Кожний освітній предмет вивчають у суворій логічній послідовності, у тісному часовому і методичному зв'язку з іншими міжпредметними дисциплінами. Систематично здійснюється поточний та проміжний контроль знань, що дозволяє через систему зворотнього зв'язку, від здобувача освіти до викладача, швидко вносити до освітнього процесу необхідні корективи.

З позиції традиційного підходу, чим більше знань придбав учень, тим краще, тим вище рівень його освіченості. Але рівень освіченості, особливо в сучасних умовах, не визначається обсягом знань, їх енциклопедичністю, він визначається здатністю вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та вмінь. Традиційному навчанню притаманні: предметна зорієнтованість освіти, яка виявляється у спрямованості навчання на засвоєння учнями знань із конкретних навчальних предметів і формування стандартного набору вмінь та навичок, погляд на освіту як на взаємозв'язок двох автономних діяльностей: освітньо – методичної діяльності викладача та освітньо-пізнавальної діяльності учня. В організації освітнього процесу спостерігається домінування уроку, переважно комбінованого, фронтальної роботи, словесних методів та репродуктивної діяльності.

На відміну від традиційних підходів, компетентністний підхід передбачає їх єдність, взаємопрацю та доповнення іншими, не менш важливими, компонентами. При компетентністному підході освітня діяльність зорієнтована на формування в здобувачів освіти системи компетенцій, що включає в себе їх особистісне ставлення до предметів та процесів і є необхідними для продуктивної діяльності щодо них. Це виробляє значення власних цінностей у здобувачів освіти. При компетентністному підході кінцевим результатом у соціалізації, навчанні, загальної професійної (професійно-технічної) підготовки повинна сформуватись особистість, яка здатна до втілення і виконання всього спектру життєвих функцій та гуманістичного орієнтованого вибору. Його особливостями є:

- визнання компетенцій в якості кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування;
- перенесення акцентів з поінформованості здобувачів освіти на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем, тобто підпорядкування знань, вмінь в практичні чи життєві потреби;
- оцінення рівня сформованості учнівських компетенцій, як результату освітнього процесу;
- учнівська фахова спрямованість у навчанні, що сприяє підготовці на майбутнє і працевлаштування випускників, також значно полегшують діяльність роботодавців з пошуку відповідних кандидатур на робочі місця.

Отже, головне завдання гуманітарної парадигми науки на сьогодні – навчити молодих людей творчо і плідно взаємодіяти із суспільством й в такий спосіб досягати статусу повноправних та компетентних громадян. Намагатися послідовно, поетапно створювати умови для набуття здобувачами освіти необхідних компетентностей.

Література та джерела

1. Гофрон А. Різні погляди на Європу і проектування освітніх концепцій. *Вища освіта України*. 2005. № 1. С. 37-43.
2. Киричук О. Розвиток і самореалізація особистості в умовах освітнього закладу. *Рідна школа*. 2002. №5.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
4. Крисоватий А. Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 114-121.
5. Паращенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004.
6. Світлична В. В., Чистіліна Т.О. Освітній простір в умовах глобалізації: парадигмальний плюралізм і перспективи інтеграції. *Гуманітарний часопис*. 2013. № 2. С. 83-92.
7. Формування громадянської компетентності учнівської молоді. Відкриття європейського року громадянської освіти в Україні: матеріали Міжнар. наук. практ. конф. Харків, 2005. 128 с.

ПРОПАГАНДА ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Олексій Мозговий

Науковий керівник:
Андрій Гриценко

Поняття «пропаганда» нерозривно пов'язане з розвитком людського суспільства та цивілізації. Пропаганда використовувалась задовго до того як це поняття отримало наукове визначення та пояснення. Гарольд Лассвел, один з найвидатніших дослідників цього явища, у своїй статті «Теорія політичної пропаганди», характеризує пропаганду як «управління колективною позицією шляхом маніпулювання значущими символами» [4, с 627]. Цими символами, на його думку, є текст, зображення, музика, атрибутика. Тобто це символи, які б люди легко впізнавали та запам'ятовували [4, с. 627].

Інший дослідник, Еліот Аронсон описує пропаганду як «діяльність, що є спрямована на системне поширення та популяризацію певних ідей, поглядів, знань, міфів, вчень та стереотипів з метою зміни системи цінностей, формування світогляду, поширення точки зору для здійснення впливу на поведінку окремої людини або групи людей». Основною відмінністю пропаганди від реклами та агітації, на його думку, є те, що пропаганда стимулює до певних дій, або навпаки до бездіяльності, в той час, як реклама впливає лише на бажання людей [2, с. 610].

Як явище пропаганда виникла дуже рано, фактично з появою перших цивілізацій. Одним з перших способів використовувати пропаганду, який зберігається і в наш час, це переписування історичних текстів для інтерпретації минулого у вигідному для чинних правителів світлі. Відомо, що єгипетські фараони перероблювали настінні розписи з інформацією про своїх попередників. Це робилось для того, щоб возвеличити свою династію, привласнити досягнення попередника собі, або викреслити попереднього правителя з історії. Схожа практика була поширена і в містах-державках цивілізації Мая [3, с. 22].

В античному суспільстві пропаганда, або її прообрази теж були присутні. Через те, що як в грецькому, так і в римському суспільстві була традиція ведення публічних дебатів, там виникла школи та напрями дебатуння, які вчили використовувати викривлену інформацію, маніпулювати фактами та обманювати суперника. В давньому римі цим займались професійні оратори, які вважали, що переконати інших в своїй правоті є достатньою ціллю, щоб заради цього маніпулювати фактами та викривлювати інформацію. В давній Греції існувала філософська школа софістів. Софісти, також, вчили використовувати неправдиву аргументацію та вважали, що в публічні дискусії це нормально [3, с. 24].

Але першою справжньою формою масової пропаганди стала релігійна пропаганда. Оскільки релігія являє собою не лише набір уявлень про надприродні сили, але й ідеологічну базу, набір уявлень про те, як має виглядати суспільство. Тому великі релігії, такі як християнство, почали використовувати масову пропаганду для поширення та укріплення свого вчення. До ХХ саме релігійна пропаганда була основним та найпоширенішим типом пропаганди у світі та була сильно пов'язана з політичною пропагандою, а в окремі моменти історії була з нею одним цілим.

Головна перевага релігійної пропаганди в тому, що вона дозволяла наділяти керівну верхівку божественною природою. Будь-яка непокора або бунт, в такому випадку, можуть бути інтерпретовані як посягання на природний порядок речей та волю надприродних сил. Основним способом поширення релігійної пропаганди було усне слово, оскільки рівень письменності населення був досить низьким. Мета такої пропаганди полягала в навіюванні людям страху перед державною владою як намісникам надприродних сил на землі.

Тому, можна зробити висновок, що першими, хто почав використовувати масову пропаганду були священнослужителі та жерці. Своєю чергою, вони за свою діяльність отримували привілейоване становище в суспільстві. Тому не дивно, що сам термін «пропаганда» виник у релігійному середовищі, а саме він вперше був вжитий католицькою церквою.

В 1622-му році папа римський Григорій XV заснував організацію «*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*», тобто «Священна Конгрегація Пропаганди Віри», яка мала пропагувати католицьке віровчення серед християн в умовах релігійного протистояння з протестантами [3, с. 22].

До початку ХХ-го століття термін «пропаганда» вживався виключно в системі католицької термінології та документації. Вперше широке поширення цей термін отримав під час Першої Світової війни, коли ним почали називати військово-психологічні операції обох сторін. Саме в цей час пропаганда набула

негативного відтінку. Після війни в суспільстві укорінилось уявлення про пропаганду, як про інструмент злочинних дій та недобрих намірів, який базується на обмані та брехні [3, с. 22].

XX-те століття стало часом справжнього розквіту політичної пропаганди. Оскільки цей час став періодом піднесення тоталітарних диктаторських режимів, таких як комуністичний, фашистський та націонал-соціалістичний, які політичну пропаганду активно використовували для поширення своїх ідеологій.

В наш час, після падіння фашистських режимів та розвалу СРСР, політична пропаганда все ще залишається найпоширенішим видом пропаганди. Але акцент у її використанні перемістився з поширення ідеологій на поширення дезінформації у чисельних інформаційних війнах. Поява нових засобів комунікації, таких як Інтернет та соціальні мережі призвели до появи й нових платформ для поширення пропаганди. При чому в наш час пропаганда з горизонтальної (тобто яку поширює влада з гори вниз) все більше перетворюється на вертикальну, тобто яку поширюють самі люди всередині спільноти [1, с. 77].

Деякі дослідники, зокрема французький соціолог Жак Еллюль, вказують на те, що в наш час політична пропаганда поступово починає поступатися новому типу пропаганди – соціологічній пропаганді. На відмінну від політичної пропаганди, соціологічна пропаганда не поширюється централізовано, а є результатом соціальних та політичних умов у суспільстві [1, с. 77].

Таким чином, пропаганда супроводжувала розвиток людської цивілізації з самого початку її існування. Вона виконувала різні завдання та приймала різні форми. Але, можна констатувати, що маніпуляції інформацією та викривлення фактів є невіддільними частинами розвитку людства, які істотно вплинули на історичний процес.

Література та джерела

1. Борзов Ю.О., Малець Б.І., Яковчук В.С. Інформаційні війни в сучасному світі. Інформаційна безпека та інформаційні технології: збірник тез доповідей IV *Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів*, м. Львів, 27 листопада 2020 року. Львів, ЛДУ БЖД, 2020, С. 75-77.
2. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
3. Anthony R Pratkanis, Elliot Aronson. *Age of propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. Santa Cruz, University of California, 2001. 257p.
4. Lasswell H.D. *The Strategy of Soviet Propaganda*. Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 24, No. 2, The Defense of the Free World. (Jan., 1951), P. 66-78.

ПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ЄС У ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ АКТОРІВ У РЕГІОНІ

Нікіта Поскрипко

Науковий керівник:

Олена Чумаченко

Характерною рисою політичного розвитку країн Західних Балкан є те, що вони в тій чи іншій мірі знаходяться під впливом більш потужних держав. Завершення «холодної війни», дезінтеграція Югославії та утворення низки нових незалежних країн не змінили цю ситуацію, а натомість лише переформатували «політичну шахівницю» регіону. Протягом 1990-2010-х рр. у Західних Балканах оформились позиції та інтереси низки геополітичних гравців – Європейського Союзу, США, Російської Федерації, Туреччини та Китаю. ЄС на сьогодні беззаперечно є найвпливовішим актором в регіоні, завдяки комплексу політичних та економічних заходів, посередницької ролі у врегулюванні конфліктів та усвідомленню балканськими країнами своєї належності до Європи. Однак тенденція до посилення впливу інших геополітичних гравців на Балканах та суперечність їхніх інтересів інтересам ЄС змушують його планувати та реалізувати свою політичну стратегію з урахуванням цього фактору.

Західні Балкани не безпідставно стали місцем зіткнення інтересів великих держав. Географічно регіон знаходиться на перетині транзитних шляхів, що виходять у Чорне, Егейське, Іонічне та Адріатичне моря. Значення Західних Балкан як зв'язуючої ланки між Чорноморським та Середземноморським басейном ще більше зростає з погляду на транспортування енергоресурсів. Крім того, саме через цей регіон проходить найкоротший сухопутний шлях від Азії до «європейського ядра» – Угорщина, Хорватія, Словенія, Австрія і далі, що особливо важливо в контексті регулювання потоків біженців до Європи [2, с. 4]. Наявність найбільших у Європі копалин свинцево-цинкових руд, міді, сурми та молібдену лише посилює цінність регіону для геополітичних гравців [5, с. 219].

Ступінь залученості США до геополітичної боротьби в регіоні протягом 1990-2010-х рр. змінювалась в залежності від пріоритетів зовнішньої політики Штатів. У 1990-х рр. вони активно втручались в хід дезінтеграційних процесів на пост-югославському просторі як дипломатичними так і військовими заходами, намагаючись заповнити той вакуум сили в регіоні, що виник після розпаду соціалістичного блоку. Починаючи з 2000-х рр. США переорієнтувались на боротьбу з тероризмом, а з 2010-х – на глобальне протистояння з Росією та Китаєм, внаслідок чого Сполучені Штати дещо поступилися своїми позиціями в Західних Балканах на користь ЄС. Однак, незважаючи на це, регіон все ще має важливе значення для Штатів. Саме тут знаходиться друга за розмірами військова база НАТО у Європі – «Bondsteel» – ключовий елемент військової логістики збройних сил США у Середземномор'ї, на Близькому Сході та Північній Африці. Саме цей регіон є воротами для просунення економічних інтересів Китаю до Європи та єдиним закордонним європейським плацдармом для Росії, що змушує США реагувати на активність своїх суперників в цьому геополітичному просторі. Не можна не згадати і

дискусійне питання щодо місця Західних Балкан у відносинах США та ЄС. Низка вітчизняних дослідників негативно оцінює те, як Штати використовують регіон у цих відносинах. Так, дослідниця О.О. Бірюкова вважає, що США прагнуть не допустити інтеграцію балканських країн до ЄС, а натомість перетворити регіон на довгострокове вогнище напруги і джерело проблем для Європи, тим самим унеможливити перетворення її на геополітичний центр сили [5, с. 221]. Інші, дослідники, такі як А.Ю. Мартинов, більш позитивно оцінюють позицію США, відмічаючи їхні зусилля в консолідації позицій ЄС у Західних Балканах [5, с. 72]. Зі свого боку, з огляду на особливості відносин США та ЄС в ході подій «югославської кризи», ми можемо констатувати, що цей регіон є «ахілесовою п'ятою» для Європи. У разі виникнення збройного конфлікту чи іншого вогнища нестабільності силових важелів Союзу може не вистачити для їх врегулювання, внаслідок чого, він змушений буде звернутись за допомогою до НАТО, тим самим стаючи певною мірою залежним від США.

Розпад Радянського Союзу та тривалий період політичної та економічної нестабільності всередині новоутвореної Російської Федерації більш ніж на десятиліття виключили Росію з числа впливових гравців у Західних Балканах. Початком повернення її в регіон можна вважати перший російсько-балканський енергетичний саміт 25 червня 2007 р. у Загребі. Росія ставить собі за мету стати головним постачальником енергоресурсів до Європи, для чого планує використати Західні Балкани як транзитний регіон. З цього моменту РФ використовує питання транспортування енергоресурсів як джерело своєї «м'якої сили» в регіоні. Особливе місце у цих планах належить Сербії, через яку мала пройти головна лінія газопроводу нереалізованого «Південного потоку». На даний момент російська компанія «Газпром» займає домінуюче положення в сербській нафтовій промисловості, володіючи компанією NIS та нафтопереробним заводом у Панчево [1]. Москва активно інвестує в економіку Сербії, надає сербському уряду позики на відбудову інфраструктури та стабілізацію бюджету, сприяє посиленню контактів російської та сербської православних церков, тим самим посилюючи свої позиції в Сербії.

Посилення впливу Росії в регіоні викликає закономірне занепокоєння ЄС. Повільні темпи євроінтеграції та визнання Європою незалежності Косова сильно послабили її позиції в Сербії та Боснії. Сербське суспільство все сильніше ставить під сумнів необхідність європейської інтеграції, вбачаючи альтернативу в співпраці з Росією та Китаєм. Росія, стаючи на позиціях слов'янофільства та невизнання незалежності Косова підтримує високий рівень довіри до себе, намагаючись таким чином якщо не допустити, то хоча б уповільнити входження Сербії та Боснії в ЄС та НАТО. В той же час, якщо ці країни все таки стануть частиною об'єднаної Європи, вони можуть перетворитись на своєрідного «троянського коня», блокуючи ініціативи Союзу, невигідні Росії. Незважаючи на це, позиції РФ не лише в регіоні в цілому, але й навіть у Сербії не можна назвати міцними. Як Сербія так і Боснія сильно пов'язані торговими та інвестиційними зв'язками з ЄС, а тому шлях євроінтеграції для них є безальтернативним. Політичні та військові можливості Росії в регіоні вкрай обмежені, про що свідчить невдала спроба державного перевороту в Чорногорії в жовтні 2016 р. Хоча Сербія бажає «залишатися військово нейтральною», як заявила

Ана Брнабіч Європейському парламенту 10 жовтня 2017 р, в той же час вона бере участь у програмі «Партнерство заради Миру» з 2006 року і налаштована на тісну співпрацю з НАТО через Індивідуальний план дій, підписаний у січні 2015 р. [4, с. 11]. У цих умовах, в інтересах ЄС всіма зусиллями підтримувати євроінтеграційні прагнення в країнах регіону, передусім у Боснії та Сербії, та використовувати всі можливості для послаблення впливу Росії в них.

Туреччина є ще одним традиційним геополітичним гравцем на Балканах, який на довгий час втратив свій вплив в регіоні. Початок повернення втрачених позицій пов'язують з постаттю прем'єр-міністра Ахмета Давутоглу – ідеолога «неосманізму». Туреччина значну увагу приділяє «м'якій силі», яку проєцує через дипломатію та культурну сферу. Туреччина активно експлуатує ідею мусульманської солідарності, надаючи дипломатичну, політичну та економічну підтримку урядам Албанії, Боснії та Косова, інвестує в культуру та освіту, завдяки чому змогла значно послабити у свою користь позиції країн Перської затоки на Балканах, доклала значних зусиль у реконструкцію зруйнованого у 1994 р. мосту в міста Мостар, який знову з'єднав хорватську та мусульманську частини міста тощо [1]. Яскравий приклад такої політики, слова президента Реджепа Ердогана під час візиту в Пріштіну 25 жовтня 2013 р.: «Косово – це Туреччина, а Туреччина – це Косово» [3]. Для ЄС посилення ваги Туреччини в регіоні не становить небезпеки, оскільки вона сама є кандидатом на членство в Союзі, однак успіху на цьому поприщі вона не може досягти вже більше ніж 30 років. На даний момент, Туреччина все більше позиціонує себе як амбіційного регіонального гравця, який в разі відмови від євроінтеграційних ініціатив може вступити в конкуренцію з ЄС за контроль над «постосманським простором» Західних Балкан.

Китай є новим геополітичним гравцем в регіоні, але не менш амбіційним, ніж інші. Зважаючи на своє географічне положення, Західні Балкани займають важливе місце в китайській стратегії «Один Пояс, Один Шлях». Китай володіє половиною грецького порту Пірей, зміцнює свої позиції в порту Салонік і планує просуватись далі вглиб Балкан для завоювання місцевих ринків збуту, забезпечення безпечного транзиту до Західної Європи та пошуку джерел імпорту продовольства для забезпечення потреб постійно зростаючого населення [1]. Китай, як і Росія, має сильний вплив у Сербії. У жовтні 2017 р. перший секретар КПК Сі Цзіньпін здійснив офіційний візит до Белграда, в рамках якої було підписано 22 угоди про співпрацю, в тому числі узгоджено початок роботи над проектом залізниці Белград-Будапешт – важливою ланкою в проекті китайського «Шовкового шляху», на яку Китай виділив кредит на 300 млн. доларів [4, с. 10]. Крім того, Китай активно поширює вплив на інші країни регіону. Наприклад, в Чорногорії китайські інвестиції направлені на побудову автомагістралей та гідроелектростанцій, а в Хорватії Загребський університет інтегрований в мережу Інститутів Конфуція [1]. Незважаючи на те, що Китай є найбільшим торговим партнером ЄС, останньому доцільно, на наш погляд, більш обережно ставитись до посилення впливу Китаю у Західних Балканах. Китай все більше позиціонує себе як новий полюс тяжіння, особливо для слаборозвинутих країн. Успішна економічна експансія на фоні гальмування євроінтеграційних процесів може відвернути балканські країни від Європи на користь Китаю, В той же час, поглиблення китайського співробітництва з

Росією та курс на глобальне протистояння з США – головним партнером ЄС по НАТО, може перетворити Китай з партнера на суперника для Європи. В цих умовах, наявність прокитайськи налаштованого регіону біля своїх кордонів буде загрозою для безпеки ЄС.

Виходячи з усього вищезазначеного можемо зробити висновок, що посилення впливу зовнішніх акторів у Західних Балканах створює нові виклики для реалізації політичної стратегії ЄС. Однак, не можна не відмітити, що цей фактор також і позитивно вплинув на розуміння європейськими політиками необхідності продовження та інтенсифікацію курсу на євроінтеграцію країн регіону. Погодимось із твердженням прем'єр-міністра Албанії Еді Рами: «Якщо приєднання до Європейського Союзу більше не буде на порядку денному, регіон стане сірою зоною в якій інші гравці стануть більш впливовими» [цит. по 4, с. 12]. Розуміння цього, на нашу думку сприяло запуску Берлінського процесу 28 серпня 2014 р.

Література та джерела

1. Chenu G.M.. Géopolitique des Balkans. Voici un décryptage limpide des jeux géopolitiques dans les Balkans occidentaux. L'UE, la Russie, la Turquie, la Chine... et d'autres encore poussent leurs pions. Diploweb. URL: <https://www.diploweb.com/Balkans-occidentaux-espace.html> (дата звернення: 31.03.2023)
2. Dabrowski M., Myachenkova Y. The Western Balkans on the road to the European Union. *Bruegel Policy Contribution*. Brussels, 2018. No. 2018/04, 24 p.
3. Erdogan «Misunderstood» Over «Turkey is Kosovo» Claim. *Balkan Insight*. URL: <https://balkaninsight.com/2013/10/28/davutoglu-erdogan-s-kosovo-statement-misinterpreted/> (дата звернення: 31.03.2023)
4. Mirel P. The Western Balkans: between Stabilisation and Integration in the European Union. *European issues*. Fondation Robert Schuman, 2018. No 459. 14 p.
5. Бірюкова О.О. Сучасні Балкани: внутрішньополітичні проблеми та зовнішньополітичні перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. Харків, 2009. № 15(861). С. 218-227.
6. Мартинов А.Ю. Західні Балкани в політичній стратегії Європейського Союзу. *Дриновський збірник*. Софія-Харківб 2021. Т. 14. С. 69-77.

ГУМАНІТАРНО-НАУКОВІ ПАРАДИГМИ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА

Юлія Цибата

Україна має свою багату історію, впродовж якої створювалися високі зразки матеріальної та духовної культури. Філософія ж, особливо в культурній традиції нашого народу завжди була насамперед таким типом духовної діяльності, де з'ясовувалися межі людського життя, давалися відповіді на питання, які становлять

сєнс буття людини. Тому парадигма історії та філософії має чи не найбільший стосунок до сфери, де відтворюється дух нації. У цьому розумінні їй належить відповідальне місце серед наук, покликаних реалізувати відродження духу українського народу. Саме така відповідальна місія покладена на представників історико-філософського українознавства. Підвищення інтересу до минулого завжди спостерігається на крутих зламах історії. Так відбувається і зараз, коли Україна вимушена протистояти збройній агресії російської федерації. Зрозуміло, що вигідне географічне положення України, її багаті природні ресурси завжди викликали зазіхання на неї більш сильних і мілітарно організованих сусідів, які заярмлювали, колонізували її, намагалися стерти в пам'яті народній усе українське, позбавити української мови, культури. Минуле тисячами ниток пов'язане із сучасним. А це означає, що необхідно постійно, а не час від часу повертатися до цього духовного фундаменту. Історія національної культури невід'ємна від розвитку філософії, що завжди виконує функцію самоусвідомлення культури, виражає дух нації, втіленої в культурі.

Ось тут слід загдати про внутрішню суперечливу і, одночасно, повчальну сармато-скіфсько-гунську концепцію етногенезу східних слов'ян. Новітні артефакти об'єктивно зумовлюють необхідність перегляду не просто історії скіфів, Боспорського царства, але й етнічних особливостей пращурів, їх загальної культури, духовних потреб, філософської орієнтації, військових можливостей, територіального простору тощо. Археологія (у тому числі й підводна) стимулює адекватність попередніх свідчень дійсному стану речей, здатна активізувати наукові пошуки у різних сферах життя попередників, якими б віддаленими від сучасності вони не були.

Нині представники українознавчої науки та інших гуманітарних наук чимало уваги приділяють дослідженню такого питання, як національна ідентичність. В соціогуманітарних науках є різні погляди й підходи. Є окремі ознаки, які визнаються усіма – наприклад, що це почуття приналежності до певної нації. Це найбільш загальне формулювання. Деякі дослідники надають велике значення так званім об'єктивним факторам приналежності – це територія, на якій люди живуть, мова, якою вони спілкуються, релігія, до якої себе відносять. Інші віддають перевагу суб'єктивним факторам, тобто основним вважають те, ким ти сам себе відчуваєш, – незважаючи на твоє етнічне походження, на те, якою мовою ти спілкуєшся і до якої церкви ходиш. Українським націоналістом, наприклад, свого часу був поляк В'ячеслав Липинський. Проблема національної ідентичності є досить популярною серед української наукової спільноти. Адже визначення української ідентичності може бути певним теоретичним засобом створення національної держави. Проблема національного взагалі й національної ідентичності зокрема була досить сталою у ХХ столітті, а сьогодні це питання стало найбільш гострим.

У гуманітарних парадигмах історико-філософського українознавства велика увага приділяється людині. Становлення людини певної нації, як соціальної істоти відбувалося на основі засвоєння нею цінностей, вироблених людством упродовж усієї історії, – мови, способів діяльності, вміння використовувати знаряддя праці, різноманітних культурних традицій. Соціальна обумовленість людини не потребує доведення, адже людина може виступати як продуктом певної епохи, певного

суспільства, так і результатом, своєрідним втіленням усієї попередньої історії людства. Її універсальність та унікальність, здатність до самовизначення, вільної й творчої діяльності визначає характер взаємодії з навколишньою дійсністю. Представник української нації – це передусім особистість, носій національної свідомості та самосвідомості як найважливішого вияву людської сутності, тому що суб'єкт самосвідомості постає носієм свободи, тотожної з людською сутністю. Людина займає певне місце у світі, в соціумі. Вона велінням долі може стати «центром збирання» духовної цілісності певного народу.

Соціально-економічні та духовно-культурні перетворення початку XXI століття актуалізують ідеали гуманізму, звернення до проблем людини та людства, взаємовідносин «людина-суспільство-природа-Всесвіт». Парадигмальне знання – це система усталеного, організовано впорядкованого достовірного знання, апробованого практикою у широкому сенсі цього слова. Велика увага приділяється таким гуманітарно-науковим парадигмам толерантного суспільства: виховання людини, моральна культура якої відповідала б гуманістичним запитам XXI століття; людини, здатної орієнтуватися у складній соціокультурній ситуації, будувати взаємовідносини на основі взаєморозуміння, толерантності, людяності та поваги до людської особистості. Саме сьогодні на ці паняття необхідно звертати увагу, бо світ стає на порозі великих змін.

Гуманітарні науки виникли набагато пізніше від природничих, але вони настільки динамічно розвиваються, що сьогодні, гуманітарне знання перебуває у певному переході від традиційних усталених уявлень про предмет, характер і способи відтворення професійного середовища до якихось нових форм гуманітарної раціональності, вираження національної ідентичності та самосвідомості. Адже національна ідентичність – це ключове та важливе питання для будь-якого суспільства, а українська ідентичність – історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів). Історія є по суті (об'єктивно, реально) самостановленням людської сутності, а це самостановлення є процесом нашарування атрибутів людини один на одного та їх цілеспрямованого удосконалення. Саме тому внутрішня духовна еволюція людини є не лише суто логічним процесом (як у Гегеля), а й водночас процесом телеологічним і аксіологічним, і саме вона в такому аспекті є об'єктивним предметом історії як теоретичної науки. Історія у своєму глибинно-сутнісному вимірі є історією культури, яка не є якимось «додатком» до загальної історії, а її сокровенною сутністю.

Література та джерела

1. Горський В.С. Філософія в українській культурі: методологія та історія. Київ: Центр практичної філософії, 2001. 236 с.
2. Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми. *Матеріали міжнародної наукової конференції 7-8 жовтня 2011 р. м. Чернівці* / укладачі: О. Рупташ, Р. Рошкулець. Чернівці: 2011. URL:<http://www.philosophy.chnu.edu.ua/res/philosophy/2011-Konf.pdf> (дата звернення 26.03.2023).

3. Історія філософії на Україні. У 3-х тт. Т. 1 / Автори-укладачі: В.М. Нічик, В.С. Горський, М.В.Попович, Б.О. Лобовик, В.О. Зоц.Київ: Наукова думка, 1987. 399 с.
4. Маланюк Є. Ф. Нариси з історії нашої культури. Київ : Обереги, 1992. 79 с.
5. Огородник І. В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій. Київ: Вища школа, т-во «Знання», 1999. 543 с.
6. Петров В. Походження українського народу . Київ : МП «Фенікс», 1992. 192 с.
7. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ, 1999. 309 с.

ЧОМУ ТЕОРІЇ ЗМОВИ КОРИСТУЮТЬСЯ ПОПУЛЯРНІСТЮ У СУСПІЛЬСТВІ

Олег Клєщ

Науковий керівник:
Анжеліка Шевель

Письменники часто надихалися народною творчістю чи релігійними текстами та на їх основі будували сюжети своїх творів. Ідеєю багатьох книг є висвітлення багатих людей у вигляді підступних, жадібних та лицемірних особистостей, які на меті мають лише одне – заробити якомога більше грошей. Така любов суспільства до критики багатих людей з'явилася через те, що суспільство в основному складається саме з бідних людей. Через свою незможність, люди починають критикувати заможних людей, звинувачуючи їх ледве не у всіх мирських гріхах та проблемах. Саме через ненависть бідних людей до багатих в суспільстві сформувалося безліч різноманітних теорій змови, які говорять про те, що світом керує таємне суспільство, яке спеціально, переслідуючи свій власний, корисливий інтерес, влаштовує війни, теракти, провокації, фінансує передвиборні кампанії політиків у всьому світі та хоче встановити світовий диктаторський режим, офіційно проголосивши себе, як світовий уряд.

Ключові слова: теорія змови, конспірологія, світовий уряд, суспільство, таємний уряд, плутократія, влада багатих та впливових.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Теорії змови були предметом уваги таких українських дослідників, як Н. Ярош, В. Артюхова, Ю. Грицаюк, Т. Шадюк, В. Козелецької, А. Залуцької та інших. Проте огляд літературних джерел стосовно теорій змов показав, що недостатню увагу приділяється з'ясуванню причин популярності теорій змов у суспільстві.

Основні результати дослідження

Наразі існує таке поняття, як конспіраціонізм (синонім до словосполучень: «теорія змови», «конспірологічна теорія») – це теорія, що прив'язує будь-які події в світі до так званого світового уряду, який складають найвпливовіші та найбагатші

люди світу, яким підпорядковуються влади всіх країн, всі світові організації, всі середні та крупні бізнесмени, олігархи, терористичні угруповання тощо. Як говорять прихильники теорії світової змови, мета цієї впливової групи осіб підкорити собі весь світ, залишити один мільярд осіб, які будуть обслуговувати золотий мільйон осіб, які власне і є світовим урядом. Світова диктатура таємного уряду має назву Встановлення Нового Світового Порядку.

Конспірологи – люди, що захоплюються та вірять у теорії змови; підв'язують під світову змову майже всі відомі події. Серед найпопулярніших їхніх версій: вбивство Джона Кеннеді, Перша та Друга Світові Війни, загибель пароплава «Титаніка», міфи та легенди пов'язані з Антарктидою та центральною Австралією, Маріанською западиною, Бермудським трикутником, Ватиканом, терористичними актами 11 вересня 2001 року, Атлантидою, розпадом Радянського Союзу, встановленням НСНРП Адольфа Гітлера в Німеччині в 1933 році, процеси цифровізації та глобалізації тощо. Серед найпопулярніших теорій, у які вірять конспірологи є теорія інопланетян, яка говорить про те, що світом насправді керують інопланетяни, які давно прилетіли сюди та обіймають всі значні посади в суспільстві.

Загалом теорії змови розглядають як частину філософського світогляду, що має назву «теорія еліт» – концепція, згідно з якою впливові та багаті групи населення згуртовуються, та мають значний вплив на всі процеси, що відбуваються у світі, в тому числі політичні та економічні. Багатих людей, які не обіймають владні посади, але через свої багатства та зв'язки мають безпосередній вплив на рішення уряду країни, називають плутократами.

Багато міфів та легенд серед конспірологів присвячено тому, що впливовими групами осіб є декілька найбагатших сімей у світі, які сформували свої величезні капітали відносно нещодавно, приблизно з XVIII-IXX століть. Інші вірять, що світовий уряд був сформований з епохи середньовіччя (у Ватикані), а деякі конспірологи говорять про те, що з самого початку існування людства було сформовано той самий світовий уряд, який протягом усієї історії керував нами [1].

Враховуючи те, що ми з'ясували суть поняття «теорії змови», розібралися в його історії та згадали найпопулярніші теорії конспірологів, слід перейти до безпосереднього з'ясування причин, чому суспільство захоплюється, нерідко сліпо вірить, у теорії змови, які в більшості випадків не ґрунтуються, ані на наукових доказах, ані на перевіреній інформації, іноді взагалі є відвертою брехнею, на що більшість просто не звертає увагу. В епоху інтернету та комп'ютерів через спеціальні програми робиться багато правдоподібних фотографій та відео, які тільки популяризують теорії змови.

Як вже було зазначено вище, теорії змови користуються широкою популярністю серед бідних верств населення. Існує багато психологічних досліджень, книжок, курсів та інтерв'ю про заробіток грошей, про те, як стати успішними та багатими людьми тощо. У всіх цих інформаційних продуктах простежується одна спільна риса – люди, які мають успіхи в якихось своїх сферах мають інше мислення, яке проявляється в іншому, найчастіше протилежному до більшості людей, сприйманні негараздів, труднощів, дисципліни, думок, мотивації тощо. Такий метод мислення називають «мисленням багатих людей» або

«мисленням успішних людей». Такий спосіб мислення категорично забороняє: плітки, засудження, заздрість, жадібність, «не якісне оточення», яке тягне тебе до прірви, дивитися на світ у призмі негативу (негативне мислення заборонено в принципі) тощо. Замість цих речей багаті та успішні люди сконцентровані на саморозвитку, на власних хобі, на сім'ї, на допомозі іншим (тому саме серед них, а не серед бідних людей, розповсюджено меценатство).

Серед представників бідних людей, навпаки розповсюджені плітки та заздрість, тому аналізуючи популярність теорій змов, ми дійшли до висновку, що через те, що багато представників бідних верств населення не змогли себе реалізувати в цьому житті через ряд певних причин (які стосуються як негативних спадкових настанов, так і негативного, заздрісного та жадібного мислення), тому, оскільки звинувачення інших у власних проблемах ввійшло у них у звичку, вони звинувачують багатих людей у своїй безуспішності, тому починають придумувати теорії змови або підв'язувати світові події під ніби існуючий світовий уряд, щоб якось пояснити своє ганебне положення.

Наступним фактором, чому теорії змови користуються популярністю у суспільстві є те, що з давніх давен люди створювали багато страшних, міфічних істот, які лякали людей та наводили на них страх. Людина так влаштована, що протягом життя в певному співвідношенні вона має отримувати всі види емоцій. Однією із таких емоцій є страх, тому люди створювали різноманітних монстрів, наразі це фільми жахів. Через те, що теорії змови наводять страх через свій загально-світовий масштаб, вплив та контроль на повсякденне життя звичайних людей, прокручуючи в себе в голові чи вислуховуючи чергову теорію змови, людина відчуває страх та жах – тобто ті емоції, яких у неї в житті може бути недостатньо.

Останній фактор, про який ми поговоримо – це те, що на базі теорій змов вигадуються цікаві, захоплюючі та інтригуючі сюжети в кіномистецтві, літературі, відеоіграх тощо. Будь-то теорія змови, що притягнута до існуючих подій, чи то вигадана теорія на якусь певну тематику, вона дає змогу побудувати сюжет таким чином, щоб читач, глядач чи гравець весь час сидів у напрузі, нікуди не відлучався та був повністю занурений у сюжет.

Висновок

У підсумку можна впевнено сказати, що теорії змови користуються популярністю у суспільстві через свою таємничість, свого роду недомовленість та цікавість, адже багато теорій змов є дійсно цікавими, через те, що в багатьох прослідковуються достатньо неординарні думки. В цьому дослідженні ми аналізували популярність теорій змов, але не говорили про те, чи треба в них занурюватись? Якою б не була відповідь на це питання, точно не варто повністю захоплюватися теоріями змови та безсумнівно в них вірити, адже через це буде страждати ваше звичайне життя, думки, буде відсутній спокій та впевненість у завтрашньому дні.

Література та джерела

1. Грицаюк О., Чоп Т. Теорія світової змови: міф чи реальність. *X Всеукраїнська студентська науково-технічна конференція «Природничі та гуманітарні науки. актуальні питання»*. 25-26 квітня 2017 р., м. Тернопіль. 2017. С. 276-278.

ГЕРМЕНЕВТИКА: МЕТОД ТА ПРИНЦИП ГУМАНІТАРИСТИКИ

Юлія Сігалова

Науковий керівник:

Ігор Снегірьов

Зміна парадигмальних акцентів класичної науки з її жорстким детермінізмом, абсолютизацією лінійності, стійкості, порядку на некласичну, а пізніше, і на постнеокласичну теоретико – методологічну основу, яка постулює світоглядні засади нелінійності, нестабільності випадковості та хаосу, трансформували науку. Методологія гуманітарних наук не стала винятком. Методологія однозначного причинно – наслідкового зв'язку та розуміння змінилася різомою поля дискурсу та інтерпретацією тексту, де під текстом розглядалася вся соціокультурна реальність, включаючи мистецтво, суспільство та людину. Одним із таких напрямків стала герменевтика з її основними методологічними категоріями та принципами: текст, інтерпретація, інтерпретатор, герменевтичне коло та іншими. Традиційно під герменевтикою розуміють мистецтво або вчення про розуміння та тлумачення текстів, а також можна віднести сюди дії людей і результати їхніх дій.

Незважаючи на те, що поняття герменевтика запозичила свою назву у давньогрецького бога Гермеса, в мистецтві античної інтерпретації була відсутня методологічна коректність та понятійно-категоріальний апарат.

Герменевтика середньовічного богослов'я була суворішою, з нескінченним інтересом до Старого і Нового Заповіту та до змісту божественного слова. Августин дотримувався середньовічної доктрини про існування зображення як символу божественного, що привело до концепції герменевтичного значення речей, а не просто тексту. Це проклало шлях до універсальної герменевтики. У Новий час герменевтика практично звільняється від переважної орієнтації на теологію, приділяючи увагу філології, історії і навіть юриспруденції.

Різноманітність герменевтичних підходів величезна. Ф. Шлейермахер був першим претендентом на розвиток герменевтики як методологічного напрямку. Його початкова філософська позиція філософське життя. Філософія життя суперечить вихідній конструкції Канта і суперечить ідеям Гегеля [3, с. 71]. Шлейермахер розрізняє діоінаторне і порівняльне розуміння. Діоінаторне розуміння діє як автоматичне знання особи, пов'язаної з користувачем, про їхні почуття. Порівняння вимагає порівняння речень, які мають однаковий зміст. Шлейермахер наголошує, працюючи з повною інформацією про автора, перекладач здатний зрозуміти бічну й неможливу сторону його праці. Тобто цього дослідника можна віднести, до так званої герменевтики свідомості [4].

Лідером сучасної герменевтики є Г. Гадамер. Розглянемо, як він розглядав герменевтику. Головна праця «Істина і метод» була опублікована, коли йому було 60 років. Гадамер запозичив багато фундаментальних ідей у Гайдеггера, брав участь у його семінарах, показуючи себе справжнім філософським новатором. Гайдеггер ніколи не перекладав свою філософію на герменевтику. Для нього герменевтика – це спосіб мислення за допомогою феноменологічних методів, а не якась вирішальна

інновація. Недаремно він зовсім не використовував герменевтику у своїх пізніших роботах.

Гадамер робить це зовсім по-іншому, під дахом герменевтики він в основному збирає всі важливі риси: практику, життя, слово та діалог. Основна відмінність Гайдеггера від Гадамера полягає в питанні так званих філософських початків. Перший починає філософствувати переосмислюючи проблему буття. Інший підкреслює, що філософствування не починається з нуля, а тому герменевтичний досвід є першоосновою всякої філософської думки.

Гадамер вважав мистецтво як поле смислів, а текст зразком для філософії та гуманітарних наук. Гадамер намагався знищити суб'єктивність кантівської філософії. Естетика смаку генія переживання наскрізь пронизана абсолютизацією суб'єктивного.

Розглянемо основні риси герменевтики Гадамера. Як і будь – який прихильник герменевтики, Гадамер дуже відданий концепції герменевтичних кіл. Коли текст починає ставати зрозумілим, він підсумовує зміст тексту. Але навіть цей початковий зміст стає зрозумілим лише тому, що ми читаємо текст із самого початку, сподіваючись знайти в ньому певний зміст. Існує часовий сенс. Сенс, який необхідно розуміти на будь – якому етапі герменевтичного процесу, в якому представлені всі моменти описаного процесу. Кожен момент має історичний вимір. На думку Гадамера, лінійність тексту вказує на лінійність філософських категорій лише тоді, коли йдеться про порядок часових періодів. В іншому випадку лінійність тексту може виражати автономію його авторів. Той факт, що Гадамер є прихильником розуміння циклічного розвитку, наголошувався незліченну кількість разів, включно з ним самим. Слід зазначити, що Гадамер не винайшов привабливого терміна для герменевтики в цілому. Він називає це по-різному: буквально розуміння та розуміння текстів та інтерпретаційного досвіду.

Що значить розуміти? Це означає по-перше, зрозуміти саму проблему. По-друге, підкреслити та зрозуміти точки зору інших людей. Як створити правду, яка звучить трохи загадково? Відповідь Гадамера така: «Розуміння починається з чогось, зверненого до нас. Це перша герменевтична умова. Речі – це тексти, все не обов'язково в прямій мовній формі» [1; 3, с. 71]. Завдання герменевтики – прояснити. Досягти успіху в цьому відношенні означає розсунути горизонти розуміння. Горизонти зміщуються, бо змінюються герменевтичні ситуації. Розуміння – це акт перебування в герменевтичній ситуації, в якій інтерпретатор негайно використовує кожну частину отриманого ним значення. Перебування в тій чи іншій ситуації змушує діяти.

До герменевтичного досвіду належать структура питання, а також відкритість. Відкритість не може бути реалізована без запитань. Відкритість має структуру запитань. Ми не визначаємо об'єкт нашого інтересу, а ми його ставимо під сумнів. Поява питання робить існування опитуваного відкритим. Вирішення питання – це шлях до пізнання. При відгадуванні сенсу ми повинні спочатку вислухати учасника, який відкидає наші припущення. Питання передує відповіді і визначає можливості її сенсу. Питання має пріоритет над відповіддю. «Хто хоче мислити, той повинен запитувати» [1; 4]. Інтерпретація або тлумачення не є чистим виміром нашої свідомості, вона вимагає координації, тобто комунікації з опитуваним. Успіх

інтерпретації – це злиття існуючих і новопродбаних горизонтів. «Думка, яка керуватиме нами в майбутньому – це реалізація самою мовою того злиття горизонтів, яке відбувається в розумінні» [1; 4]. Розуміння – це матерія, це мислення, воно діалектичне, але його кінцевою інстанцією є слово. Герменевтику часто визначають як розуміння мовою, що лише частково відповідає дійсності. Розуміння є набагато більш багатостороннім, ніж мова, як засіб передачі слів. Але при цьому всі невербальні форми розуміння закриті для мови. Те, що пояснюється, обов'язково проявляється на словах. Гадамер називає це дивом, тобто «мовою, якою говорять речі – якими б вони не були у будь – якому випадку...» [1; 4]. За Гадамером, речі не говорять просто тому, що вони не здатні до мовлення.

Але що таке цей базовий компонент мови, слово? Слово не є довільним і умовним, як знак. «Слово – це не просто знак. У невловимому сенсі, це все ж таки щось на кшталт відображення». Мова виражає речі та ситуації. Гадамер бачив у слові і мові таємницю, двозначність. Слово не збігається ні з річчю, ні з інтерпретатором, слово не є ні знаком, ні образом. Іншими словами, слово – це щось середнє між знаком і образом. Розуміння, включаючи інтерпретацію та рефлексію, знаходить своє остаточне завершення у мові. Для Гадамера мова, як і розуміння та ясність, є передумовою герменевтики. Мова є трансцендентною умовою герменевтичного досвіду. Тому вона є несвідомою. Свою книгу «Істина і метод» Гадамер завершує роздумами про перевагу прекрасного і тим самим обґрунтовує перевагу естетики над етикою. Він порівнює прекрасне з добрим. Для Гадамера краса – це передусім не радість відчуття і подив, викликані мистецтвом, а повнота розуміння, що досягається в герменевтичному досвіді.

Назва головної книги Гадамера, яка також є його єдиною книгою, в якій він дійсно системно мислить протягом кількох сотень сторінок – такий собі історичний курйоз. У герменевтиці Гадамера істина і метод несумісні. Гадамер критикує «неправильну методологію». Проти цього важко заперечити. Ще однією підставою для критики Гадамера є те, що він не хоче розуміти герменевтику як методологічну основу так званих духовних наук. По-перше, герменевтика пов'язана не тільки з гуманітарними науками, але й з усіма іншими науками. По-друге, герменевтика є універсальним аспектом філософії, тому належить до розділу філософії. Різне розуміння герменевтики призвело до дискусії між Гадамером та видатним італійським герменевтом Еміліо Бетті. Для Бетті герменевтика – це загальна теорія плюс метод інтерпретації [5]. Для Гадамера герменевтика – це філософія. Бетті хотіла методично строго встановити важливість інтерпретатора і тексту в герменевтичному досвіді. Гадамер заперечив, на його думку, методи сучасних наук мають обмежене право. Гадамер досить переконливо показав, що питання є фундаментальним моментом розуміння. У повній згоді з Гадамером ми приходимо до методологічного правила: герменевтична робота вимагає від інтерпретатора ставити запитання. Так зване мистецтво ставити запитання також не є довільним. Герменевтична необхідність налагодження діалогу дуже важлива, тому необхідність діалогічності виникає цілком природно.

Отже, як ми з'ясували, центральної категорією герменевтики як мистецтва інтерпретації текстів є категорія розуміння. Проблематика розуміння зближує герменевтику з філософією культури та з філософією мови, відкриває можливість

створення філософської герменевтики, яка передбачає новий вимір людини. У ній ставиться питання про людину, яка розуміє. Герменевтика Гадамера свідчить про те, що нам потрібна інша мова, яка була б мостом між нами та буттям, не відгороджувала, а возз'єднувала. Рішенням до даного возз'єднання є діалог, за допомогою якого можна вивести філософську герменевтику Гадамера в методології прийняття суспільно значущих рішень.

Література та джерела

1. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики: у 2 т. Київ: Юніверс, 2000. Т. 1.: Герменевтика I. 464 с.
2. Кант І. Сочинения: в 6 т. / под общ. ред. В.Ф. Асмуса, А.В. Гульги, Т.И. Ойзермана. Том 6. Сочинения по философии истории и философии природы. Академия наук СССР, Ин-т философии Москва: Мысль, 1966. 743 с.
3. Фалев Е.В. Герменевтика Мартина Хайдеггера. СПб.: Алетейя, 2008. 224 с.
4. Шлейермахер Ф. Герменевтика. / перевод с немецкого А.Л. Вольского; научный редактор Н.О. Гучинская. СПб.: Европейский Дом. 2004. 242 с.
5. Betti E. Allgemeine Auslegungslehre als Methodik der Geisteswissenschaften. Emillio. Published by Mohr (Siebeck) / Tübingen, 1967. XVI, 771 S.

ПРО АВТОРІВ

Андрущенко Віктор Петрович, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Артемова Людмила Вікторівна, наукова співробітниця Національного заповідника «Глухів», аспірантка 3-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Артюх В'ячеслав Олексійович, кандидат філософських наук, доцент, незалежний дослідник.

Аторін Денис Миколайович, студент 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Афанасієвська Анна-Марія Олексіївна, студентка 14-І групи (ОС «Бакалавр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Ащаулова Тетяна Анатоліївна, аспірантка 2-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Бакка Тамара Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методології та методики суспільних дисциплін історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Баланюк Наталія Юріївна, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Белашова Олена Федорівна, дружина В. І. Белашова.

Богомаз Оксана Юріївна, доктор філософії в галузі освіта/педагогіка, викладачка кафедри методології та методики суспільних дисциплін Історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Васянович Людмила Григорівна, учитель історії і права ВСП «Глухівського агротехнічного фахового коледжу СНАУ».

Вєтров Ігор Георгійович, кандидат історичних наук, професор, проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних факультетів Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

Вишник Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, керівник відділу виховної роботи та молодіжної політики.

Воронова Надія Сергіївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Глушко Тетяна Петрівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, в.о. заступника директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

Грабовець Альона Іванівна, історик Національного заповідника «Гетьманська столиця».

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Гриценко Вадим Андрійович, студент 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Гриценко Віталій Андрійович, студент 24-І групи (ОС «Бакалавр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Гурець Микола Петрович, краєзнавець, поет.

Давиденко Дмитро Віталійович, здобувач вищої освіти 64-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Давиденко Наталія Олександрівна, вчителька історії вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель, директор Глухівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 Глухівської міської ради Сумської області.

Дегтярьов Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Сумського державного університету.

Денсжніков Сергій Сергійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи, начальник відділу міжнародних зв'язків Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Єна Максим Сергійович, здобувач вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Жуков Володимир Олександрович, учитель історії Глухівського навчально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІ ступенів № 4 Глухівської міської ради Сумської області.

Жукова Світлана Петрівна, заступник генерального директора Національного заповідника «Глухів».

Завгородня Антоніна Олександрівна, студентка 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Загалевич Валентина Леонідівна, викладачка суспільних дисциплін вищої категорії ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «КПДІ».

Заїка Олена Яківна, кандидатка педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Заремська Іванна Мечиславівна, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Заремська Надія Іванівна, дружина М. Й. Заремського.

Зеленська Людмила Дмитрівна, докторка педагогічних наук, професорка Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Зима Марина Олександрівна, вчителька історії Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 Глухівської міської ради Сумської області.

Зінченко Володимир Павлович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Кириленко Сергій Олексійович, кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Клєщ Олег Віталійович, здобувач вищої освіти Сумського національного аграрного університету.

Книш Антоніна Миколаївна, заступник директора бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Коваленко Оксана Миколаївна, дружина Ю. О. Коваленка.

Коліснко Анжеліка Анатоліївна, асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Коляда Ігор Анатолійович, доктор історичних наук, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти історико-філософського факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Заслужений працівник освіти України.

Костенко Олена Валеріївна, здобувачка вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Крижанівський Віталій Михайлович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Крисенко Ілона Андріївна, здобувачка вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Кубрак Олег Вікторович, старший викладач кафедри правосуддя та філософії Сумського національного аграрного університету.

Ладиченко Тетяна В'ячеславівна - кандидат історичних наук, завідувачка, професорка кафедри методології та методики суспільних дисциплін Історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Лелюшкін Олександр Павлович, здобувач вищої освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Лупаренко Світлана Євгенівна, докторка педагогічних наук, професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Луценко Григорій Васильович, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Лянной Юрій Олегович, доктор педагогічних наук, професор, ректор Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Ляшко Ольга Борисівна, головна зберігачка фондів Національного заповідника «Глухів».

Маленко Катерина Миколаївна, викладачка історії I категорії ЗОП Державного професійно-технічного навчального закладу «Конотопський професійний аграрний ліцей» Попівської ОТГ Сумської області.

Мелещенко Тетяна Володимирівна, кандидат історичних наук, професор, декан історичного факультету Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

Мешкова Наталія Леонідівна, вчителька історії комунального закладу Березівської сільської ради «Первомайський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I–II ступенів, дошкільний навчальний заклад «Бджілка».

Милютіна Олена Леонідівна, учитель історії КЗ СОР «Глухівський ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою».

Мисник Світлана Олексіївна, асистент кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Мінченко Марина Василівна, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання, голова Ради Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Мірошниченко Надія Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, учена секретарка Національного заповідника «Глухів».

Мозговий Олексій Сергійович, аспірант 1-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Моцак Світлана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Мошик Ірина Вікторівна, кандидатка історичних наук, генеральний директор Національного заповідника «Глухів».

Мудрий Мар'ян Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка.

Некрасова Людмила Михайлівна, учителька історії Глухівської загальноосвітньої школи I - III ступенів № 6 Глухівської міської ради Сумської області.

Немчинов Ігор Геннадійович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

Новикова Поліна Олександрівна, учениця 8-А класу Глухівської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 2 Глухівської міської ради Сумської області.

Обуховський Сергій Іванович, вчитель-методист історії та правознавства Опорного закладу освіти Шалигинської селищної ради «Шалигинська загальноосвітня школа I - III ступенів» Шосткинського району Сумської області.

Омельченко Світлана Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Павленко Антон Олександрович, магістрант ННІ історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Пацерук Дмитро Ярославович, здобувач вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Петренко Наталія Миколаївна, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Печена Анжела Володимирівна, директор бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Полякова Анастасія Сергіївна, кандидат біологічних наук, голова Ради Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Поскрипко Нікіта Станіславович, аспірант 1-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Прокопчук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Присяник Сергій Володимирович, учитель історії Баницького навчально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів Глухівської міської ради Сумської області.

Рєброва Наталія Борисівна, кандидатка історичних наук, генеральний директорка Національного заповідника «Гетьманська столиця», Заслужений працівник культури України.

Рудишин Сергій Дмитрович, доктор педагогічних наук, кандидат біологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Рябуха Алла Петрівна, начальник Управління Державної служби якості освіти у Сумській області.

Самойленко Олександр Григорович, кандидат історичних наук, доцент, ректор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Самощенко Марія Олександрівна, учитель історії Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 Глухівської міської ради Сумської області.

Сігалова Юлія Олександрівна, здобувачка вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені Антона Макаренка.

Сіромський Руслан Богданович, доктор історичних наук, професор, в.о. декана історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Слнченко Лариса Володимирівна, кандидатка політичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Смик Світлана Володимирівна, начальник відділу освіти Есманьської селищної ради.

Снегірьов Ігор Олександрович, кандидат філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Стоян Тетяна Андріївна, доктор історичних наук, професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Заслужений працівник освіти України.

Терепиций Сергій Олександрович, доктор філософських наук, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Торбін Григорій Мирославович, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені М. П. Драгоманова, доктор фізико-математичних наук, професор.

Федоренко Ольга Борисівна, кандидатка філологічних наук.

Федоров Ігор Олександрович, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Харламов Михайло Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України.

Хряпін Едурд Олександрович, кандидат історичних наук, доцент, виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Цінько Світлана Василівна, кандидатка педагогічних наук, доцент, директорка КУ «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Глухівської міської ради, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Цибата Юлія Вікторівна, учителька історії Глухівської загальноосвітньої школи I - III ступенів № 6 Глухівської міської ради Сумської області.

Чиркіна Марина Анатоліївна, кандидатка технологічних наук, доцент, заступниця начальника кафедри спеціальної хімії та хімічної технології факультету оперативного-рятувальних сил Національного університету цивільного захисту України.

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидатка історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання, директорка Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Чуприна Ярослав Борисович, здобувач вищої освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Шевель Анжеліка Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри правосуддя та філософії Сумського національного аграрного університету.

Шкіль Людмила Леонідівна, кандидатка філософських наук, доцент кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Автори матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність інформації, що ними висвітлюється, а також за відповідність матеріалів нормам законодавства, моралі та етики.

Підп. до друку 27.04.2023 р.

Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 13,25. Тираж 100 пр. Зам. №33512

Облік.-вид. арк. 10,75. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24,

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24